

Pohřební ritus v mladém paleolitu

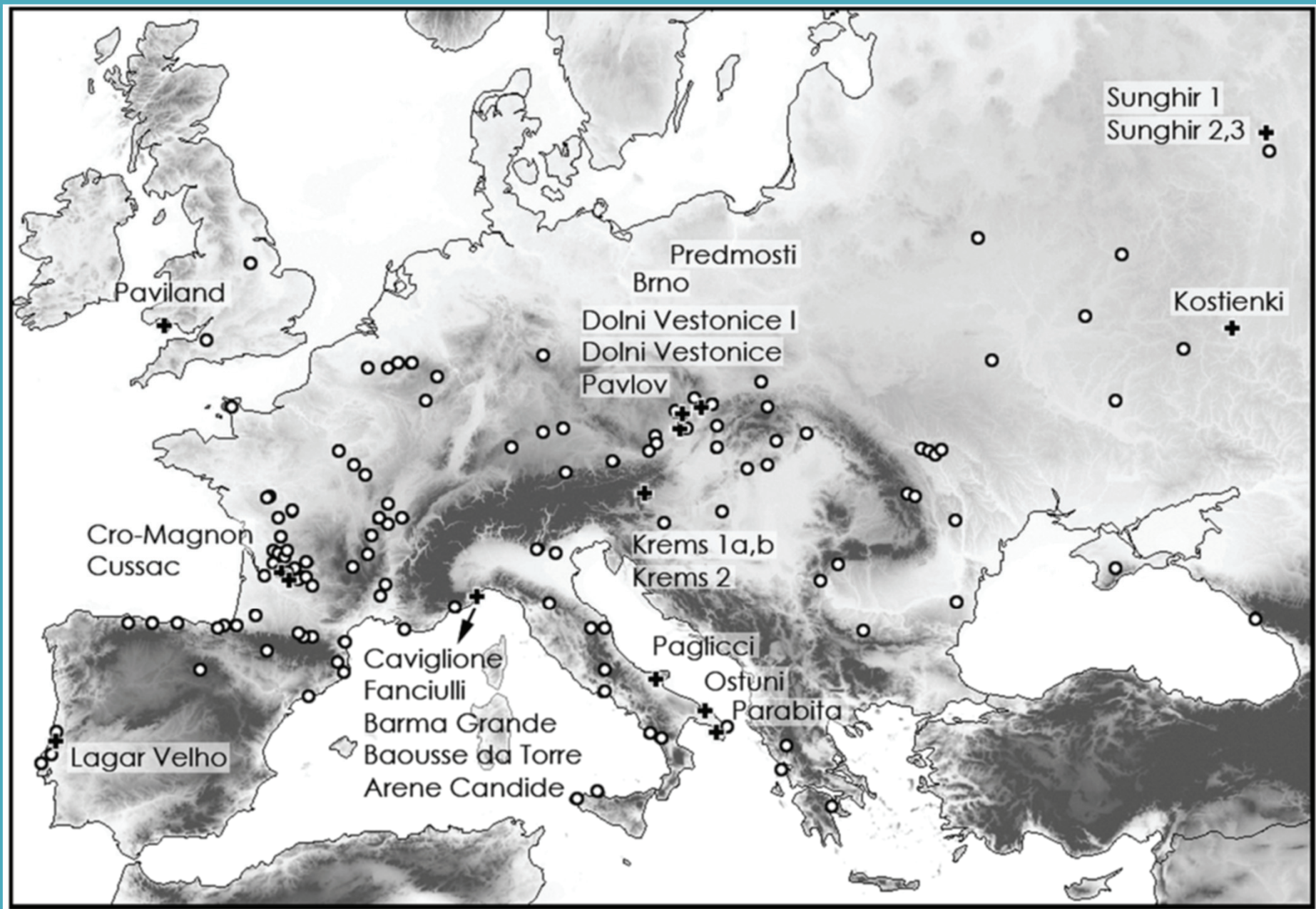

Mladý paleolit

40 000 až 10 000 BP

V mladém paleolitu pozorujeme diferenciaci pohřebních praktik, ale stále v rámci vymezených regionů Eurasie. Pokračuje osídlení jeskyní (gravettien a epigravettien ve Středomoří, magdalénien ve Francii), ale zřetelněji se oddělují jeskyně osídlené od specializovaných jeskyní funerálních. Běžné jsou jednotlivé či sdružené pohřby na velkých loveckých sídlištích (gravettien Moravy a Ruska), kde se výjimečně kumulují do celých pohřebních areálů (Předmostí). Specializovaná pohřebiště však zatím zakládána nejsou.

V současné době je v literatuře popsáno kolem 200 mladopaleolitických pohřbů, které byly objeveny na více než 60 euroasijských lokalitách. Na většině lokalit se jedná o jeden či dva pohřby. Vícečetné pohřby existují, ale nejsou běžné. V hrobech jsou zastoupeny obě pohlaví a všechny věkové kategorie. Pohřební lokality nejsou zastoupeny rovnoměrně po celé Evropě. 70% objevených pohřbů se nachází ve Francii a Itálii. Chronologicky spadá většina pohřbů do 3 větších klastrů. Nejstarší nálezy cca 35 000 až 27 000 let představuje velký soubor hrobů asociovaných s gravettienem které nacházíme po celé Evropě. Druhou skupinu představují lokality starého magdalenienu z jihozápadní Francie (cca 19 000 let). Třetí skupina představuje epigravetské pohřby z Itálie a magdalénské pohřby z Francie a České republiky (15 000 až 12 000 let).

Mapa s vyznačením významných gravettských lokalit (kroužky) a s mladopaleolitickými pohřby (křížky).

Pohřby v sídelních jeskyních a převisích

Hroby uložené v jeskyních, které současně mohly sloužit i jako sídliště.

Jedná se tedy o pokračování převládající funerální praktiky ze středního paleolitu.

Ne vždy je však sídelní charakter jeskyně jasně prokazatelný – jde-li jen o ohniště či několik artefaktů, které mohou souviset s pohřebním aktem.

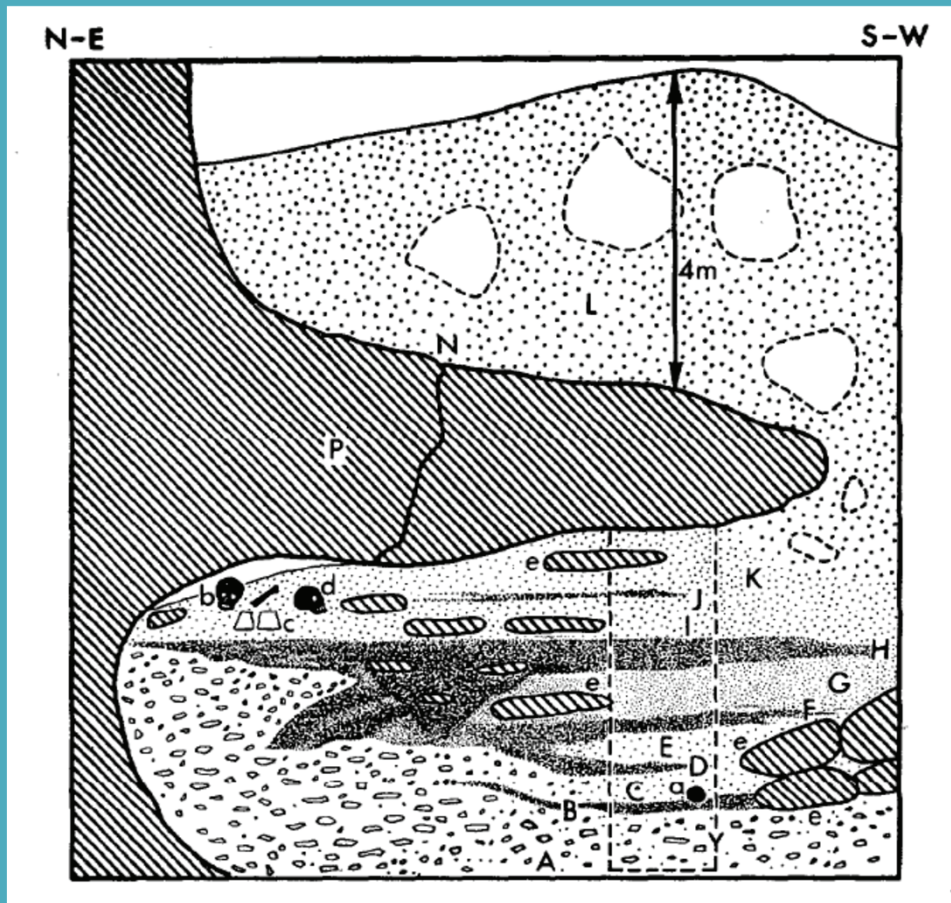
Ne vždy je také jasná současnost pohřbu a osídlení (například v Grimaldi jsou častá ohniště pod skelety).

Cro-Magnon (Francie)

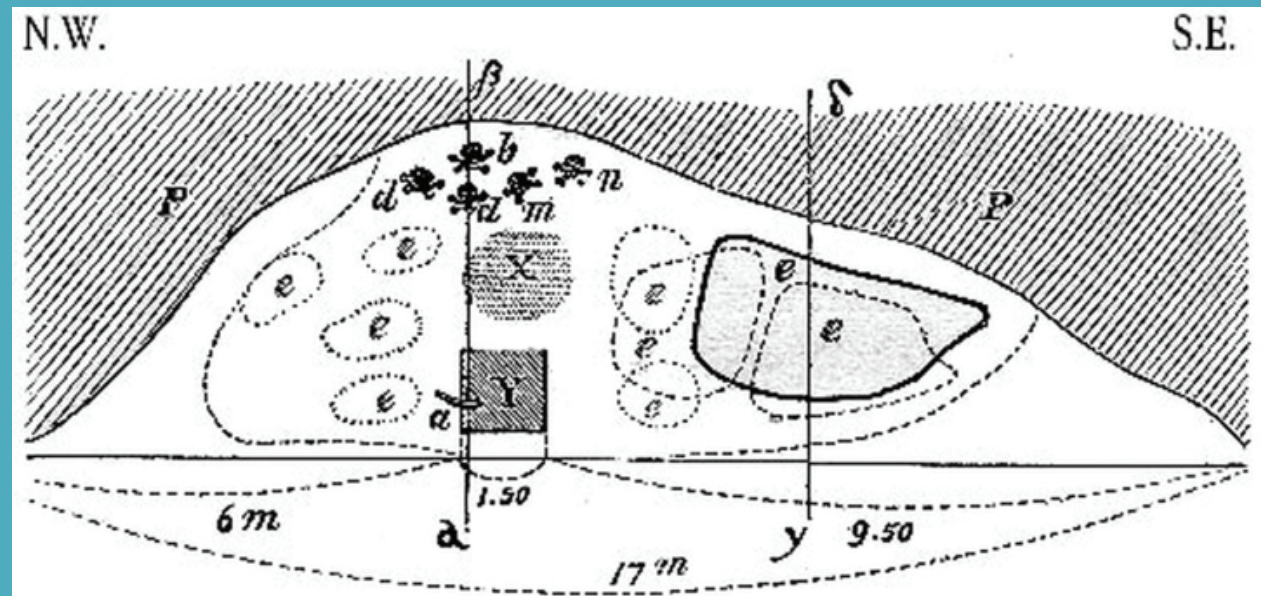
V roce 1868 došlo pod skalním převisem Cro-Magnon v Les Eyzies k nálezům pěti lidských kostí. Ty se staly základem pro vymezení „kromaňonce“ a byly jednoznačně spojovány s kulturou aurignacienu. Uprostřed skupiny ležel muž (1) kolem 45–50 let, provázený dvěma dospělými muži (3, 4), ženou (2) a jedním dítětem. Mezi jednotlivými kostrami byly nalezeny četné zbytky barviva, na 300 provrtaných mušlí, provrtané zvířecí zuby a závěsek z mamutoviny. V širším okolí se našly opracované sobí parohy a industrie aurignacienu. Později se však uvažovalo o tom, zda hrob nebyl na úroveň aurignacienu zahlouben z nadložní gravettské vrstvy, i když obrysy hrobových jam nebyly během výkopu zaznamenány. Charakter pohřebního rituálu by tomu nasvědčoval. Nepřímé datování 14C 27 680 +/- 270 BP

Pohled na skalní převis Cro-Magnon v současnosti a v roce 1869, tedy rok po objevu skeletů.

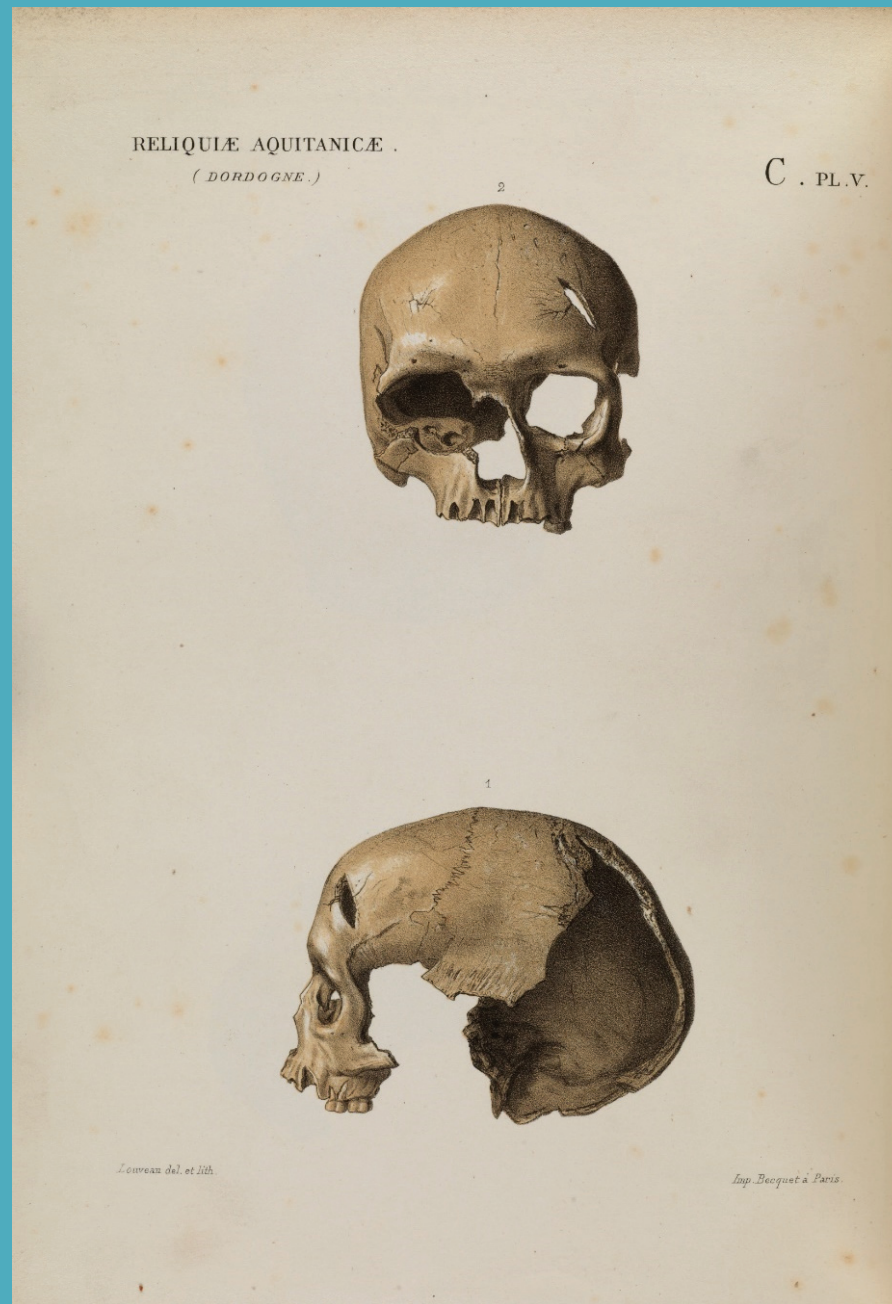

Plánek výzkumu z roku 1868 s nálezy pěti jedinců.

Lebka muže Cro-Magnon 1

Lebka ženy Cro-Magnon 2

Gravettien a epigravettien Itálie

V Itálii bylo dosud objeveno kolem 50 mladopaleolitických pohřbu s nejméně 60 jedinci. Z toho je 7 dvojhrobů a jeden trojhrob.

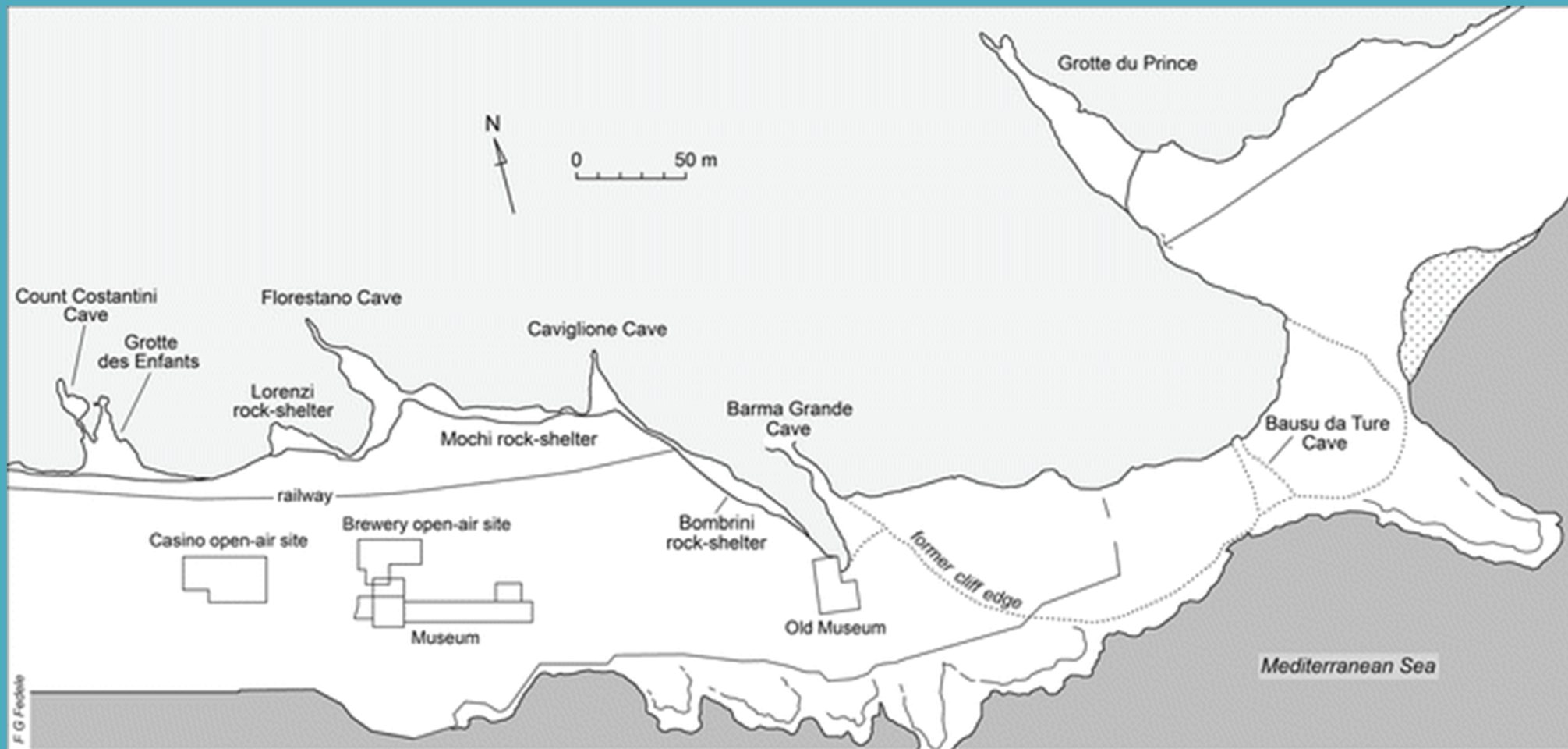

Mapa s vyznačením lokalit s nálezy paleolitických pohřbů.

Grimaldi (Itálie)

Komplex puklinových jeskyní a převisů Balzi Rossi, „Červené skály“, v útesech na pobřeží. Podstatná část sedimentů byla prozkoumána ještě v 19. století, se záměry vědeckými i komerčními, takže chybí řada důležitých kontextuálních údajů – nejen ke skeletům, ale i k významným artefaktům, které zde byly nalezeny.

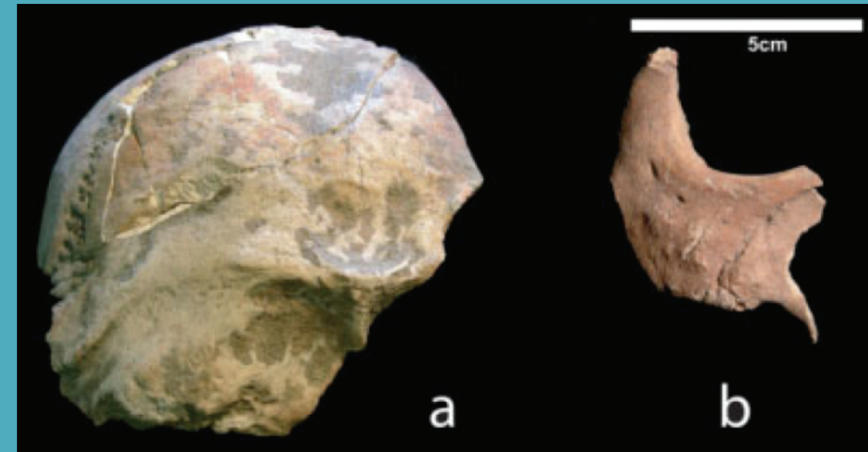
Plánek jednotlivých jeskyní v komplexu Balzi Rossi.

Caviglione v roce 1872 zde objevil Rivière v jeskyni Caviglione kostru ženy (dříve určena jako muž) na levém boku v mírně skrčené poloze. V distální třetině levého rádia byla zhojená zlomenina. V kontextu – vedle běžných artefaktů– bylo získáno cca 700 provrtaných schránek mořských měkkýšů a zubů jelena, zřejmě ozdoby oděvu a hlavně pokrývky hlavy, a jednotlivé kosti dalších jedinců. Rovněž bylo odkryto i ohniště. Datování 14C cca 27 000 BP.

Jeskyně Caviglione kolem roku 1870

Baouso (Bausu) da Torre - v roce 1873 zde objevil Rivière tři skelety. Byli to dva dospělí muži (20-50 a 20-30 let) a adolescent ležící podle dobových záznamů v neobvyklé poloze obličejem dolů. Na skeletech byly nalezeny stopy okru. Původně byla výška dospělých mužů odhadnuta až na 200 cm. Revize ovšem prokázala, že výška byla kolem 180 cm.

Kosterní pozůstatky dospělého muže (nahore) Baouso 1 a adolescenta Baouso 3

Grotta dei Fanciulli – Jeskyně dětí

V roce 1873 nalezeny dvě dětské kostry, opět s bohatými nášivkami na hlavě. Následně během dalšího výzkumu nalezena kostra muže v natažené poloze na zádech (datování 12 200 +/- 400 BP a v roce 1901 další hrobovou situaci: mladík ve věku 15–17 let, mírně skrčený na pravém boku a ozdobený provrtnými mořskými mušlemi (Cyclonassa), „objímal“ skelet starší ženy, skrčený tak nepřírozně, že evokuje svázání či jinou kompresi. V kontextu pohřbů se uvádí ohniště. Datování 14C 11 130 +/- 100 BP.

Kostra muže nalezeného v Jeskyni dětí

Nález dvou skeletů dětí, který dal jeskyni jméno.

Nález z Jeskyně dětí. Mladík objímající kostru starší ženy.

Barma Grande

Celkem bylo v této jeskyni nalezeno 6 jedinců. Pouze poslední tři skelety, objevené v roce 1892 a komponované do „trojhrobu“, jsou dokumentovány Verneauem. Podle měnicích se antropologických určení jde o muže a dva adolescenty. Datování cca 24 800 BP.

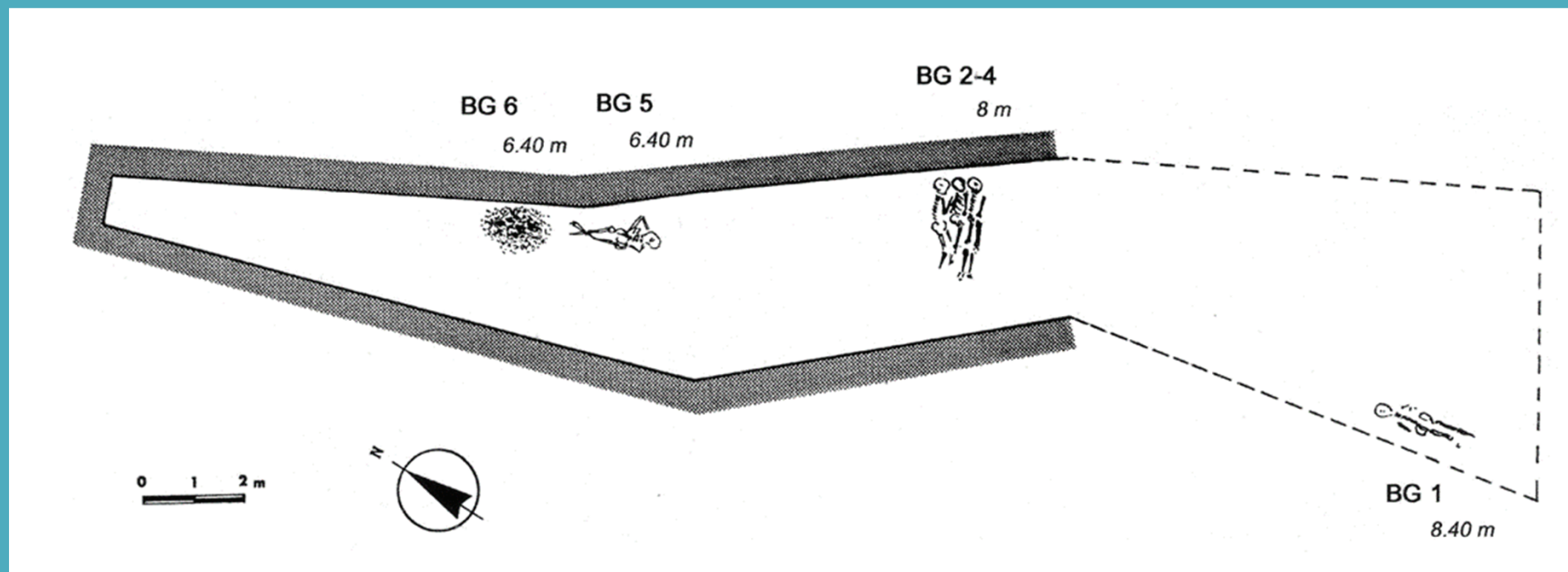
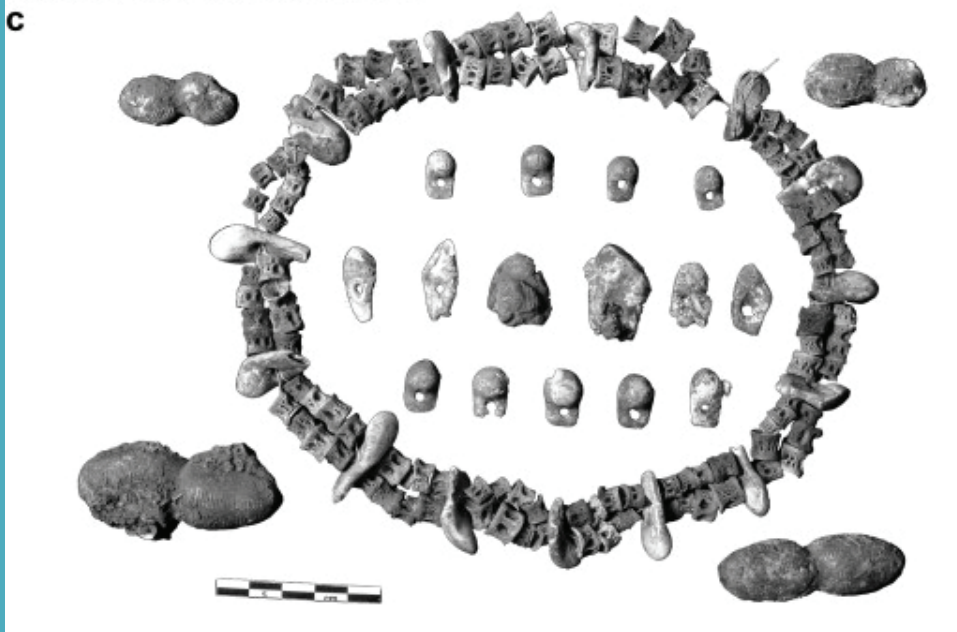
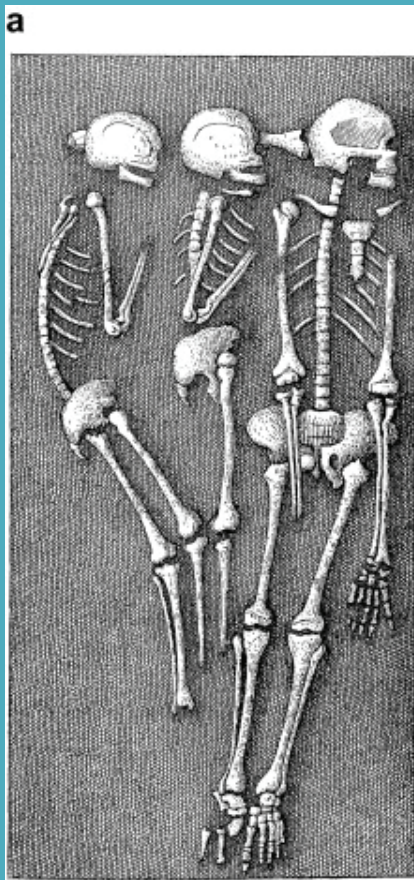
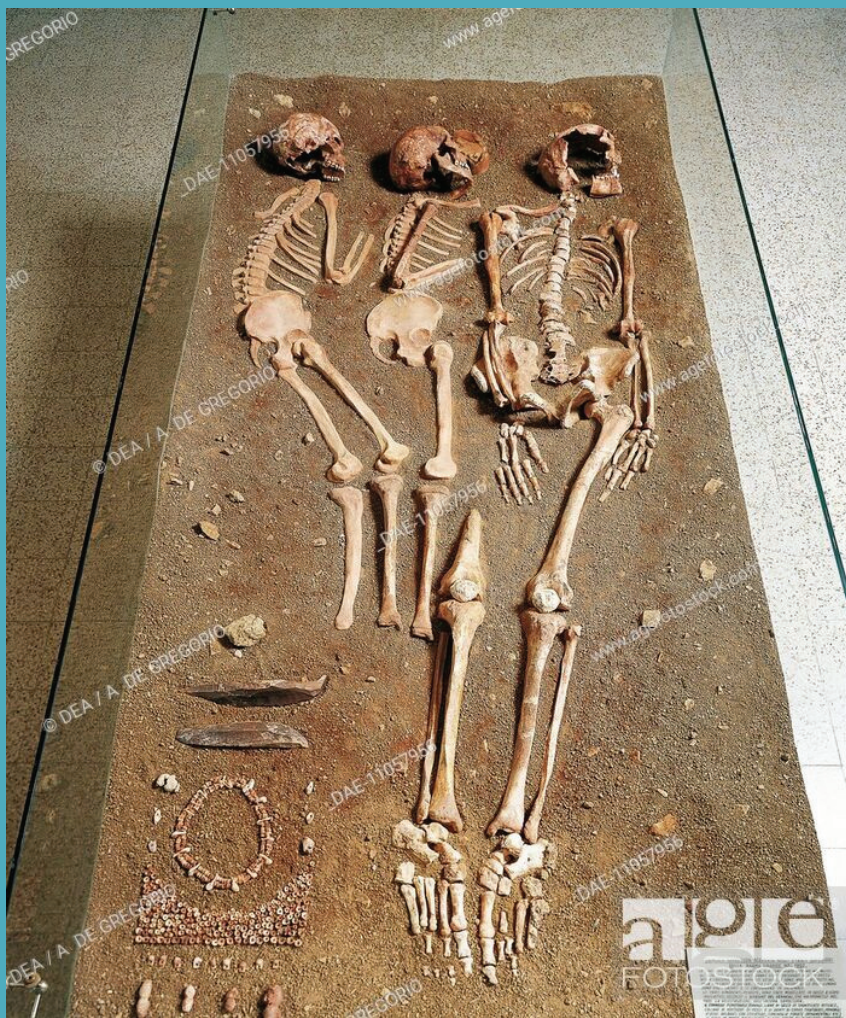

Schéma nálezu 6 skeletů v jeskyni Barma Grande. Přední část jeskyně vyznačena čárkovaně byla následně zničena těžbou vápence.

Kostrý dvou adolescentů z trojhrobu umístěné v jeskyni Barma Grande.

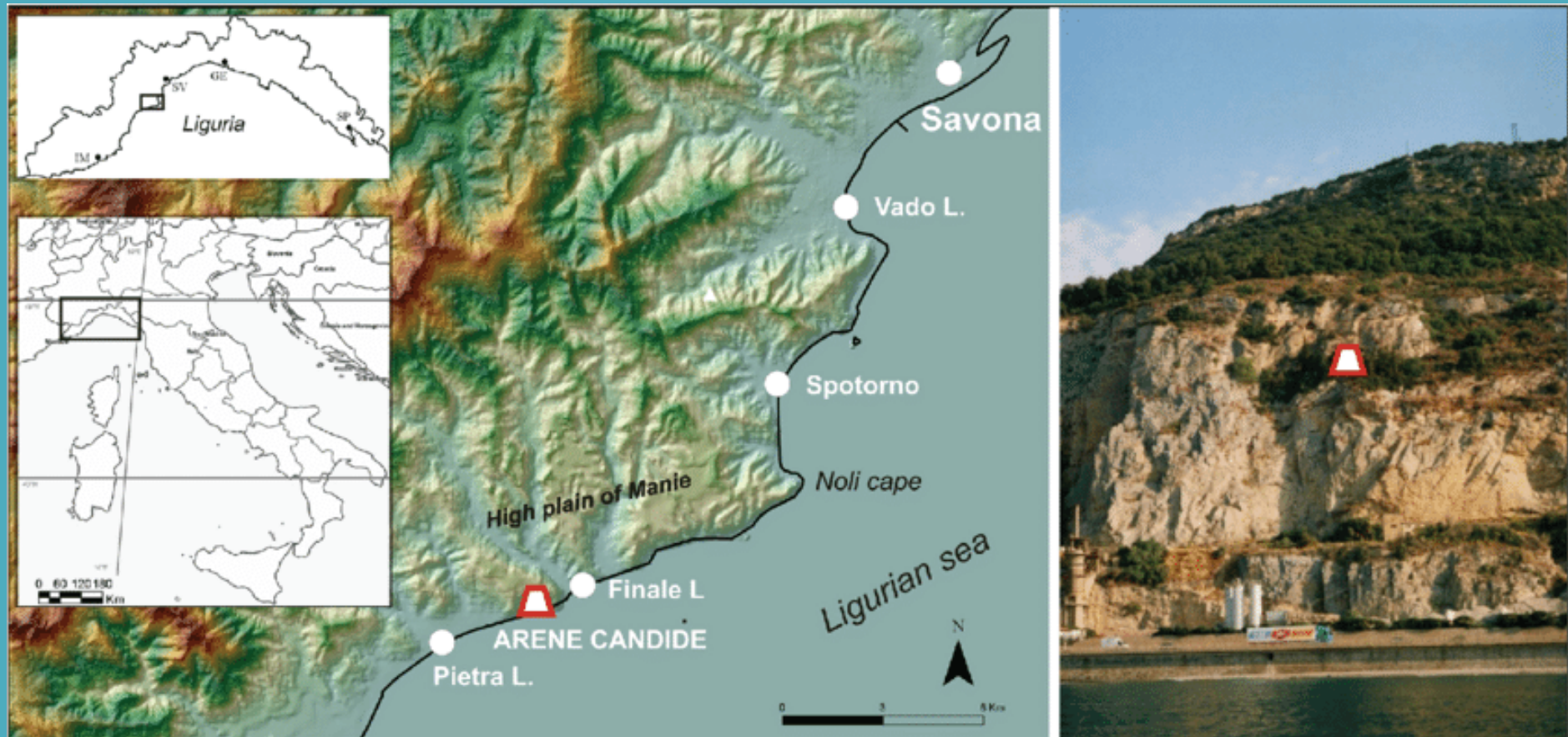
Schéma nálezu trojhrobu z Barma Grande s asociovanými nálezy.

Fyzická a malířská rekonstrukce trojhrobu z Barma Grande.

Arene Candide (Itálie)

Rozsáhlý jeskynní systém Arene Candide (bílý písky) pojmenovaný podle písečné duny, která se nacházela před vchodem. Bohaté nálezy kosterních pozůstatků z gravettienu (AC 1 datování 23 400 BC) a soubor jedinců z pozdního epigravetienu (dříve řazen do mezolitu). Nové datování AMS 12820 – 11180 cal BP.

Arene Candide (Itálie)

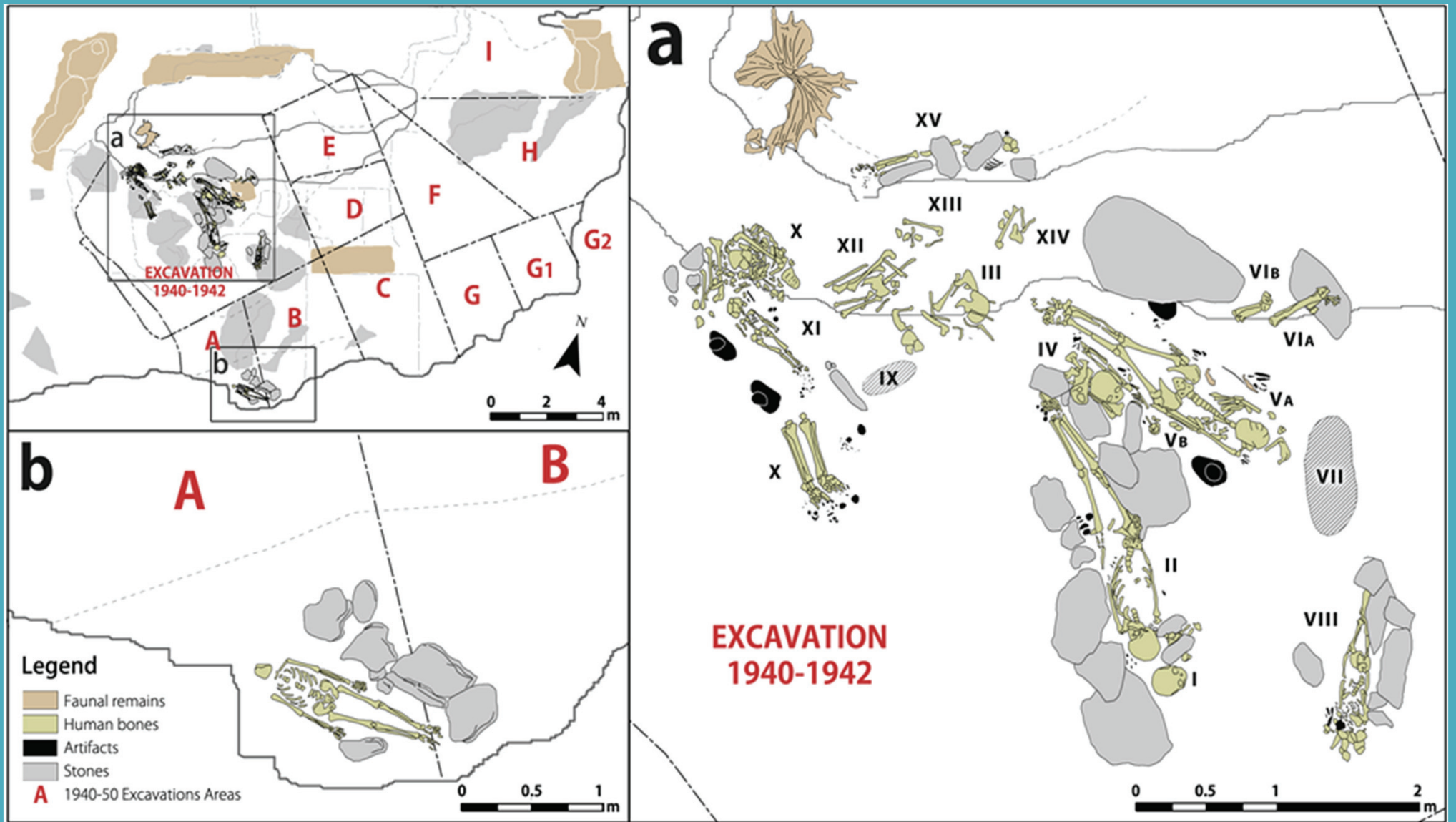
V roce 1942 byl v hloubce kolem 6,7 m, odkryt mimořádně bohatý pohřeb mladého muže ve stáří kolem 15-18 let, označený jako knížecí (Il Principe). Byl vysypán barvivem, hlava je obklopena stovkami provrtaných mušlí (*Ciprea* sp.) a jeleních špičáků. Dále se našly přívěsky z mamutoviny, čtyři náčelnické hole a 23 cm dlouhá kamenná čepel. Datování 23 440 let BP.

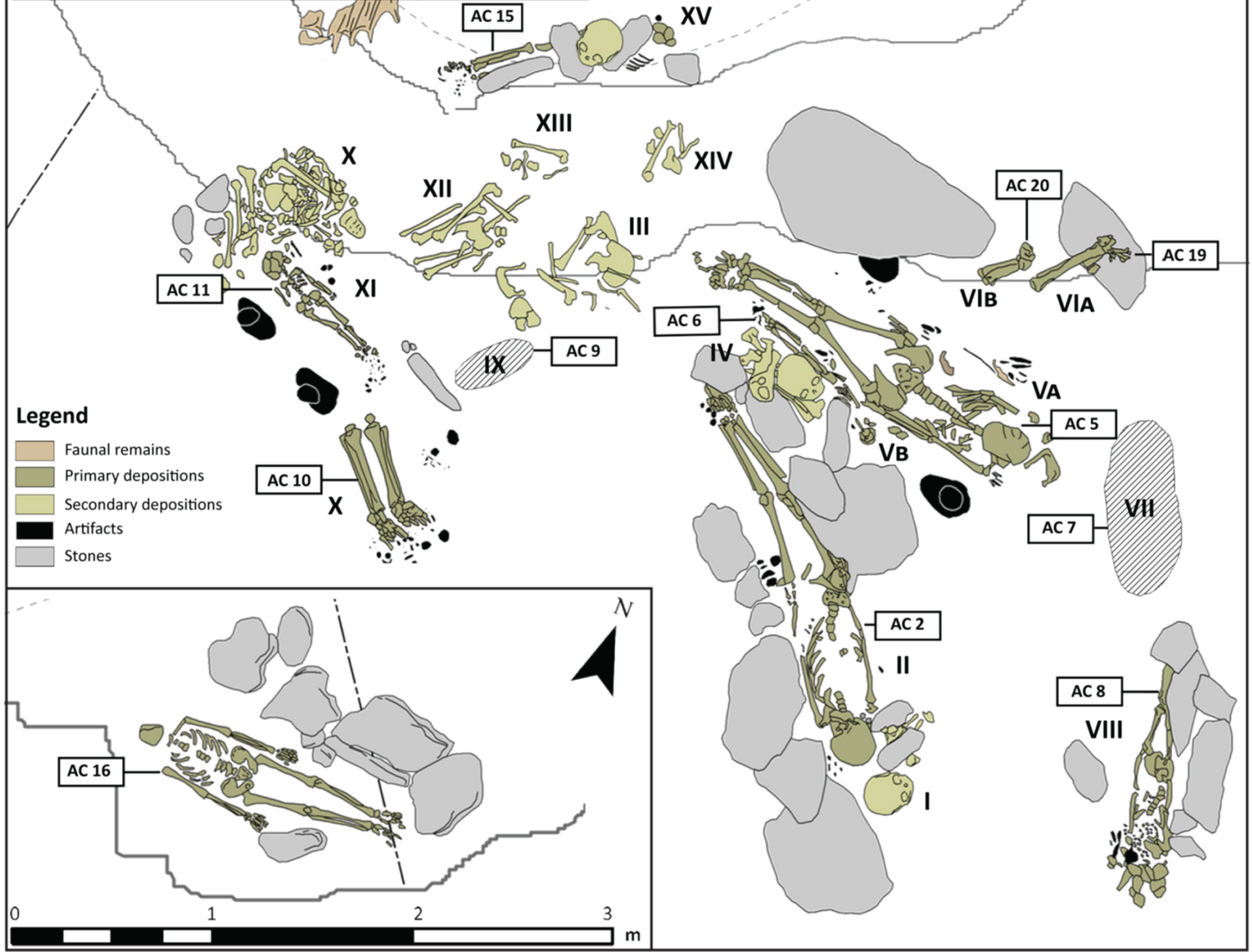
Arene Candide (Itálie)

V průběhu výzkumů v letech 1942 až 2011 byl v mladších vrstvách jeskyně odkryt celý soubor kosterních pozůstatků nejméně 22 jedinců (10 mužů, 3 ženy, 1 adolescent a 8 dětí). Většina skeletů uložena v jamách a sediment kolem nich byl pokryt okrem. Znamky porušování starších pohřbů novějšími. Novější pohřby byly někdy obklopeny pozůstatky ze starších pohřbů (zejména lebkami). Místo mělo dvě fáze pohřbívání mezi nimiž byla časová mezera cca 500 let. Dříve bylo místo považováno za mezolitickou nekropoli, ale moderní data a souvislost epigravettskými artefakty ukazují na příslušnost k mladému paleolitu. Datování dvou fází pohřbívání je 12 820 – 12 420 cal BP a 12 030 – 11 180 cal BP.

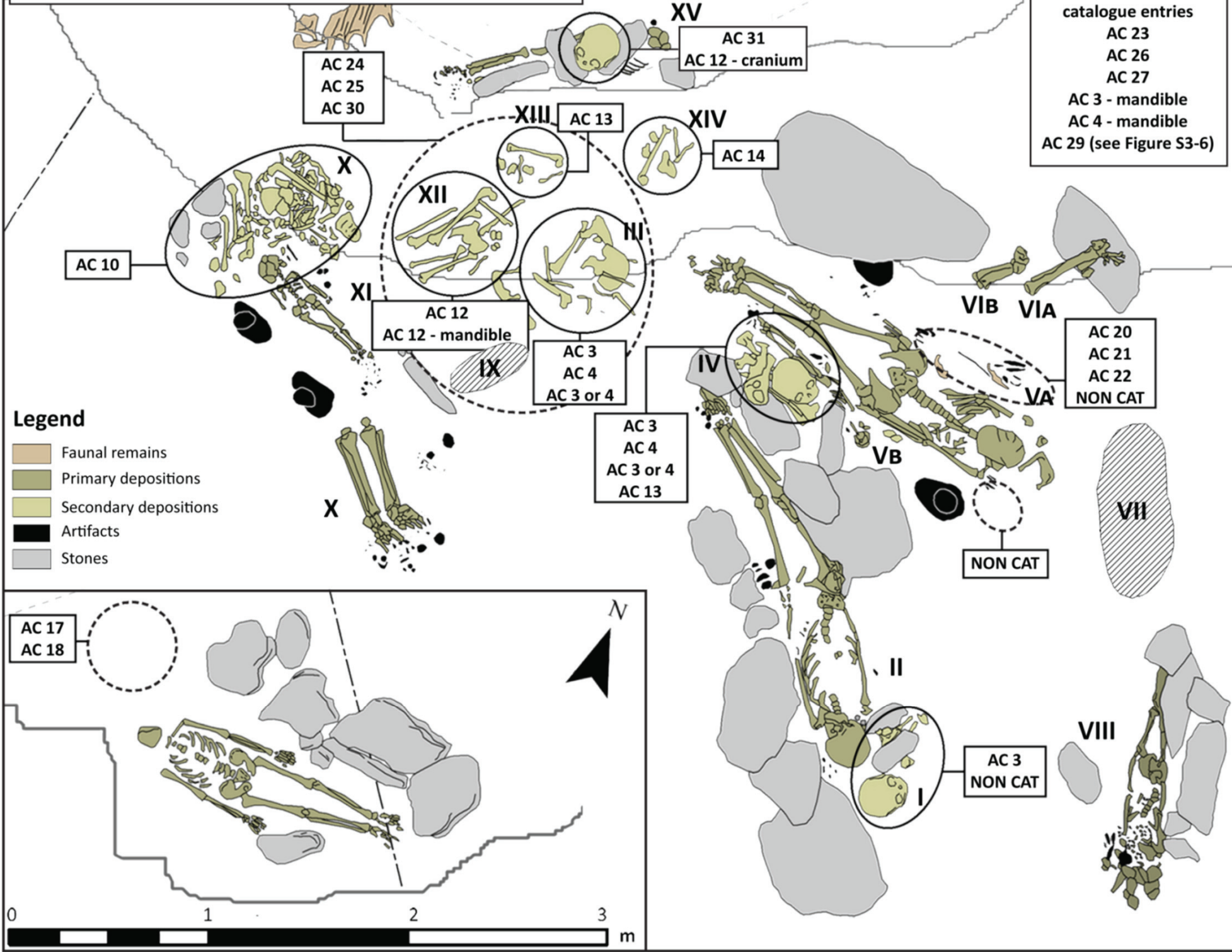

Plánek výzkumů v vyznačení kosterních nálezů, artefaktů a kamenů (Sparacello et. al. 2018).

INDIVIDUALS IN PRIMARY DEPOSITION

INDIVIDUALS IN SECONDARY DEPOSITION

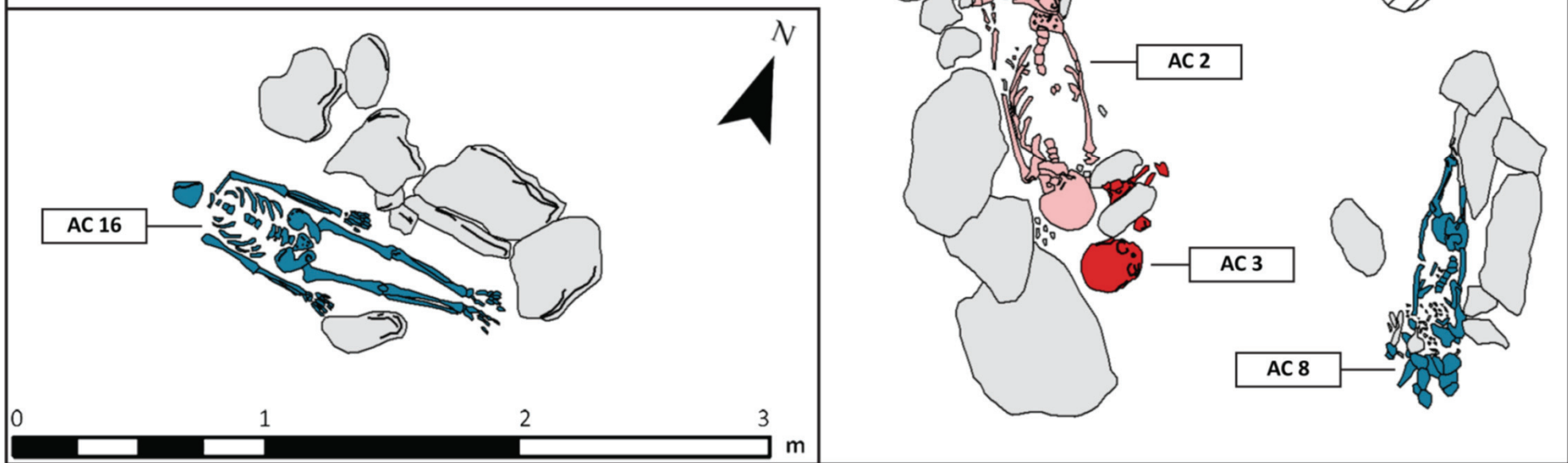
CHRONOLOGICAL PHASES

AC 12 - cranium

NON - DATED
catalogue entries
AC 7 - AC 9 - AC 17 -
AC 18 - AC 21 - AC 22
- AC 23 - AC 24 - AC
25 - AC 26 - AC 27 -
AC 29 - AC 30 - AC 31

Legend

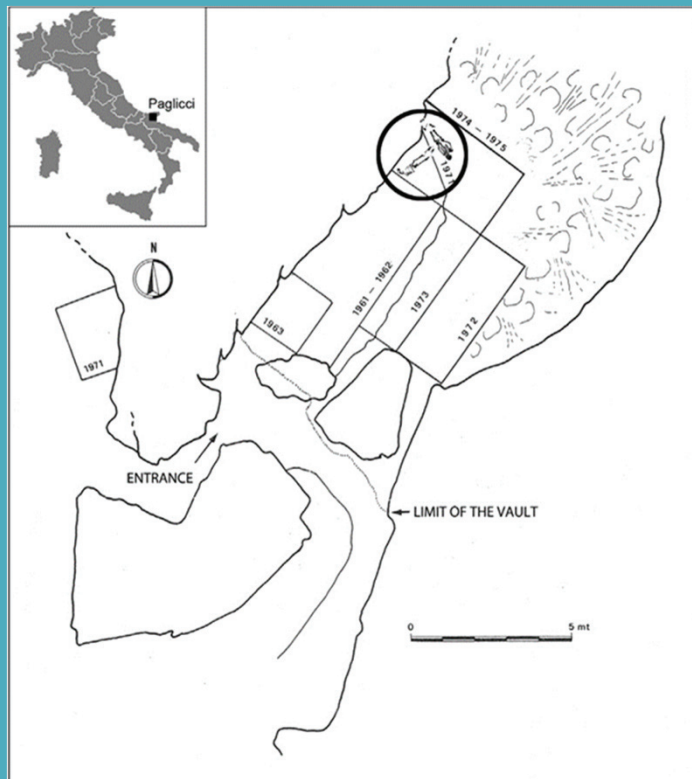
- Phase 1
- Phase 1 - Inferred
- Phase 2
- Phase 2 - Inferred

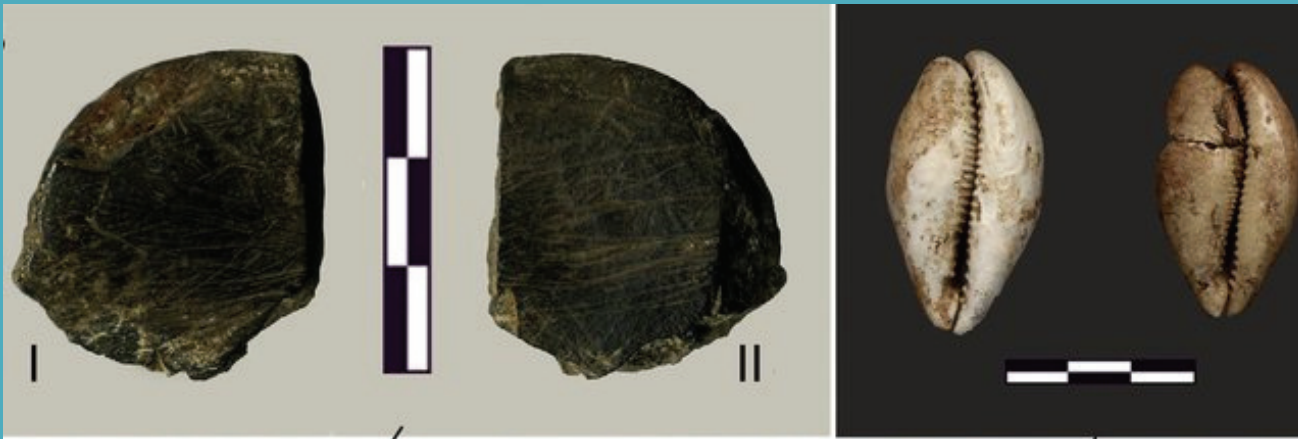

Paglicci (Itálie)

V roce 1971 objeven skelet asi 14 letého adolescenta (pravděpodobně muže). Datování 24 720 \pm 420 let BP. Bez stopy hrobové jámy ale skelet byl pokryt okrem. U kostry nalezeny provrtné zuby jelena, dvě mušle, kostěná jehla a několik kamenných artefaktů.

V roce 1988/1989 byl prozkoumán pohřeb mladé ženy v asi 40 cm hluboké jámě. Datování 23 000 \pm 380 let BP. Žena ležela na zádech, pokrytá okrem, především na lebce, pánvi a nohou. Na hlavě, coby „diadém“ měla sedm provrtných zubů jelena.

Skelet mladíka z jeskyně Paglicci s přiloženými artefakty.

Skelet ženy s „diadémem“ z jeleních zubů na hlavě.

Ostuni - jeskyně S. Maria di Agnano, (Itálie)

V letech 1991/1992 byly prozkoumány dva hroby. Datování cca 24,4 tis let BP. Hrob 1 náleží těhotné ženě uložené ve skrčené poloze na boku, se zachovalou kostrou plodu (stáří plodu cca 31-33 týdnů) v oblasti pánve. V oblasti hlavy se našlo více než 100 mušlí a další se našly v oblasti předloktí. Oblast kolem lebky byla pokryta okrem. Hrob 2 špatně zachovalá kostra dospělého jedince ve skrčené poloze. U kostry několik mušlí a provrtané zuby jelena.

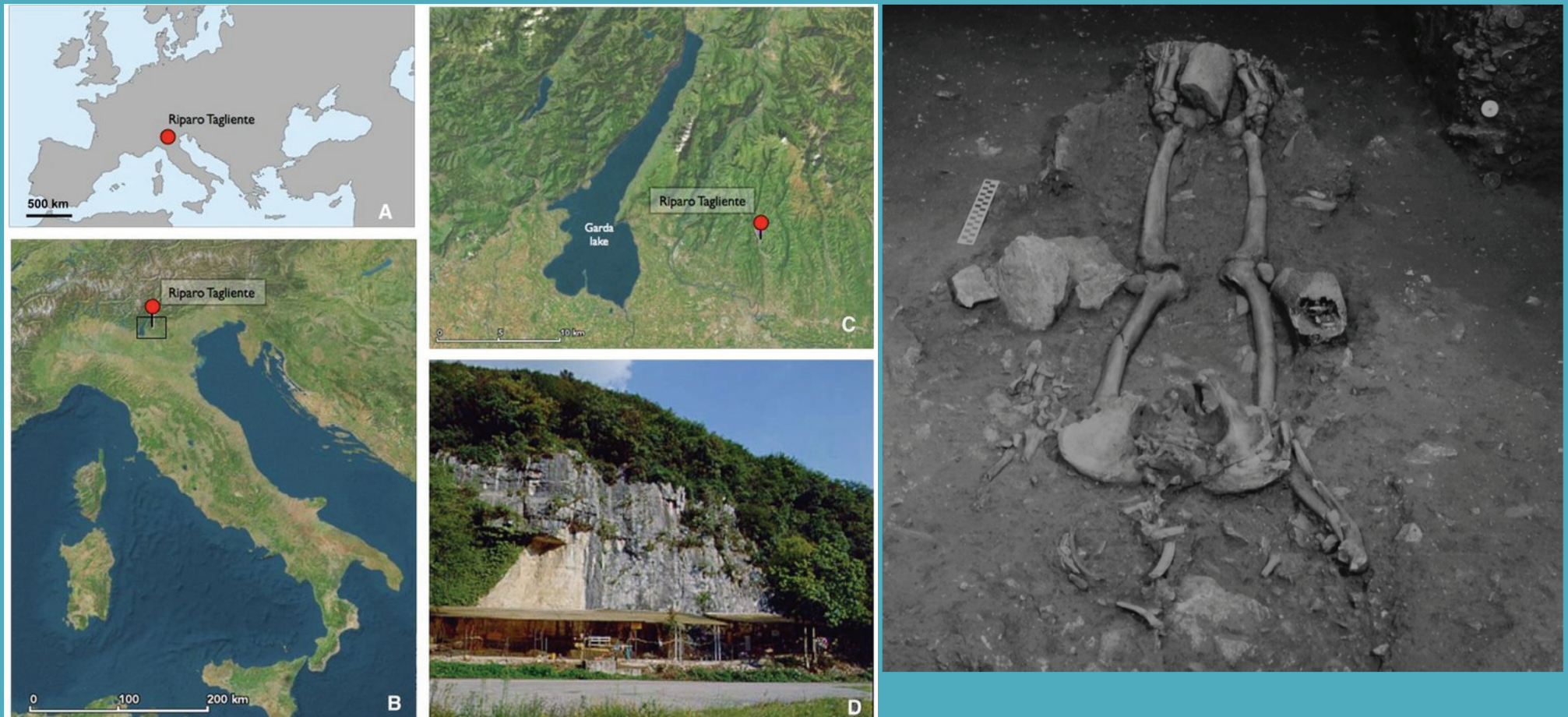
Skelet ženy a plodu (Ostuni 1 a,b) in situ a po rekonstrukci.

Rekonstrukce pohřbu ženy v jeskyni S. Maria di Agnano u Ostuni.

Převis (Abri) Tagliente (Itálie)

V roce 1973 objeven pohřeb muže 20 – 29 let starého. Datování $13\,190 \pm 90$ BP. Kostra ležela jámě široké 60 cm a hluboké 60 cm. Horní část jámy byla porušena pozdějším historickým výkopem. Mezi chodidly byly nalezeny kámen stopami okru a u levého femuru roh z bovida. Hrob byl zavalen různě velkými kamennými bloky. Na jednom z nich zakrývajícím femury je kresba lva.

Rekonstrukce hrobu mladého muže s kamenem s kresbou Iva.

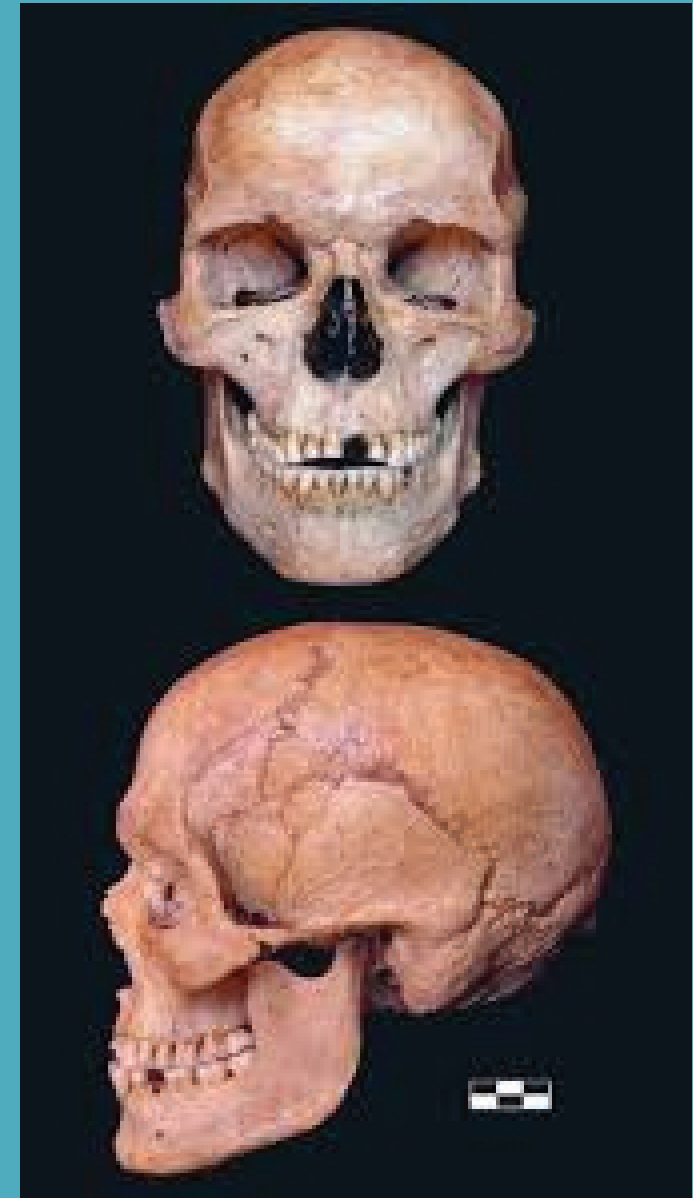
Převis (Abri) Villabruna (Itálie)

V roce 1988 byla pod převisem nalezena kostra asi 25 letého muže. Skelet byly uložena v jámě 30 až 40 cm hluboké. Tělo bylo pokryto kameny, některé z nich byly pomalovány okrem. Zvláštností je kumulace předmětů při pánvi zemřelého, které byly uloženy pravděpodobně ve váčku. Byly to dvě kamenné čepele, kostěný hrot, jádro a valounový retušér. Datování je cca 14 000 BP.

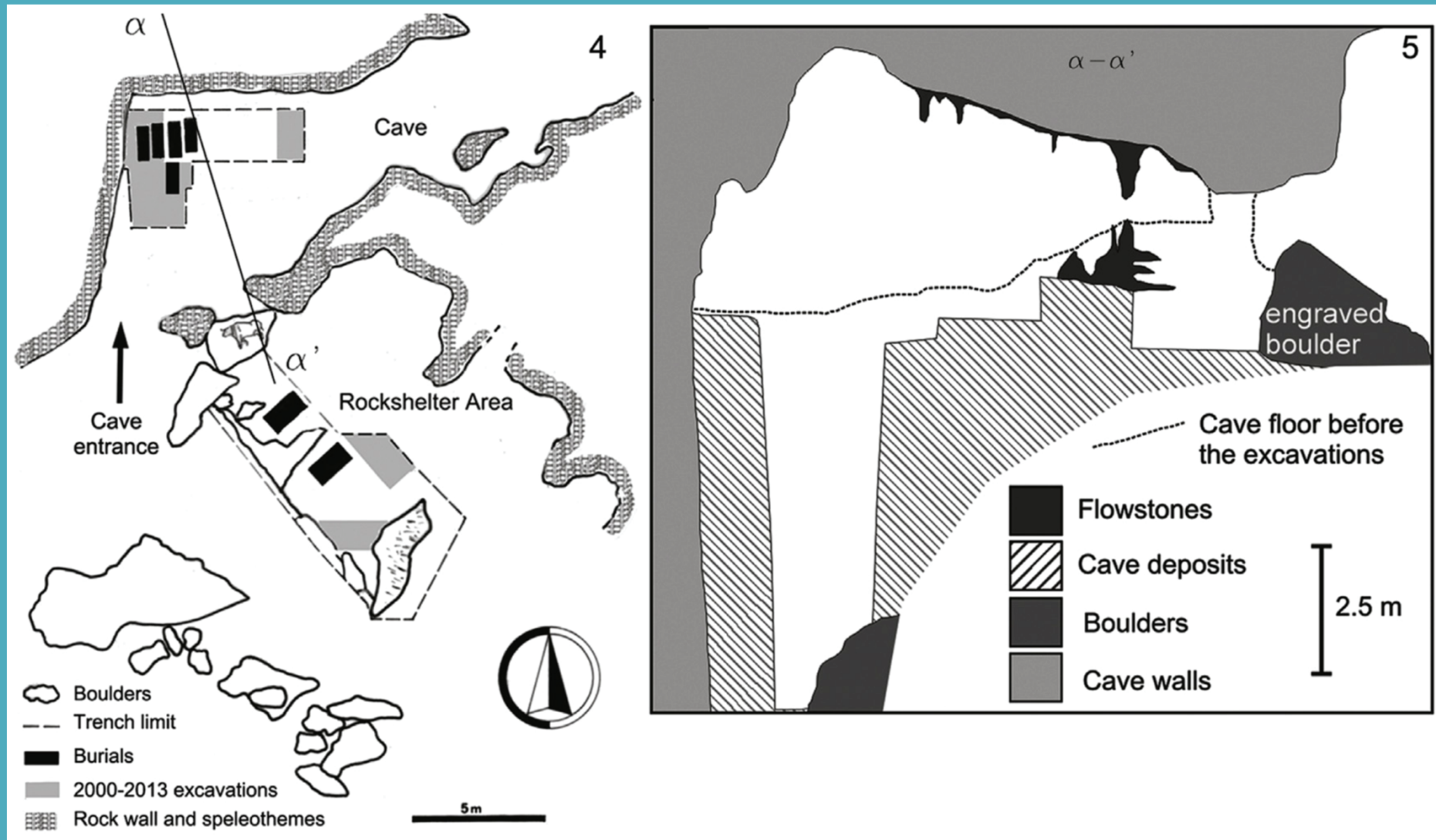
Kosterní pozůstatky muže Villabruna 1 s výraznou kumulací artefaktů u levého předloktí.

Jeskyň a převis (Abri) Romito (Itálie)

V letech 1963 až 2013 nalezeny pozůstatky celkem devíti jedinců. Stáří pohřbů se pohybuje mezi 17 000 až 11 000 lety BP. Byly objeveny dva dvojhroby. V jednom z nich ležela kostra náležející zakrslému jedinci s typickými příznaky chondrodysplasie (dwarfismus). Tento člověk, vysoký pouze asi 1–1,2 m a zřejmě neschopný produktivního loveckého života, se v rámci své komunity přesto dožil dospělosti (17-20 let).

Plánek výzkumů s vyznačením míst nálezů pohřbů. V 7 hrobech bylo nalezeno celkem 9 jedinců.

Dvojhrob Romito 1 a 2. Trpasličí skelet téměř dospělého muže vpravo. Druhá kostra patří dospělé ženě (35 až 50 let). Podle znaků na lebce by se mohlo jednat o jeho matku.

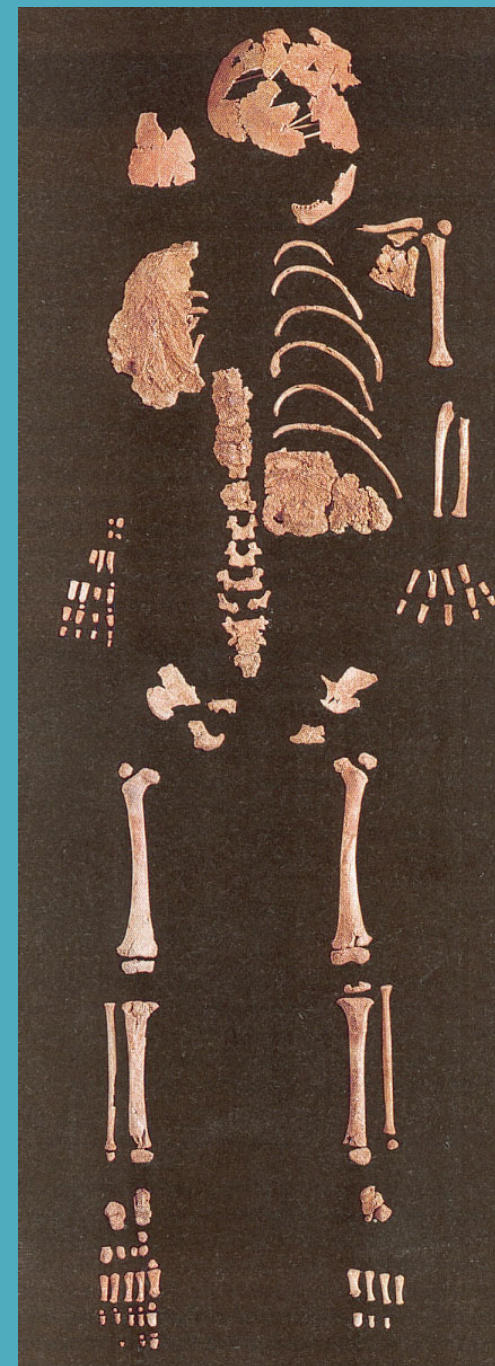
Převis Lagar Velho (Portugalsko)

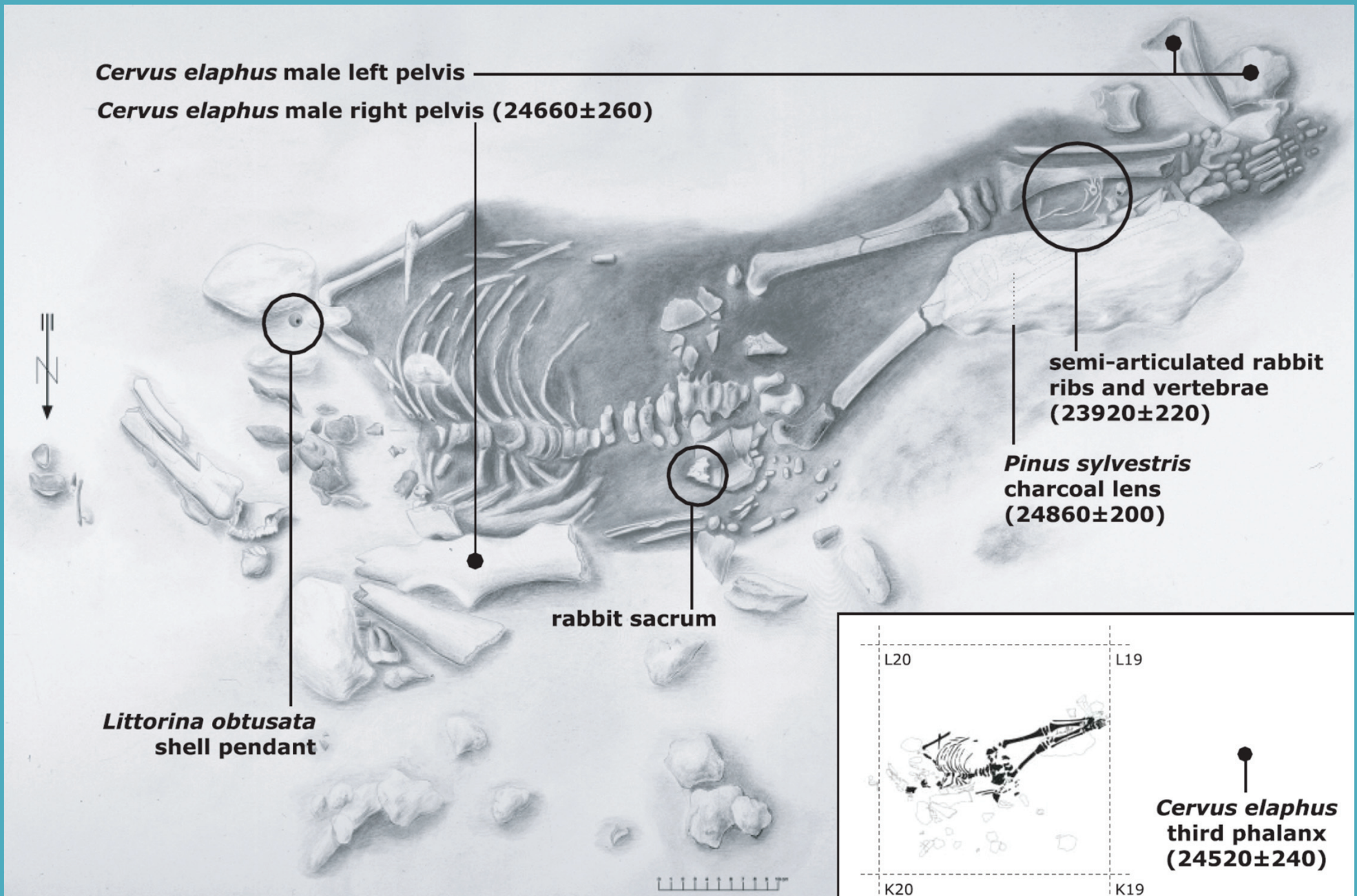
V levé části převisu Lagar Velho odkryt pohřeb dítěte (4 - 5 let), datovaný cca 24,9 tisíce let BP. V intaktní poloze byl prozkoumán poměrně kompletní postkraniální skelet, intenzivně zasypaný barvivem. Fragmenty lebky, poškozené při náhodném objevu, byly zachráněny opodál. Osobní ozdoby dítěte zahrnují provrtané zuby jelena a schránky měkkýše *Littorina obtusata*. Přestože jde o převis, který jinak sloužil jako paleolitické sídliště, v době pohřbu zřejmě osídlen nebyl.

Skelet dítěte z Lagar Vehlo in situ a po rekonstrukci v laboratoři.

Kresebná rekonstrukce pohřbu dítěte v Lagar Vehlo.

Pohřby v neosídlených jeskyních a převisích

Mladečské jeskyně (Česká republika)

Dnes rozlišujeme lokalitu Ia (pod vstupním komínem), doloženou pouze zprávami svědků otevření jeskyně v roce 1826, respektive 1828, dále hlavní lokalitu Ib (Dóm mrtvých), zkoumanou J. Szombathym, J. Kniesem, J. Fürstem a J. Smyčkou v letech 1881–1922, a vertikální puklinovou jeskyni II, jejíž obsah zachránil J. Knies v roce 1904.

Celkem poskytly Mladečské jeskyně přes sto lidských kostí a fragmentů, náležejících několika jedincům. Je to muž č. 4 z lokality Ib a muži 5 a 6 z lokality II, jejichž lebky jsou poměrně robustní, zatímco ženy č. 1 a 2 z lokality Ib jsou odlišné, s modernější architekturou lebky, nicméně s řadou mužských rysů. Vzorek doplňuje dítě č. 46 z lokality II. Z jeskyní dále pochází soubor kostěných hrotů různých délek, dále šidel a kosti s uměle přiříznutou hlavicí, někdy se stopami vrtání; konečně i soubor ozdob, dvaadvacet zubů různých zvířat, a to řezáků a špičáků, které jsou záměrně vrtány či provrtány a zřejmě byly viditelně nošeny. Kamenné nástroje se v jeskyních objevily jen výjimečně.

Jeskyně nebyly obývány a byly pouze těžko přístupné pomocí komínů a vertikálních puklin. Datování z lidské kosti však mírně překračuje 26 tisíc let BP a data ze zvířecích kostí jsou ještě mladší.

V Mladči nacházíme stopy opakovaných epizod uložení lidských kosterních pozůstatků, a to na několika místech: pravděpodobně pod vstupním komínem, evidentně pod Komínem mrtvých a ve vertikální dutině Mladeč II. Dostaly se zde patrně skrze komíny a pukliny.

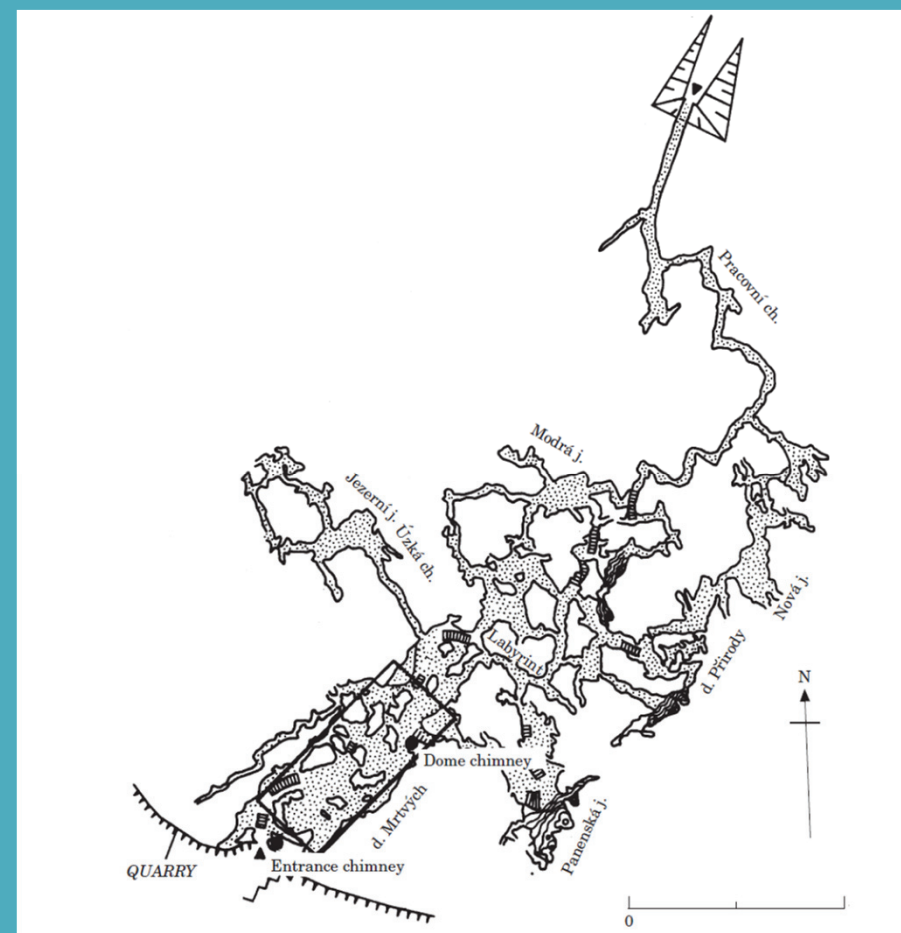

Fig. 7. The three best-preserved Mladeč males, in lateral view. From above these are crania 6, 4, and 5 (from Szombathy, 1925)

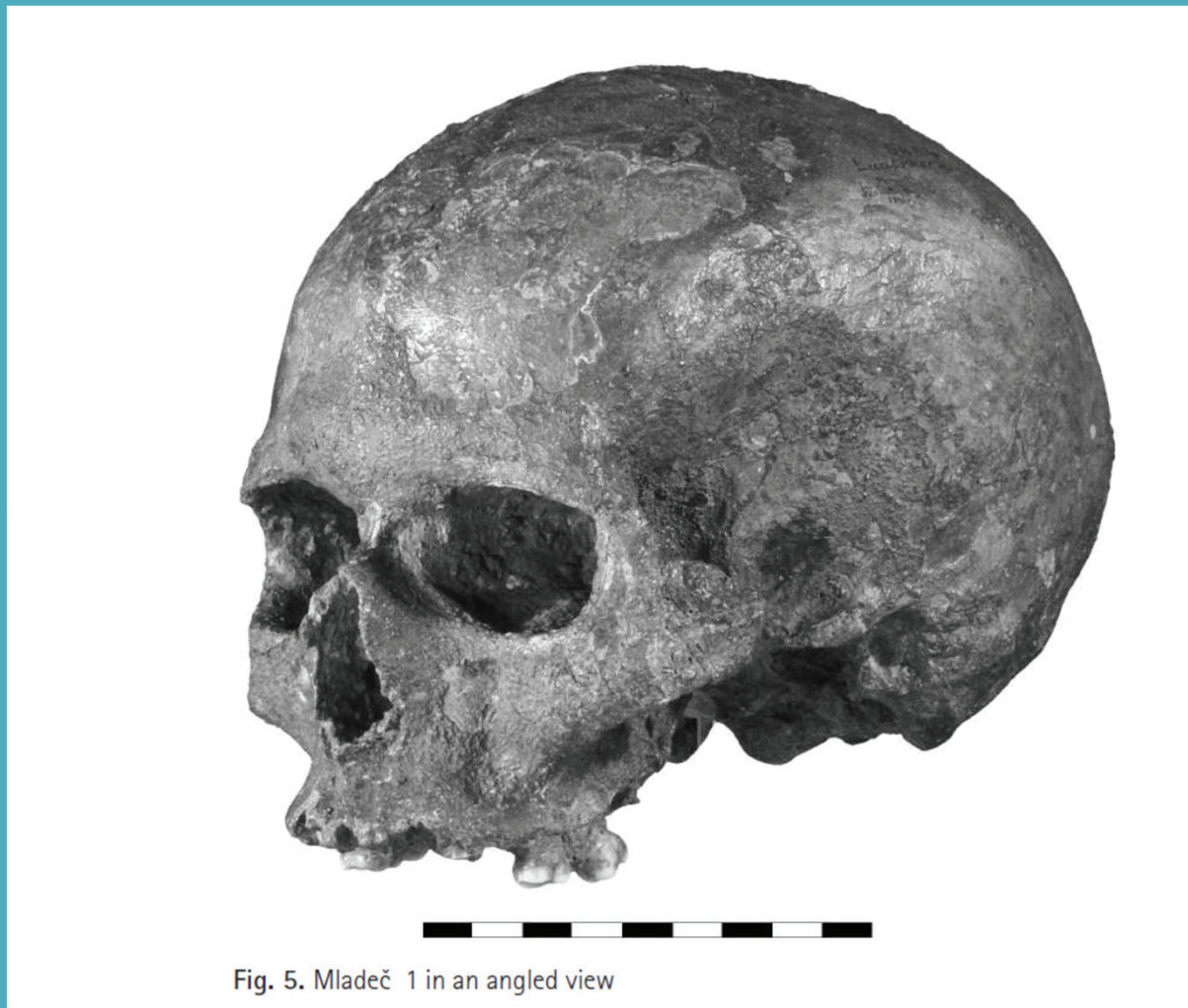
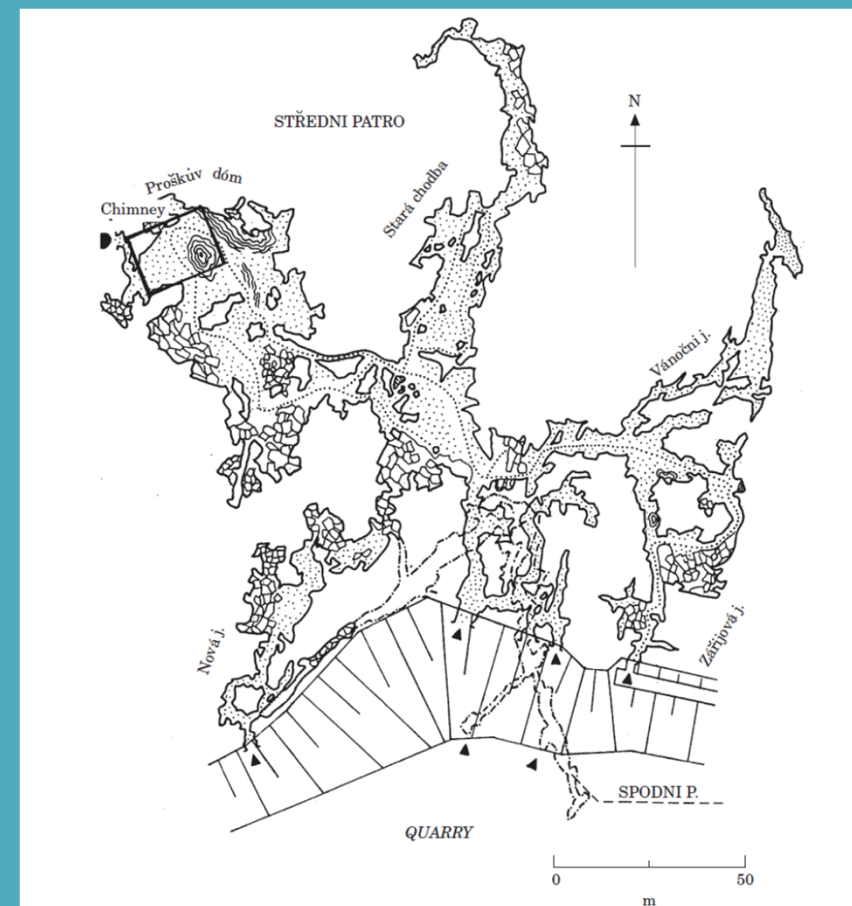
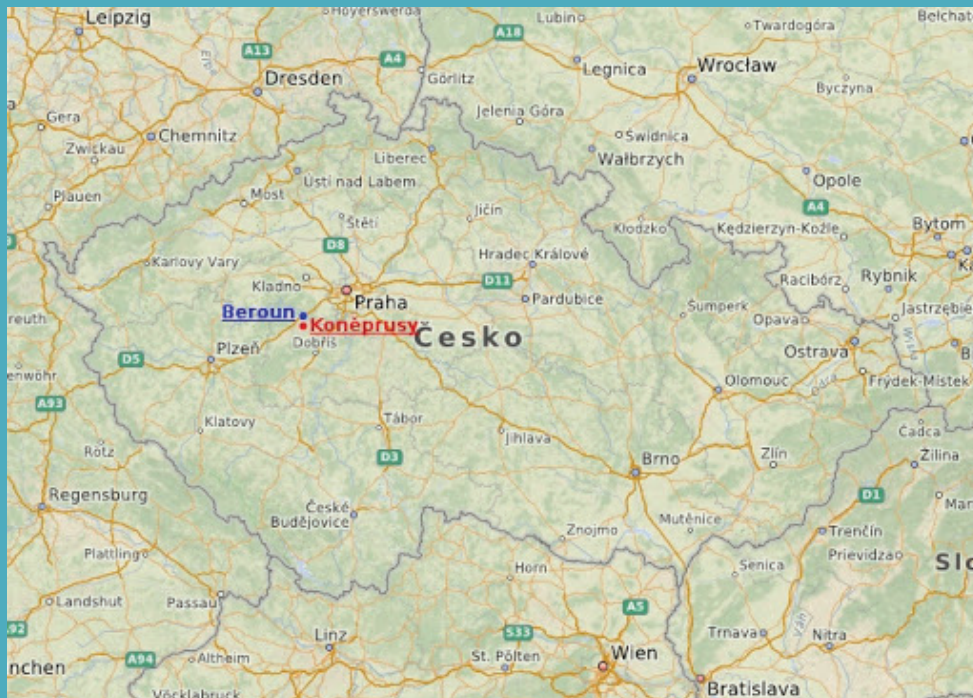

Fig. 5. Mladeč 1 in an angled view

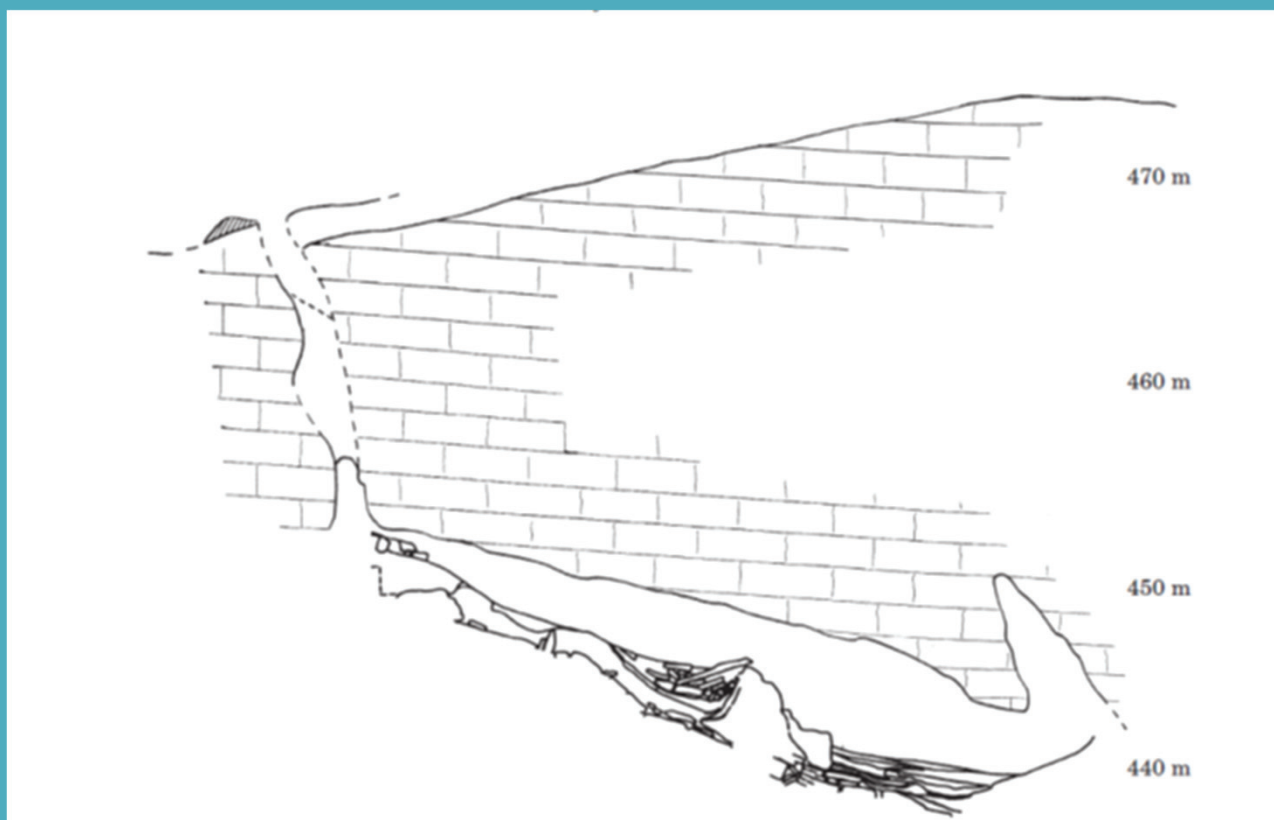
Fragmenty tří mužských lebek a nejlépe zachovalá ženská lebka z Mladečských jeskyní.

Koněpruské jeskyně (Česká republika)

Koněpruské jeskyně představují vícepatrový systém uvnitř návrší Zlatého koně, jako celek objevený až při těžbě vápence 12. října 1950. Byly objeveny svrchně pleistocenní lidské fosilie spolu s archeologickým a paleontologickým materiálem, které byly omezeny na tzv. Proškův dóm, jediný větší dóm druhého (středního) patra. Depozice pleistocenních nálezů (včetně lidských pozůstatků) je vztahována k puklinám a komínům, kudy se materiál do jeskyně dostával a pod nimiž se utvořil mohutný suťový kužel.

V jeskyni byla nalezena týlní část lidské lebky dospělého jedince při úpatí suťového kužele ihned po objevu Proškova dómu, 17. listopadu 1950. V letech 1951 až 1953 pak Archeologický ústav ČSAV prováděl systematický výzkum, přičemž byly objeveny další zlomky lebky i postkraniálního skeletu. Čelní partie a levá část obličeje byla ohlodána, zřejmě hyenou nebo vlkem. Z kostry hrudníku se našly v různém stupni zachování tři zlomky žebér a pět obratlů. První zlomek žebra pochází z druhého levého žebra, další dva zlomky žebér jsou ze zadní a střední části pravého žebra. Na tělech obratlů se vyskytuje osteochondróza a na hrbolku jednoho žebra jsou stopy po artróze v žebropáteřním kloubu. Datování z lidské kosti je cca 13 000 BP.

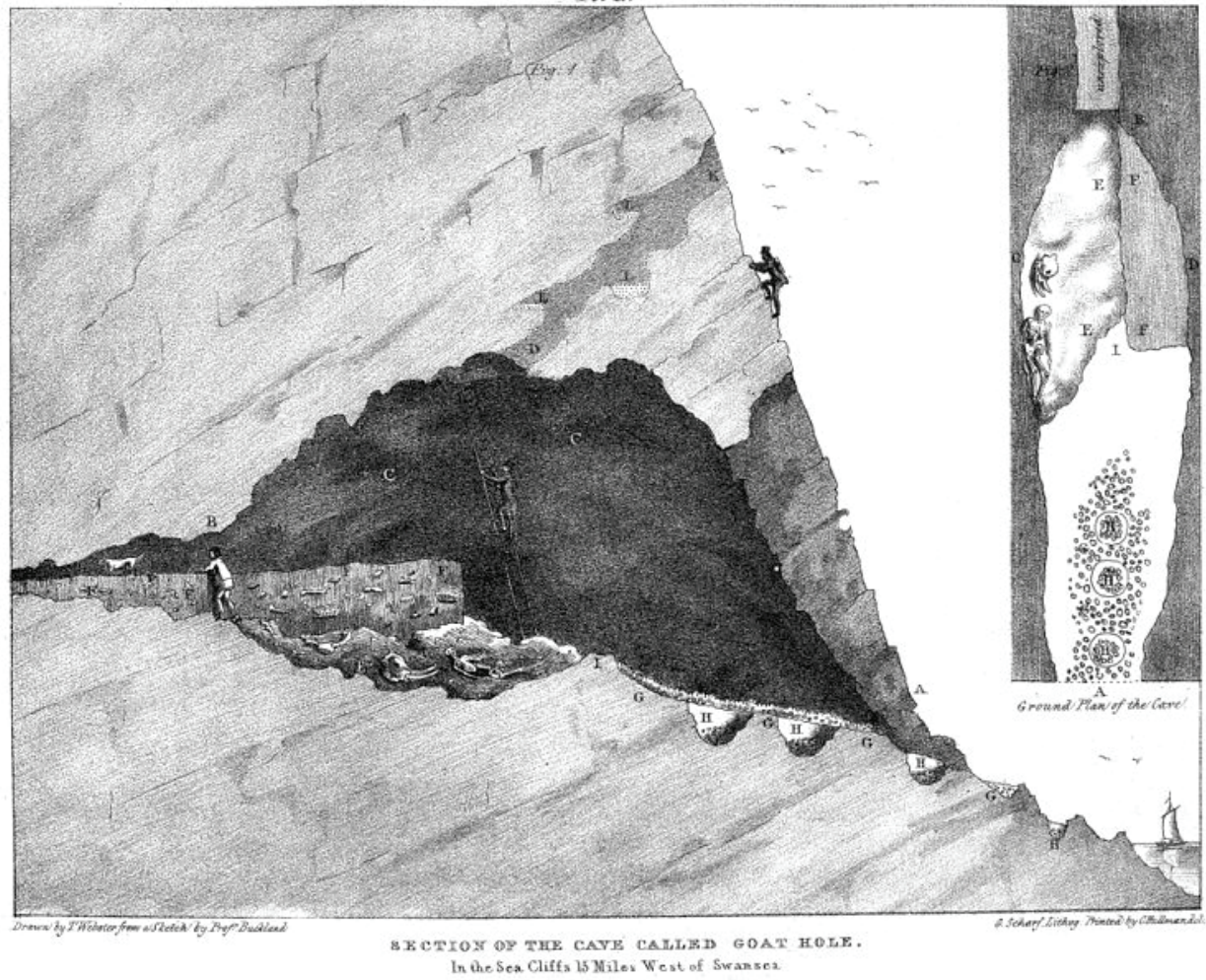
Paviland – Goat's hole cave (Kozí díra) - (Velká Británie)

Již v roce 1823 zde byl objeven lidský skelet. Jeskyně u Pavilandu je umístěna v řídké osídlené pobřežní krajině na samé západní periferii paleolitického světa. Lebka a části postkraniálního skeletu chybí. Původně se skelet připisoval ženě, což v kontextu intenzivního červeného zásypu přivedlo název „Červená dáma“. Nové revize prokázaly, že se jedná o kostru mladého muže.

Z asi 60 předmětů z mamutoviny, kosti a měkkýších schránek můžeme dodatečně vybrat ozdoby, které se značnou pravděpodobností přímo souvisejí s pohřbem: přívěsky z mamutoviny, provrtané zuby, schránky měkkýšů *Littorina* a náramek z mamutoviny. V kontextu ležela rovněž mamutí lebka a kel. Nové datování uvádí stáří cca 29 500 BP.

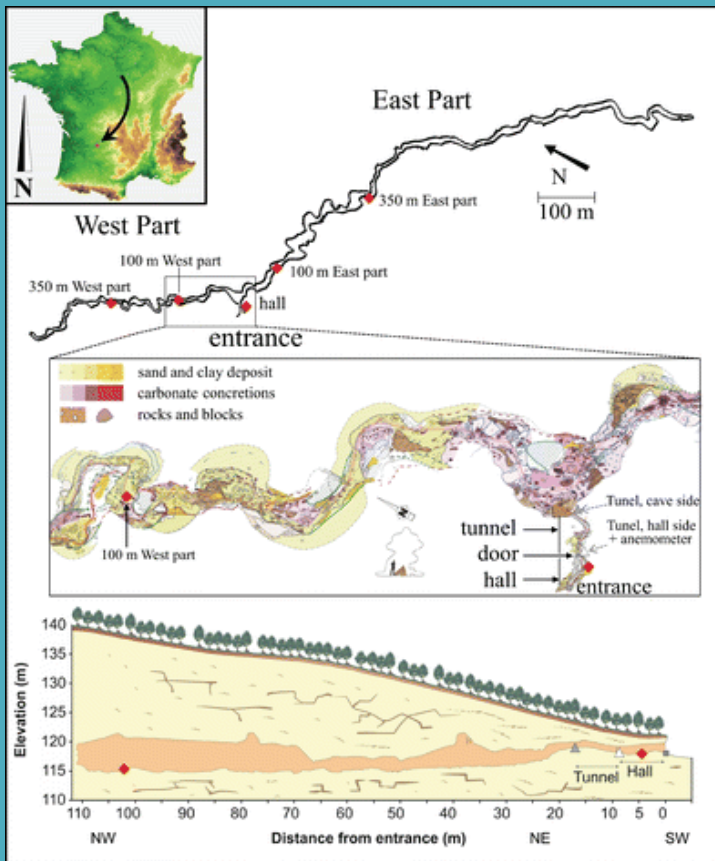

Dobové vyobrazení výzkumu jeskyně. Dochované kosterní pozůstatky mladého muže.

Malířská rekonstrukce pohřbu v jeskyni u Pavilandu.

Cussac (France)

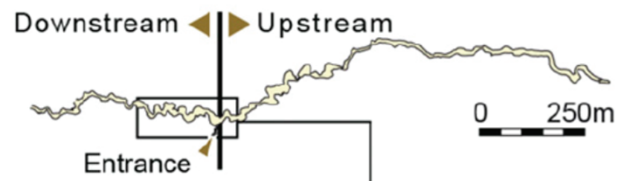
V roce 2000 došlo k objevu jeskyně u Cussacu, kde pozůstatky lidských skeletů leží uvnitř dómu ozdobeného parietálním uměním (Ajoulat et al. 2001). Kostry ležely volně na povrchu, soustředěny byly v přirozených prohlubních a medvědíh hnízdech. Předběžný odhad je 6 jedinců: 4 dospělí a 2 adolescenti. Parietální umění stylisticky odpovídá horizontu gravettských jeskyní ve Francii. Kamenná i kostěná industrie je nepočatná. Datování, přímo z lidské kosti, je 25 120 BP.

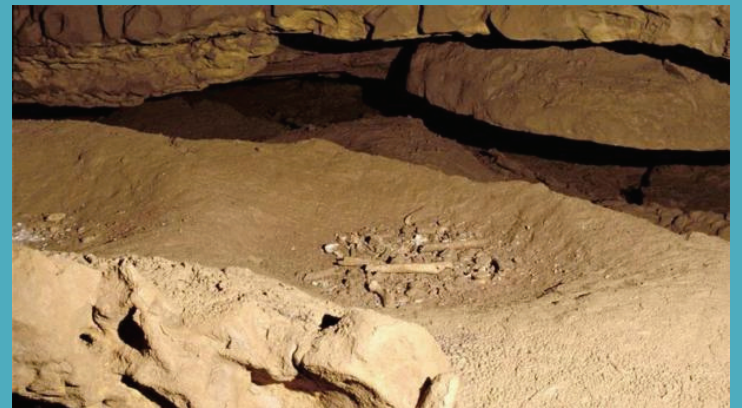
Locus 2

Locus 1

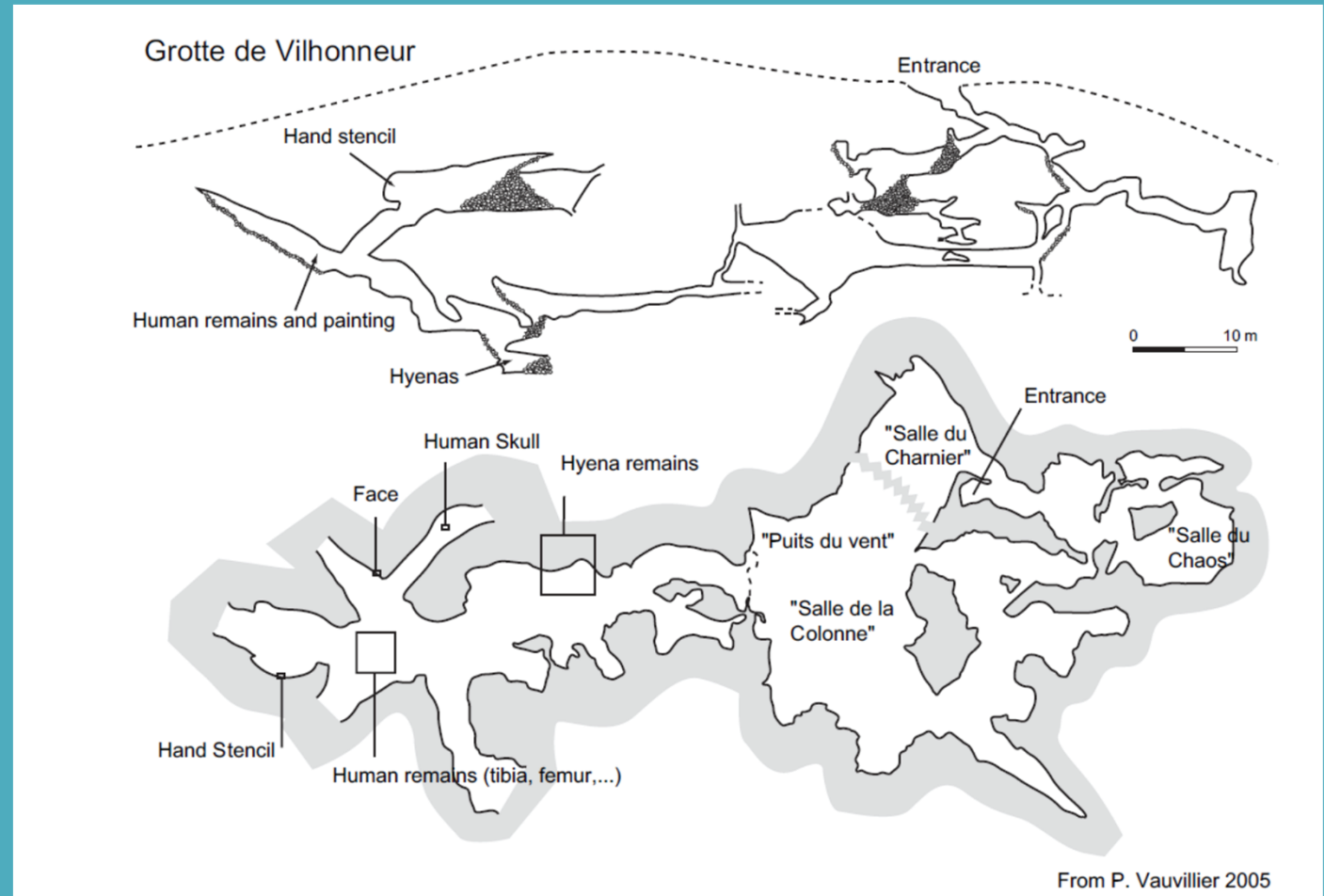

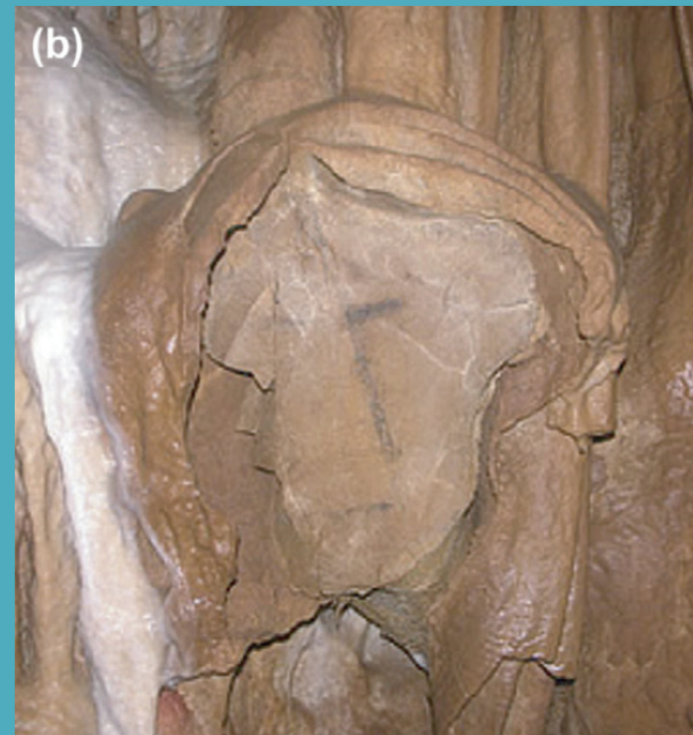
Locus 3

Vilhonneur (Francie)

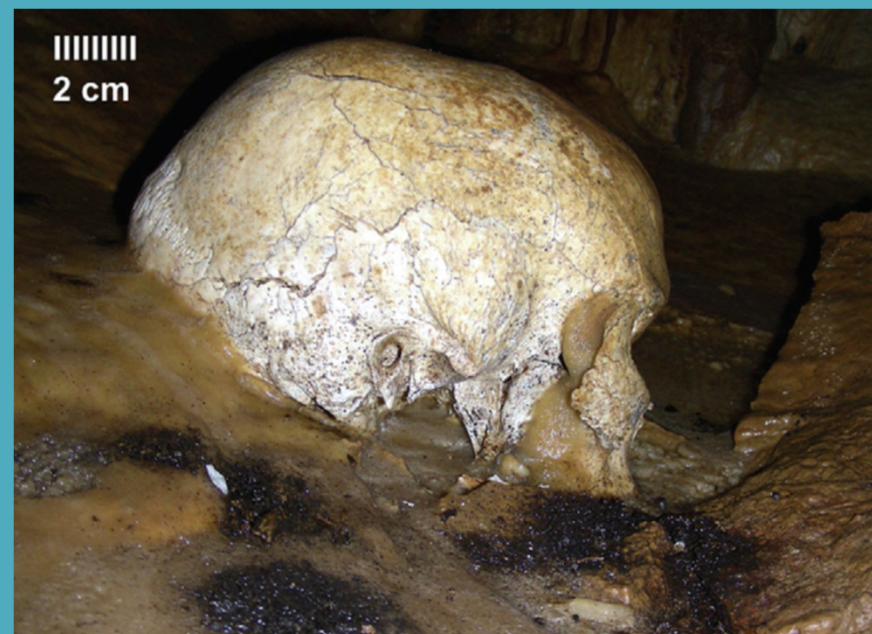
V roce 2005 došlo k objevu lidského skeletu v systému jeskyní Les Garennes. Jedná se o kostru mladého muže, která byla uložena patrně na povrchu a došlo k jejímu narušení velkými masožravci. Lebka byla nalezena zvlášť v malé nízké galerii, která se otvírá u parietálního umění na stěně jeskyně.

Kosterní pozůstatky mladého muže byly nalezeny hluboko v jeskynním systému v dómu s parietálním uměním.

Datování skeletu cca 27 000 BP.

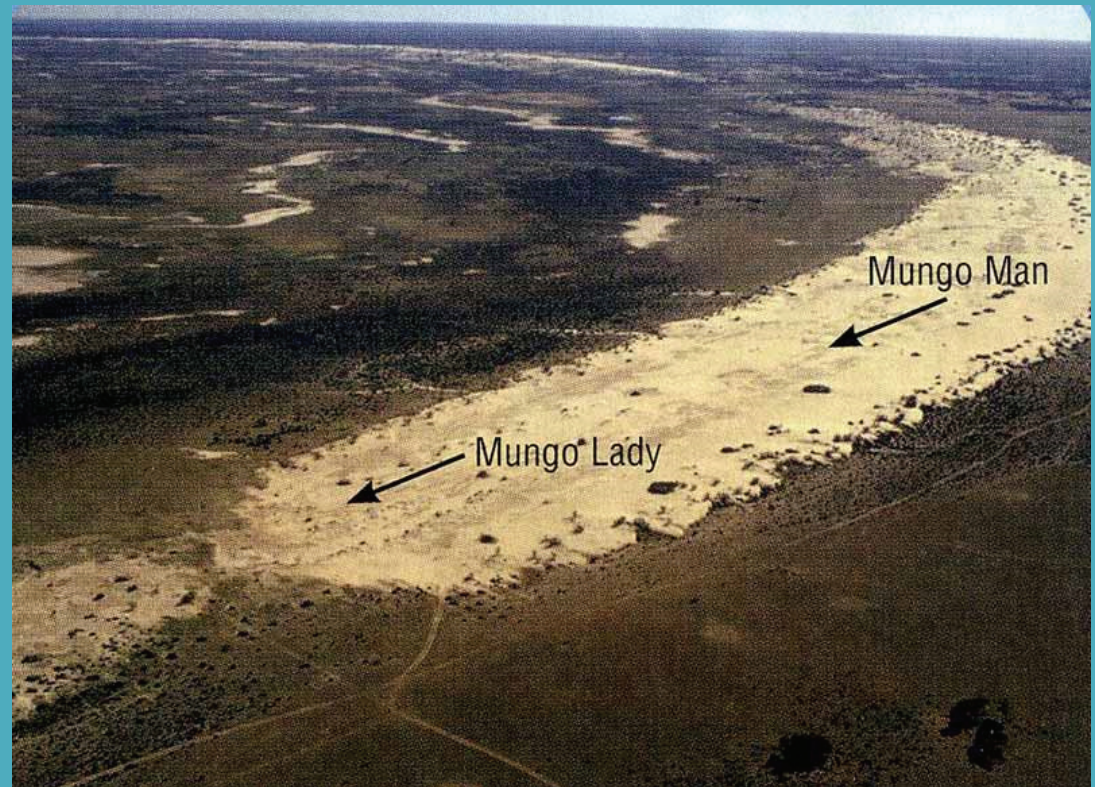

Pohřby na loveckých sídlištích

První hroby na otevřených sídlištích známe z Austrálie cca 40 000 BP. V severní Eurasii se na otevřených sídlištích začíná pohřbívat poměrně později, teprve v gravettienu, ale zato se tento ritus rychle a téměř masově šíří od Moravy přes Rusko až po Sibiř. Poloha těl zde není ustálená či závazná a nezávisela ani na věku, pohlaví ani významu zemřelého. Mrtví se ukládali na zádech, na břiše a v ruských Kostěnkách v jednom případě snad původně vsedě. Typická je poloha na boku s nápadným pokrčením končetin. V některých případech se zdá, že poloha a gesta pohřbených těl, předměty nalezené v bezprostředním okolí a určitá zranění, pokud jsou na kostech patrná, mohou mít symbolický význam. Například v Dolních Věstonicích II (DV 13–15) spočívali tři mladí lidé tak, že se zdá, jakoby levý mladík rukama zasypával klín středního jedince (stále ještě neurčeného pohlaví) barvivem, zatímco pravý mladík leží na břiše. Existují i vztahy a paralely mezi hroby a určitými symboly, například u věstonické ženy (skelet DV 3 – skulptura ženské tváře) či brněnského muže (skelet Brno 2 – připojená „loutka“).

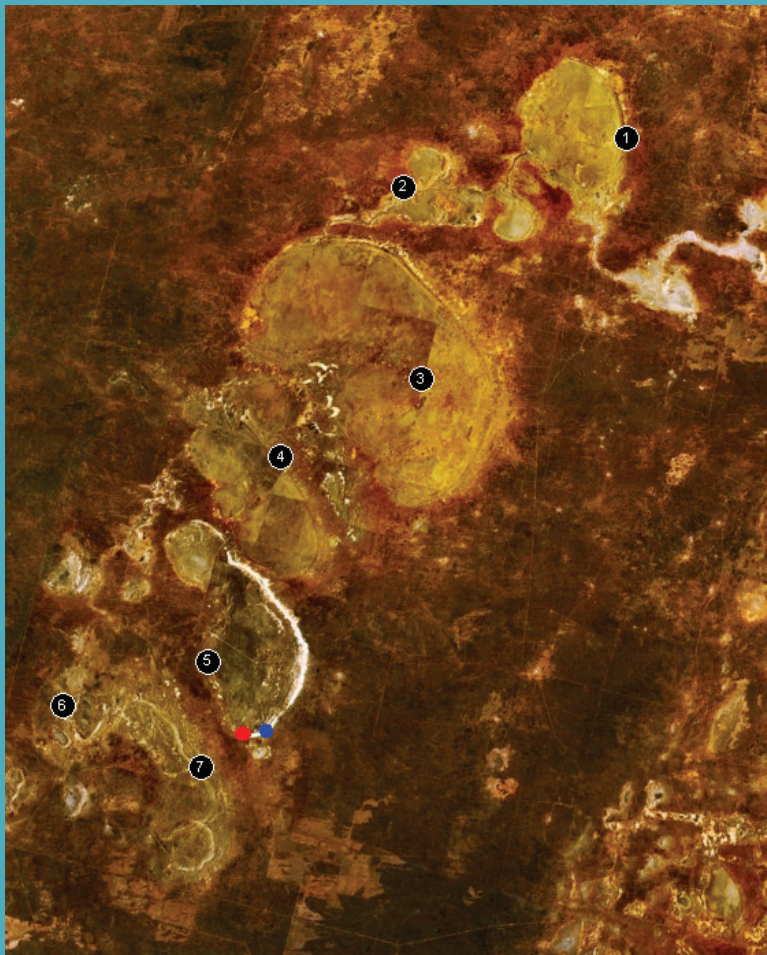
Mungo (Austrálie)

Nejstarší pohřby z kontextu sídlišť byly objeveny na dunách v pobřežním pásmu vyschlého jezera Mungo v Austrálii. V roce 1968 a 1974 zde byly odkryty pohřby dvou jedinců. Jejich datování je stále problematické a pohybuje se od 26 000 do 62 000 let BP. Podle nejnovějších výzkumů je stáří pohřbů cca 40 000 až 42 000 let BP.

V roce 1968 byly objeveny pozůstatky mladé ženy (LM 1). Nálezové indicie potvrzují, že její tělo bylo spáleno, kosti pak byly zřejmě rozbity spáleny podruhé a nakonec pohřbeny v malé jamce a pokryty okrem, který pocházel z místa vzdáleného několik set kilometrů. Tento pohřeb se považuje za nejstarší doklad kremace.

Kosterní pozůstatky LM 1 byly v roce 1992 repatriovány tradičním kmenovým skupinám a nacházejí se nyní v uzamčeném trezoru na výstavišti národního parku Mungo. Další výzkumy zatím nebyly povoleny.

Místo nálezu LM 1 je označeno červeným bodem a místo LM 3 modrým bodem.

V roce 1974 byl nalezen další pohřeb LM 3 asi 450 m od místa uložení LM 1. Jednalo se o dobře zachovaný skelet asi 50 letého muže. Tělo leželo na zádech, s ohnutými koleny a rukama položenými v pánví. Nedaleko těla byly stopy ohniště. Tělo bylo posypáno červeným okrem.

V roce 2017 byly pozůstatky LM 3 navráceny původním obyvatelům a pohřbeny, což znemožňuje další výzkum.

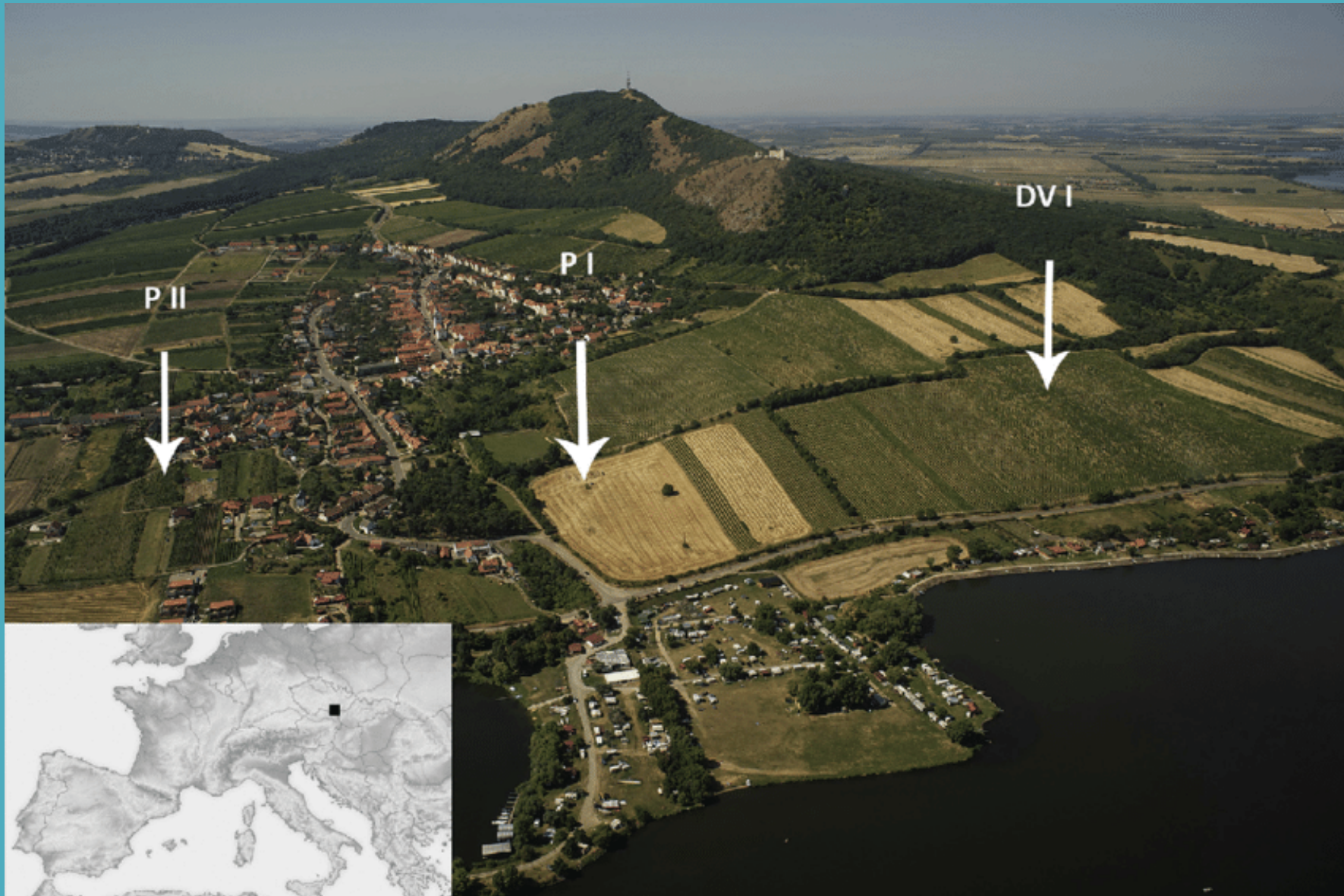

Další výzkumy jsou v Austrálii omezené. V roce 1988 byla objevena kostra dítěte, o kterém se věří, že je stejně stará jako LM3. Vyšetřování pozůstatků bylo blokováno aliancí domorodých kmenů, přičemž pozůstatky byly následně chráněny, ale zůstaly na místě. Další kostra dospělého člověka byla vystavena erozi v roce 2005, ale koncem roku 2006 byla úplně zničena větrem a deštěm. Tato ztráta vedla k tomu, že domorodí správci obdrželi vládní dotaci ve výši 735 000 \$ na průzkum a zlepšení ochrany koster, které erodovaly z dun. Zachování probíhá in-situ a není povolen žádný výzkum.

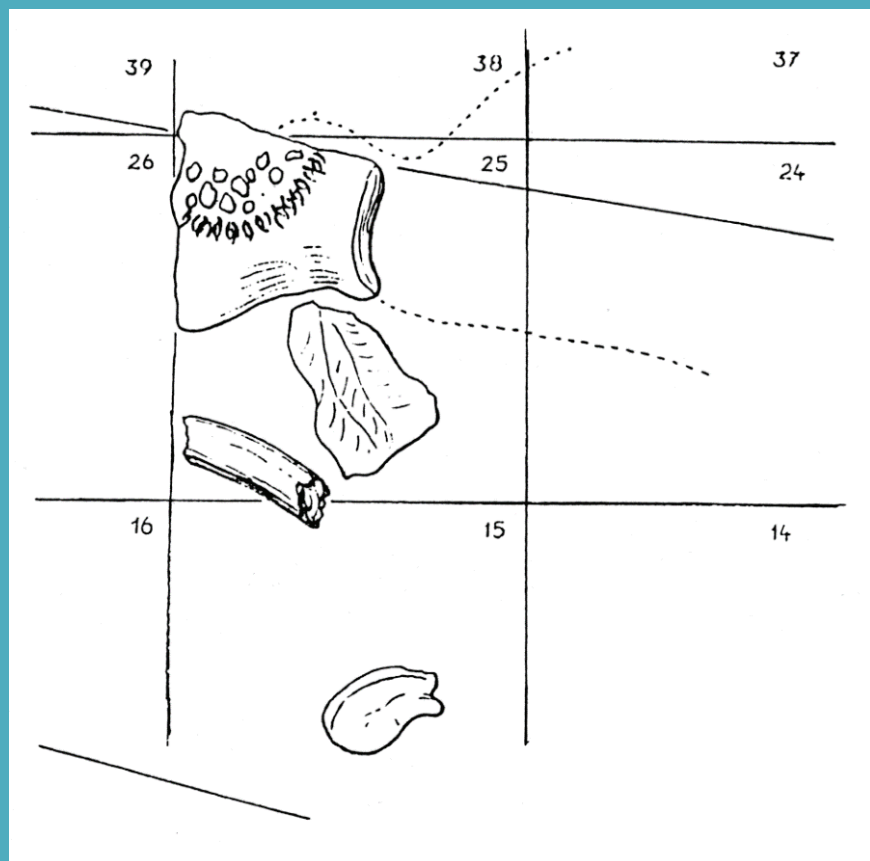
Dolní Věstonice - Pavlov (Česká republika)

V celém areálu bylo v průběhu dlouhodobých výzkumů objeveno několik rituálních pohřbů a množství dalších lidských kosterních pozůstatků.

DV 4 – dítě

V roce 1927 E. Dania našel rozpadlou mamutí lopatku. Pod jednou z jejích částí leželo 11 zlomků dětské lebky. Celá situace byla uvnitř koncentrace uhlíků a do červena propálené hlíny. Krční obratle přiléhaly k lebce, orientované směrem k okraji popeliště. Lebka byla pokryta červeným barvivem. V okolí bylo dvaadvacet liščích špičáků, uložených ve vzorci protilehle orientovaných dvojic; mohlo jít o náhrdelník či ozdobu hlavy, tak jak to známe z jiných gravettských hrobů. (Datování 25950 +/- 920 let BP)

Zlomky lebky dítěte DV4, včetně protilehle uložených dvojic provrtaných špičáků lišky jako ozdoby. Podle terénní skici E. Dania.

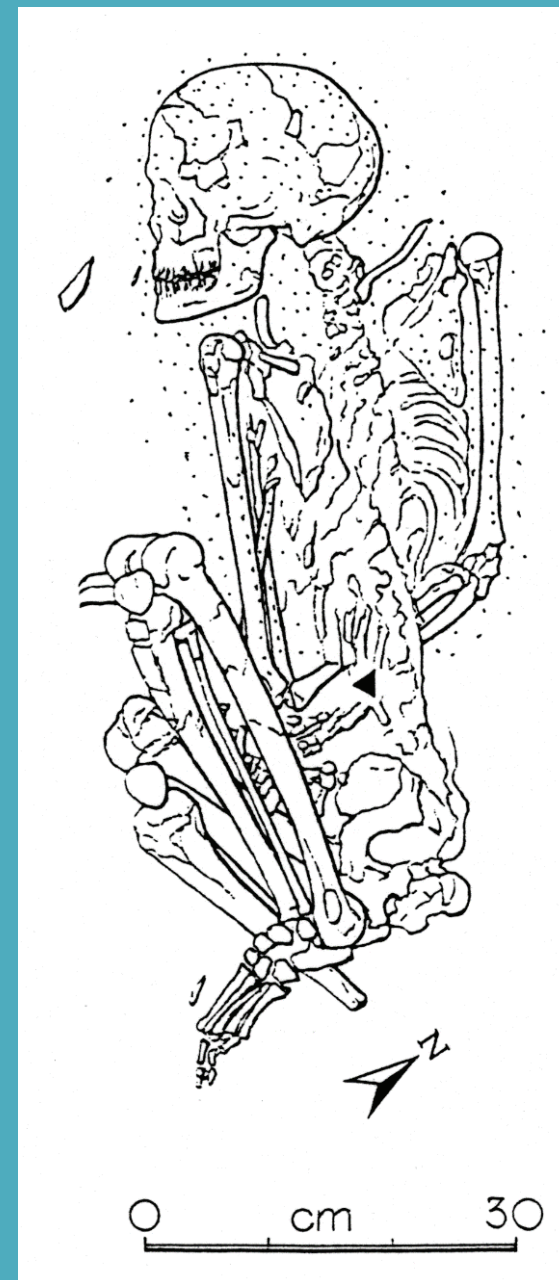
DV 3 – žena cca 40 let

V roce 1947 objeven skelet ženy (datování $25,870 \pm 220$ BP). Pohřeb ležel při okraji sídelního celku DV I.

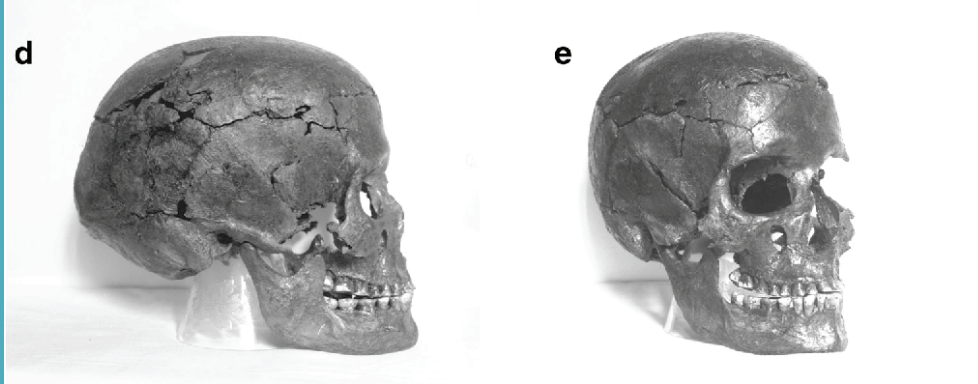
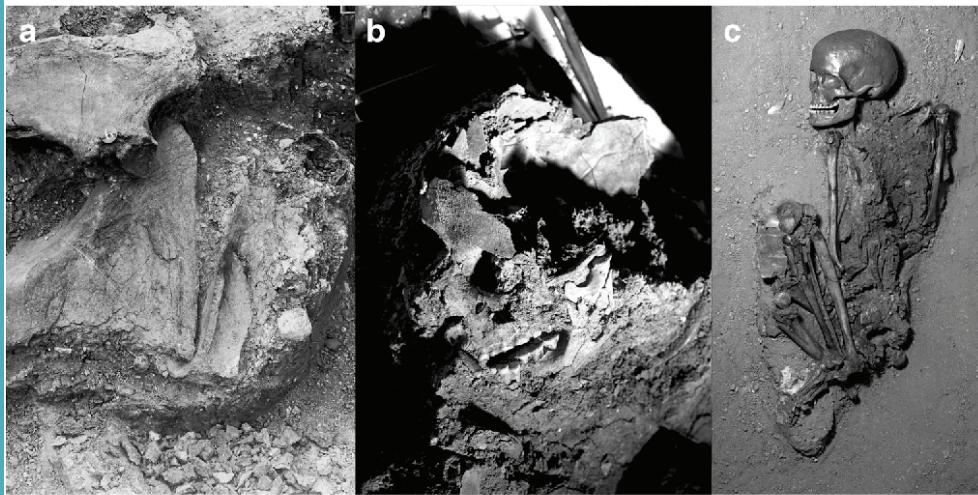
Pod mělkým ale pevným horizontem vápencové sutě promísené s hlínou a uhlíky se objevily dvě velké mamutí lopatky, které úplně zakrývaly horní i dolní část silně skrčeného těla. Kostra ležela na pravém boku, s hlavou orientovanou k severozápadu, v tak silně skrčené poloze, že kolena přiléhala k trupu. Na lebce je patrna asymetrie jako následek zlomeniny kloubního výběžku mandibuly. Pokryv barviva byl rozprostřen na horní části těla a soustředěn na lebce, včetně spodiny lebeční a okolní spraše. Na spodní straně překrývající mamutí lopatky jsou rovnoběžné zářezy až 20 cm dlouhé, orientované ve dvou směrech. Na místě bylo objeveno několik artefaktů: hrotitá čepel před obličejem, další dvě čepele a mikročepel s otupeným bokem u nohou. Dále prstní články a část pánve polární lišky a v okolí pravé ruky na pánvi 10 špičáků polární lišky.

Dolní Věstonice I (Česká republika). Poloha skeletu DV 3 pod příkrovem mamutích lopatek (šrafovaně). Podle B. Klímy.

Plán skeletu DV 3. Tečkovaně: barvivo; trojúhelníková šipka: kumulace liščích zubů v oblasti pravé ruky/pánve.

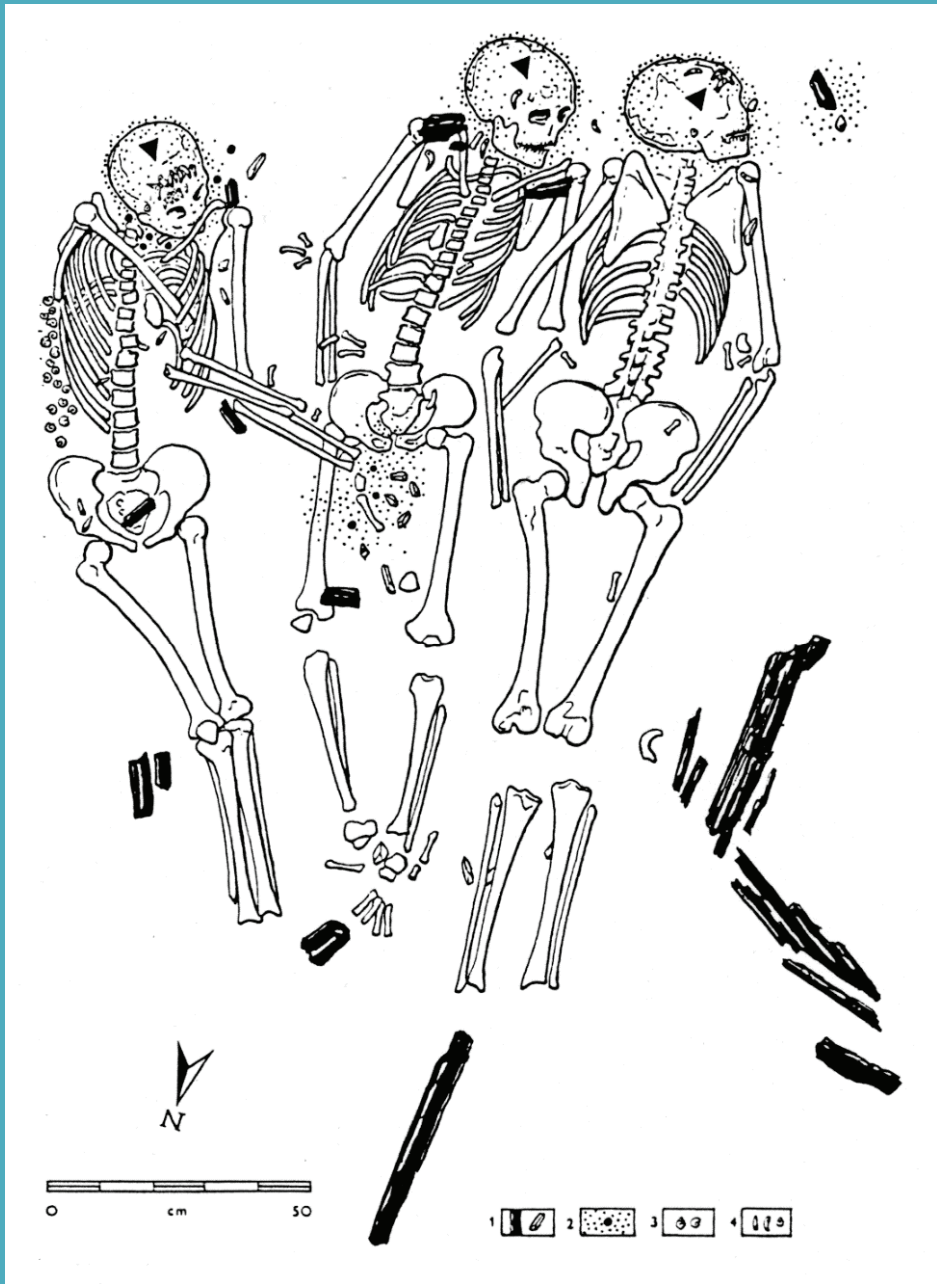

Kostra in situ a po rekonstrukci v MZM.
Plastická rekonstrukce podoby ženy DV 3
(Nerudová et. al. 2019)

DV 13- 15 trojhrob (tři muži ve věku cca 20 let)

V roce 1986 byly objeveny tři lidské kostry při jižním (horním) okraji sídelní koncentrace na temeni lokality DV II. V okolí byla neobvyklá koncentrace uhlíků i celých kusů zuhelnatělé kulatiny smrku, uložené převážně ve směru rovnoběžném s těly. Těla byla uložena vodorovně, s hlavami proti svahu, tj. k jihu (DV 14–15) a JJV (DV 13). Vzhledem k úklonu svahu tedy ležely dolní končetiny poměrně vysoko v kulturní vrstvě, zatímco hlavy jsou mírně zahloubeny do podložní spraše. Poloha těl je autentická a záměrná, takže jejich gesta mohou mít informativní anebo symbolický význam. Kostry byly pokryty červeným barvivem s největší koncentrací v oblasti pánve DV 15. Největší a nejsilnější krusta barviva se dochovala na čele DV 13, s dosud vsazenými provrtanými zuby šelem, rozloženými ve třech skupinách po 4, 5 a 11. U DV 14 se na lebce dochoval jen malý fragment této krusty a v okolí byly roztroušeny 3 provrtané špičáky vlka. V případě DV 15 byly v okolí lebky nalezeny jen čtyři provrtané špičáky lišky. V oblasti mužských lebek se našly celkem čtyři malé, oválné přívěsky z mamutoviny. (Datování cca 25 000 až 26 000 BP).

Uložení koster DV13-15 in situ a malířská a 3D rekonstrukce pohřbu.

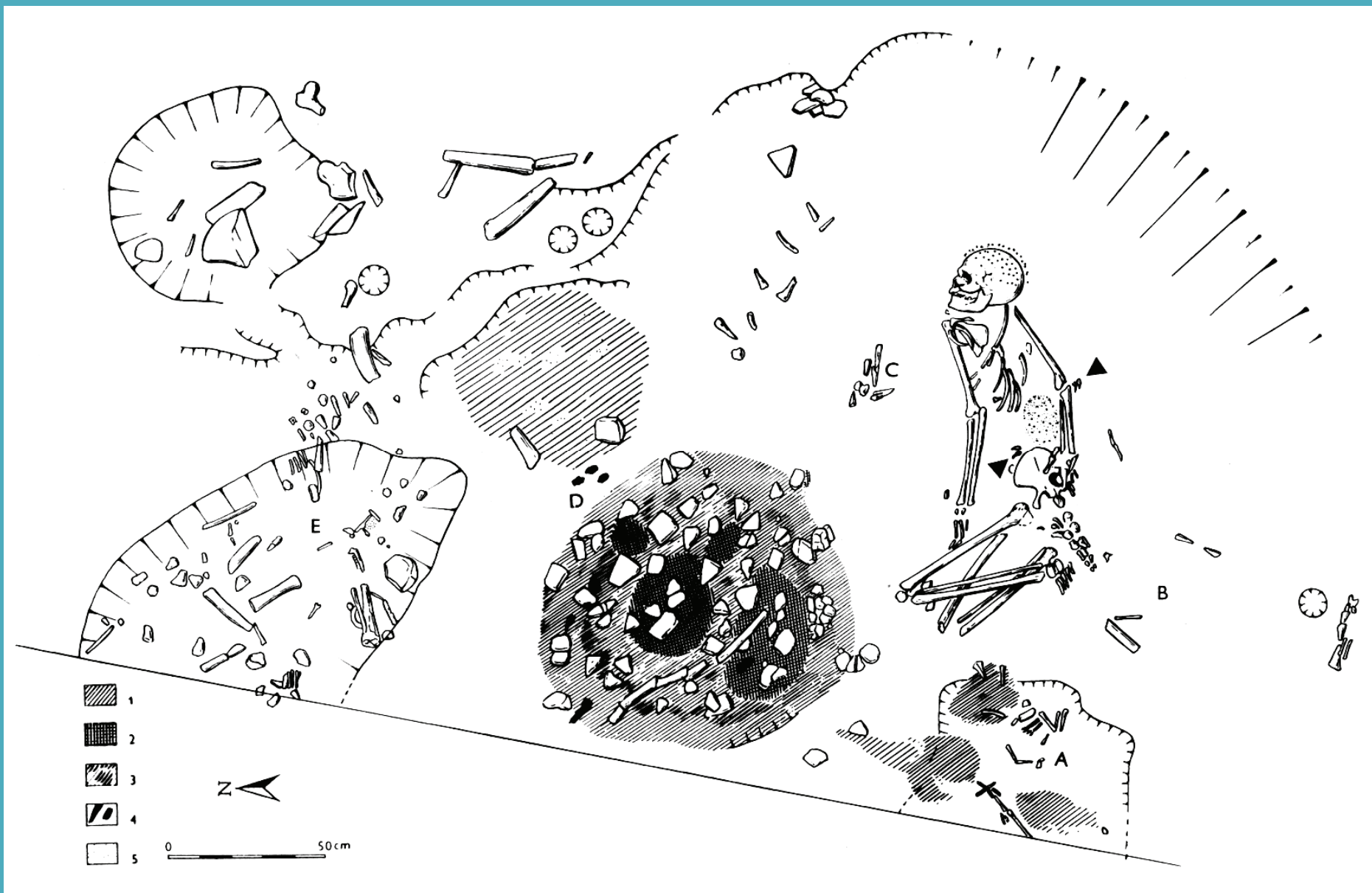

DV 16 (kostra muže ve věku cca 40 až 50 let) - datování cca 25 500 BP.

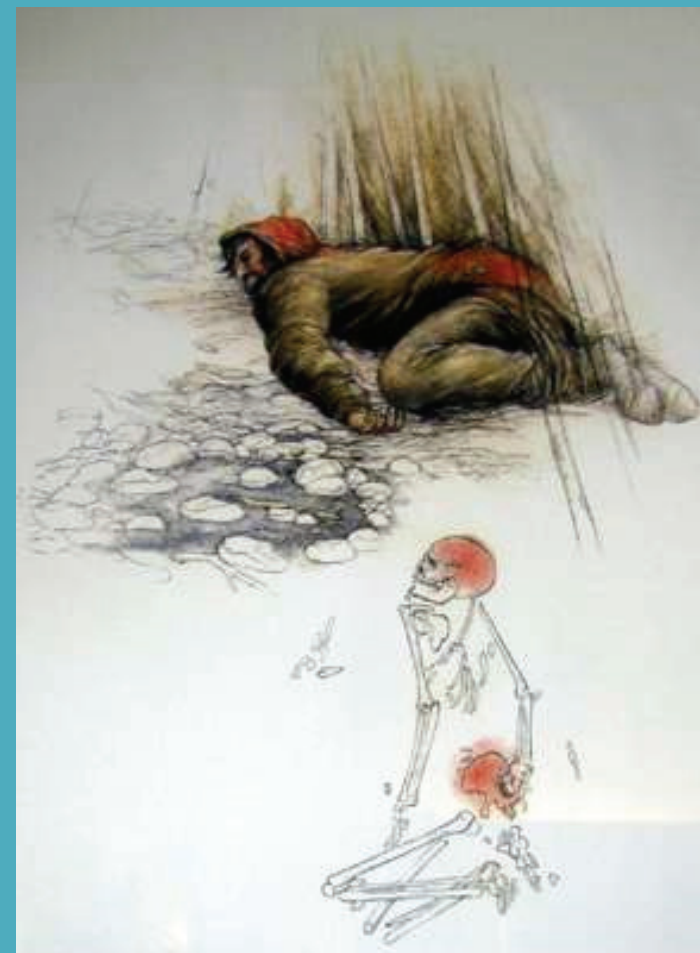
Skelet byl uložen uvnitř sídelního DV II (západní svah), v přímé prostorové i stratigrafické souvislosti s centrálním ohništěm. Celek je mělká deprese, asi 4,5 m dlouhá, a zahrnuje rovněž další stopy ohňů a zahloubení vyplněná artefakty a faunou.

Kostra ležela na úrovni terénu, v jižní části sídelního celku, orientována v ose Z–V, s hlavou k východu a tedy proti svahu. Ležela vodorovně, na pravém boku a se silně skrčenými koleny. Zatímco lebku pokrývala čistá spraš, zbytek skeletu byl uložen do tmavé výplně sídelního celku – tedy stejně jako v případě trojhrobu. Tvář směřuje k centrálnímu ohništi, od něhož byla kolena vzdálena jen 0,2 m, prakticky v téže výškové úrovni. Hlavu a pánev pokrývalo rozmělněné červené barvivo. Průvodní inventář přímo související s kostrou zahrnoval čtyři provrtané špičáky šelem, z nichž dva byly nalezeny v oblasti pánve a dva u lokte.

Přepokládáme, že sídelní celek 1, jehož východní konturu bylo možné plošně sledovat, byl přestřešen. Tím je řešena i otázka ochranné konstrukce nad skeletem.

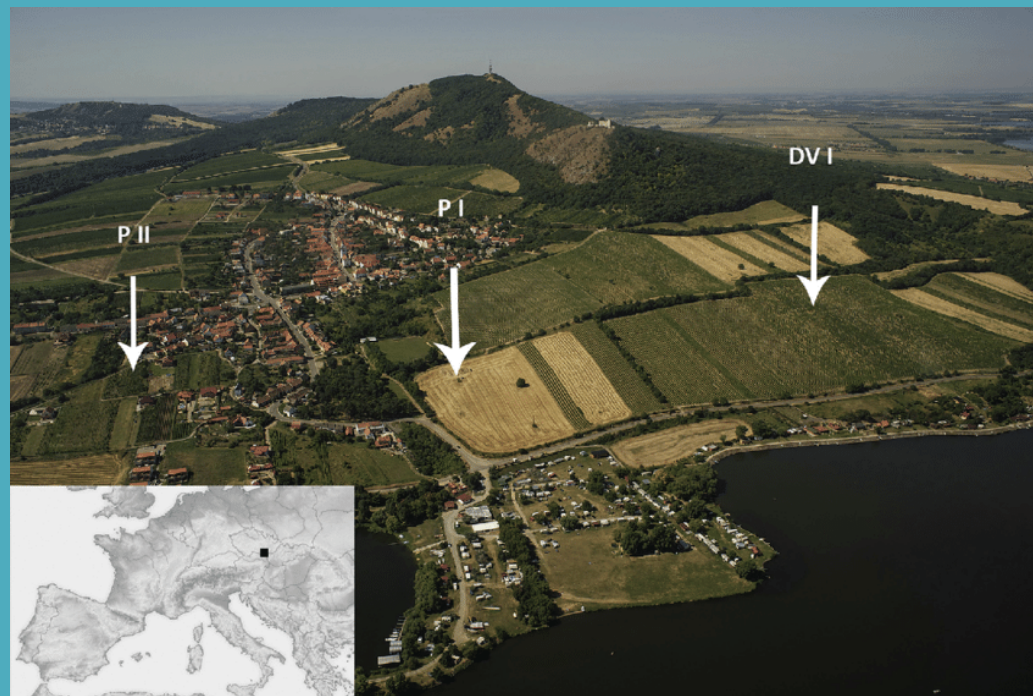
Dolní Věstonice II (Česká republika). Plán sídelního celku 1 na západním svahu, s kostrou DV 16. A, E: jámy, B, C: koncentrace předmětů, D: centrální ohniště. 1: propálená spraš, 2: kumulace uhlíků, 3: roztroušené uhlíky, 4: zuhelnatělé dřevo, 5: červené barvivo. Trojúhelníkovité šipky ukazují polohu provrtaných špičáků lišky.

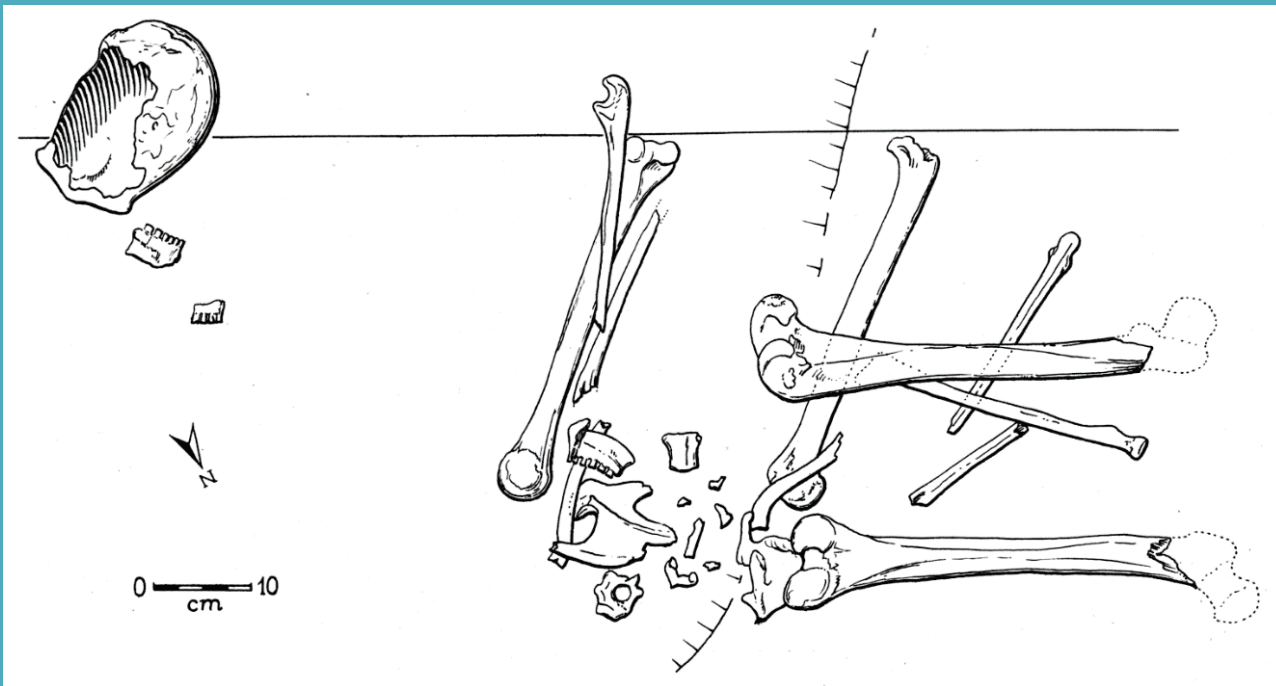
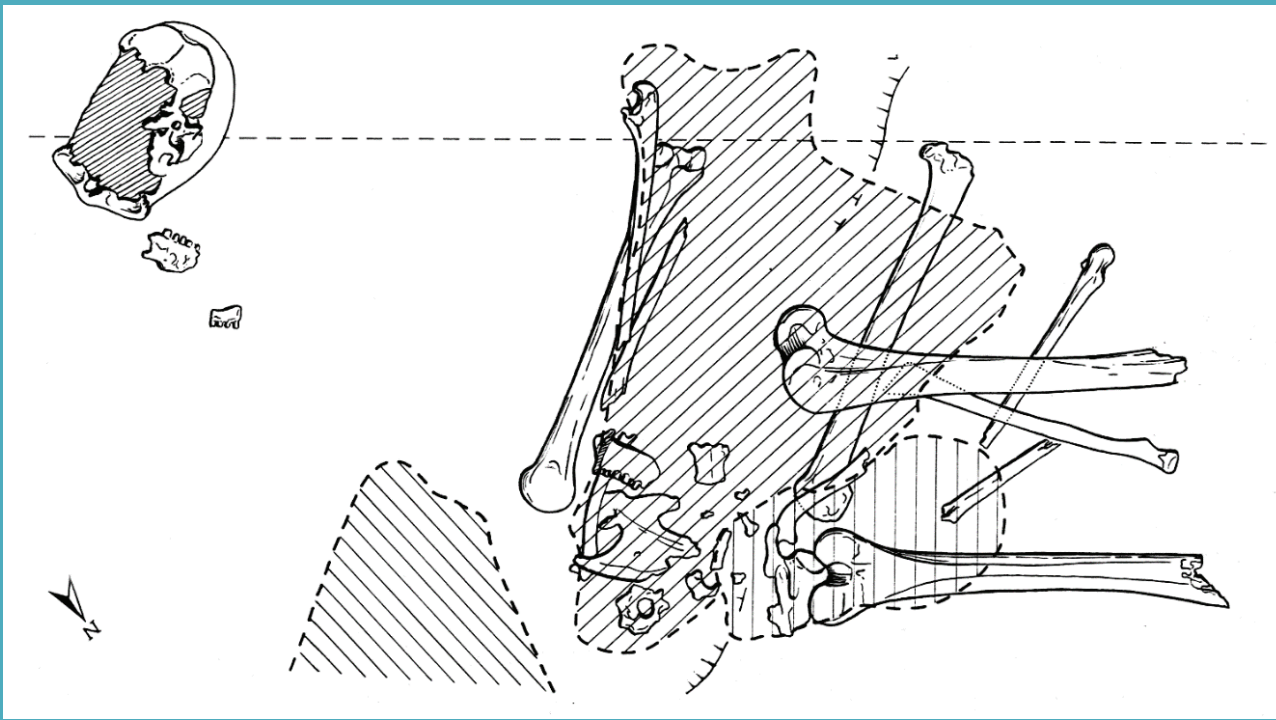

Kostra DV 16 in situ a kresebná rekonstrukce celé situace.

Pavlov I (kostra muže ve věku cca 40 až 50 let) – datování cca 24 800 BP.

Hrob byl objeven v roce 1957 v severozápadní části lokality Pavlov I. Tělo částečně chránily nebo s ním jinak souvisely velké mamutí kosti: dvě lopatky, dlouhá kost a stolička. V těchto místech následně prořala sídliště soustava mělkých erozních rýh, zřejmě až po skončení lidského osídlení. Poté se celá situace ocitla na okraji svahu a byla postižena posunem. V kontextu tohoto hrobu nebyly nalezeny stopy barviva ani žádné artefakty. Mamutí lopatka užitá jako příkrov měla opět četné zářezy na spodní straně, jako v případě DV 3. Redepozice skeletu po svahu evidentně probíhala takto: skupina kostí chráněná lopatkou zůstala in situ nebo je mírně posunuta en bloc, zatímco všechny nekryté kosti a především lebka jsou tím posunuty směrem dolů.

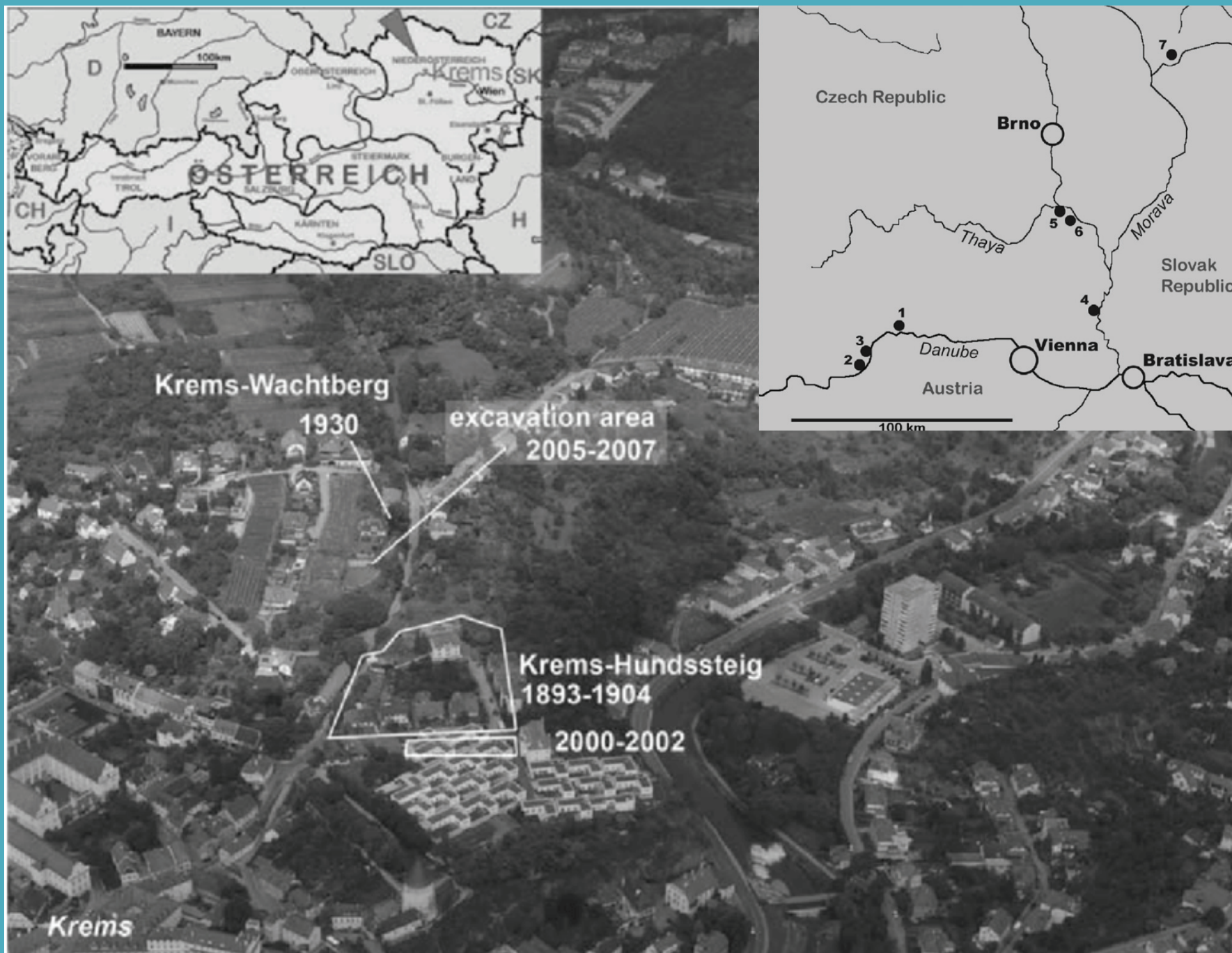

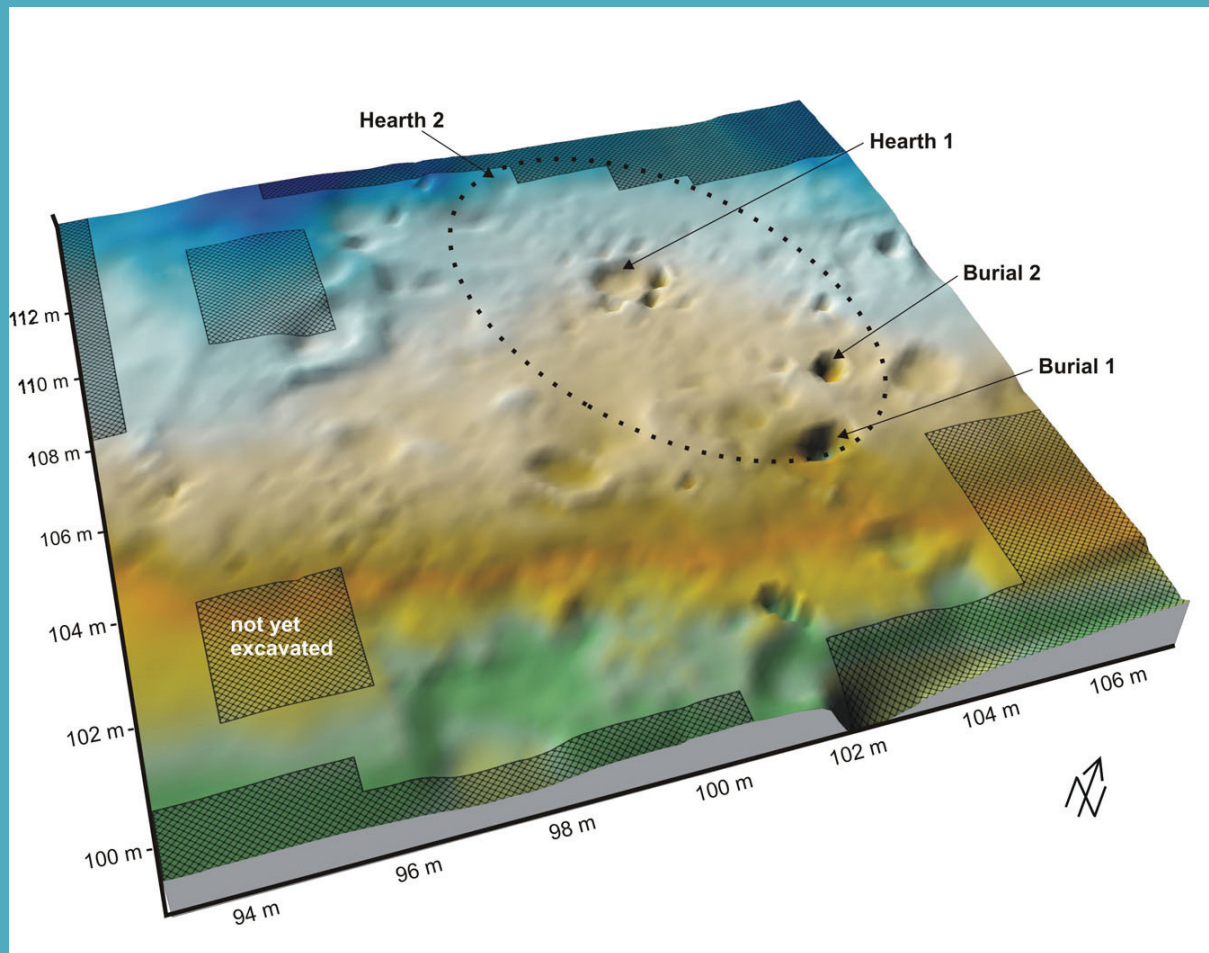
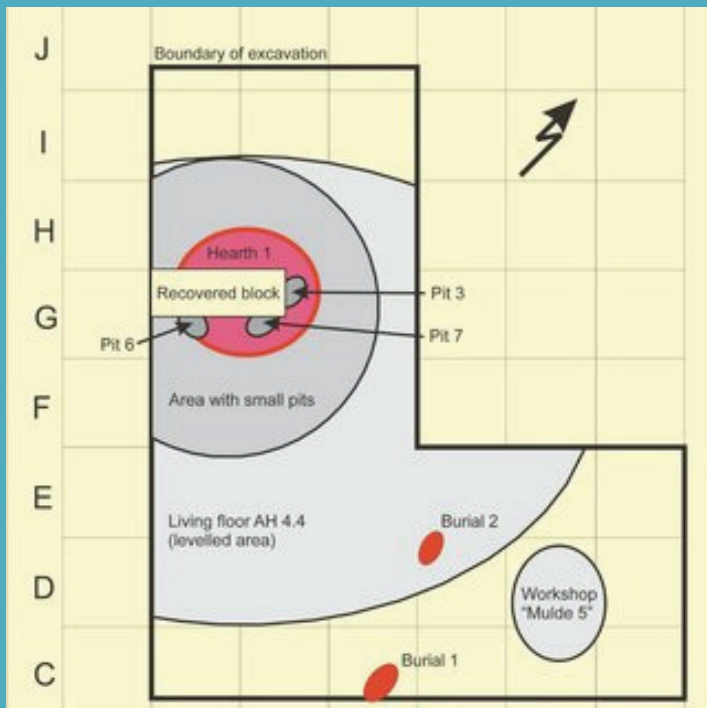
Krems-Wachtberg (Rakousko)

V roce 2005 a 2006 byly nalezeny hroby tří dětí. V hrobu 1 byli nalezeni dva novorozenci. DNA analýzy potvrdily, že jednalo o jednovaječná dvojčata. Jedno zemřelo patrně přímo při porodu (jedinec 2) a druhé (jedinec 1) přežilo 6 až 7 týdnů. Hrobová jáma byla oválná o rozměrech $0.36 \times 0.28 \times 0.2$ m. Uložení ukazuje, že jáma byla znovu otevřena a druhé dítě bylo uloženo k prvnímu. Kostry ležely ve skrčené poloze a byly pokryty červeným barvivem. Jedinec 1 měl v pánvi 53 korálek z mamutoviny, jejichž poloha indikuje navlečení v rámci náhrdelníku. Nejsou na nich patrné žádné stopy nošení, takže mohly sloužit jako přímý pohřební milodar. Jedinec dva byl vybaven 3 provrzanými mušlemi a provrzaným vlčím špičákem. Po pohřbu nebyla jáma zasypána, ale byla překryta mamutí lopatkou, která chránila pohřební prostor.

Druhá hrobová jáma se nacházela necelé dva metry od prvního nálezu a obsahovala kostru asi 3 měsíčního dítěte ve skrčené poloze. Měla rozměry $0.45 \times 0.22 \times 0.15$ m. Kostra byla pokryta červeným barvivem a po pohřbu byla jáma zasypána. U lebky byla nalezena 8 cm dlouhá jehlice z mamutoviny. DNA analýzy prokázaly, že dítě bylo příbuzné ve třetím stupni příbuzenství s dvěma novorozenci pohřbenými nedaleko.

Lokalizace výzkumu Kremš-Wachtberg

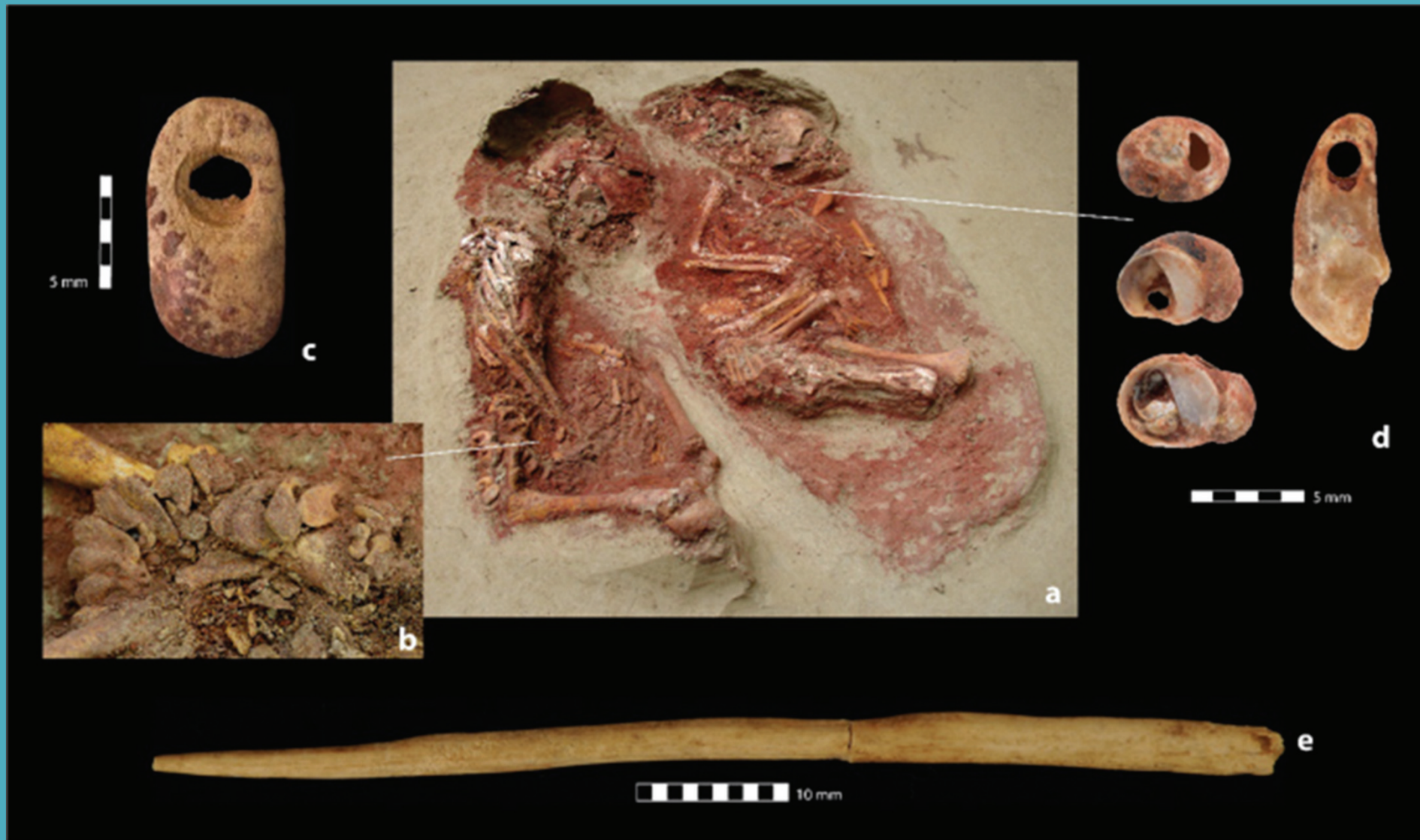
Lokalizace pohřbů v rámci sídelního komplexu. Oba pohřby ležely nedaleko centrálního ohniště v obydlené ploše.

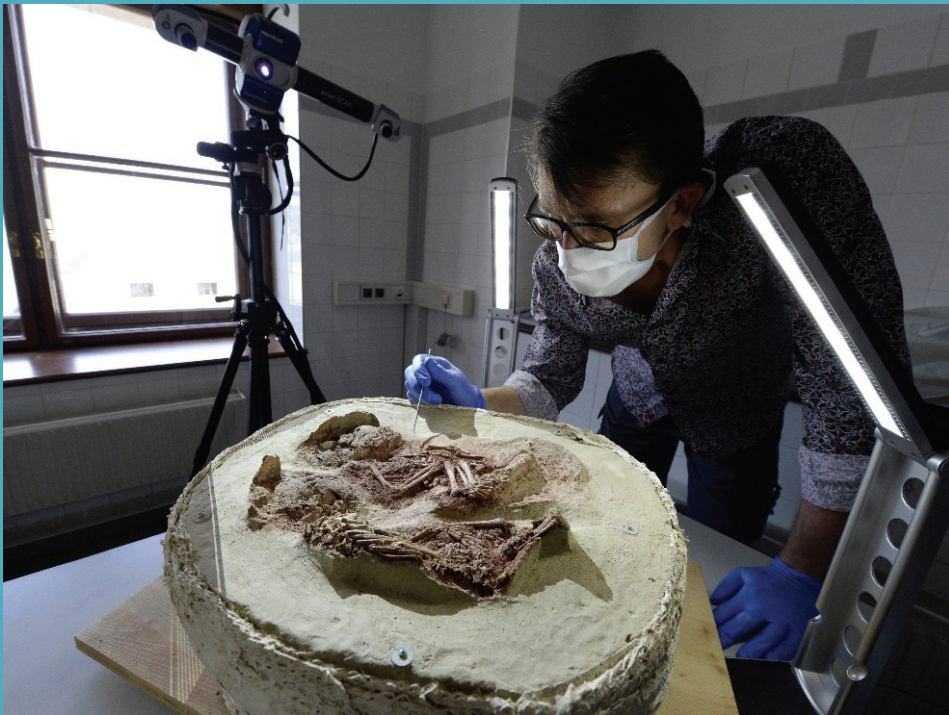
Pohřeb 1 se dvěma jedinci objevený v roce 2005.

Pohřeb 2 s fragmenty skeletu třetího jedince objevený v roce 2006.

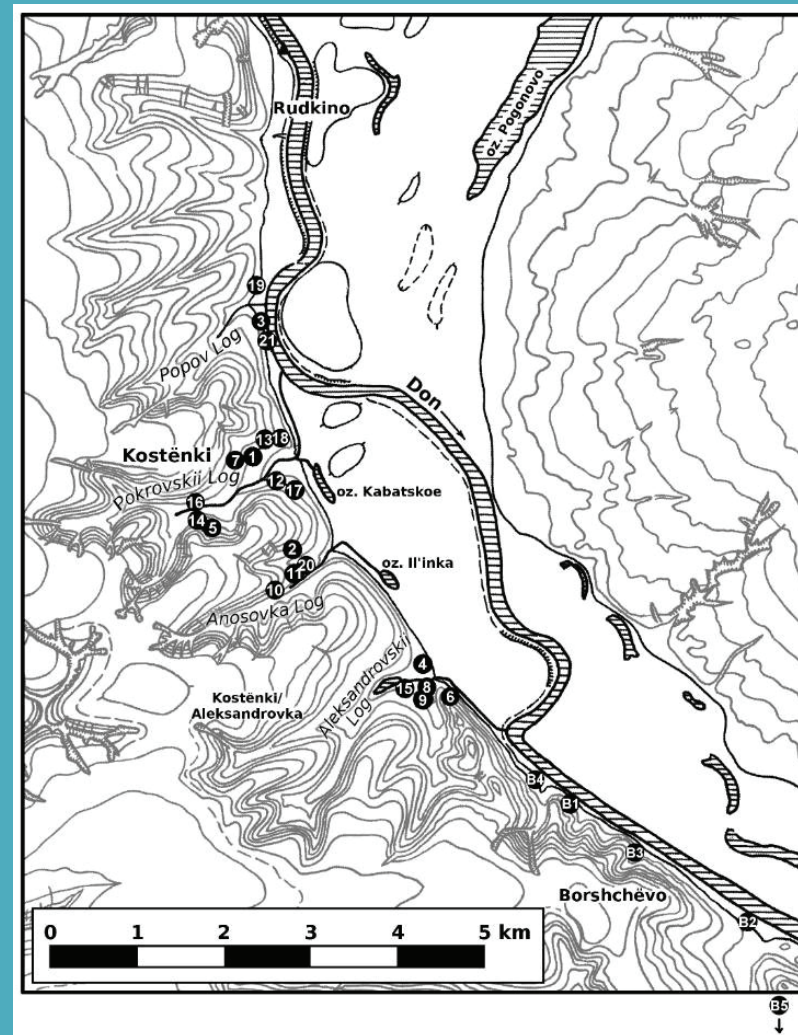
Nálezy korálek z mamutoviny, mušlí a liščího špičáku z pohřbu 1 a 8 cm dlouhé jehlice z mamutoviny z pohřbu 2.

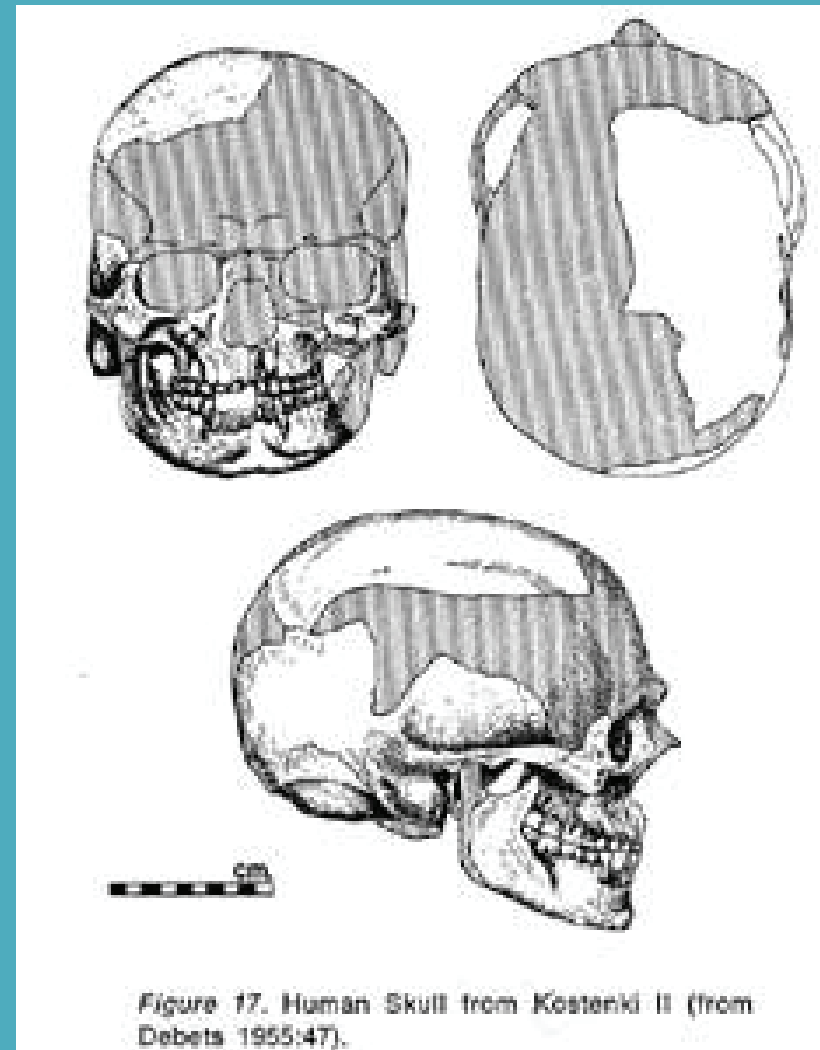
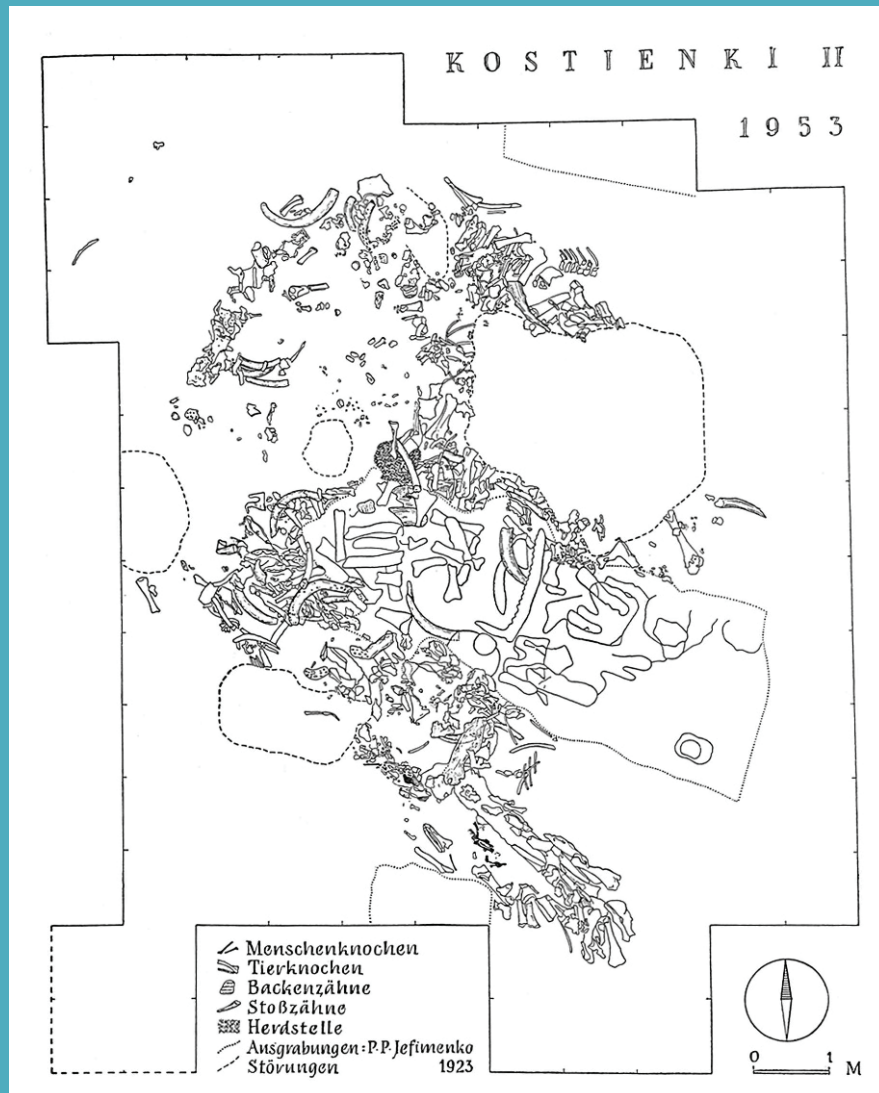
Vyzvednutí a následné laboratorní zpracování pohřbu 1.

Kostěnki (Rusko)

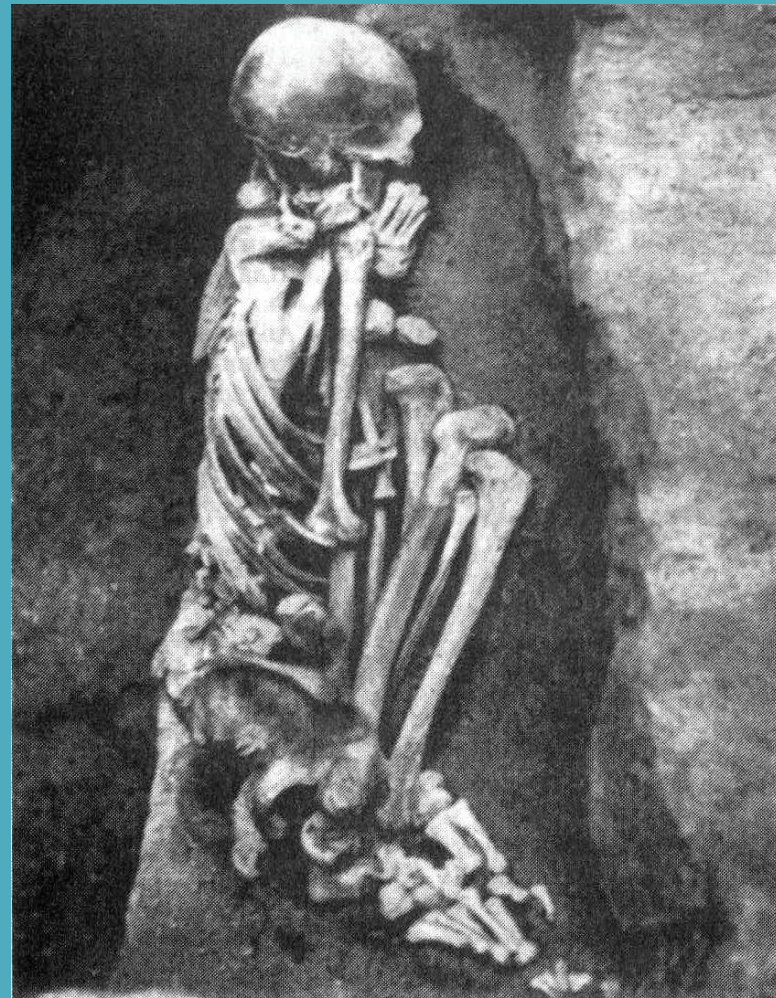
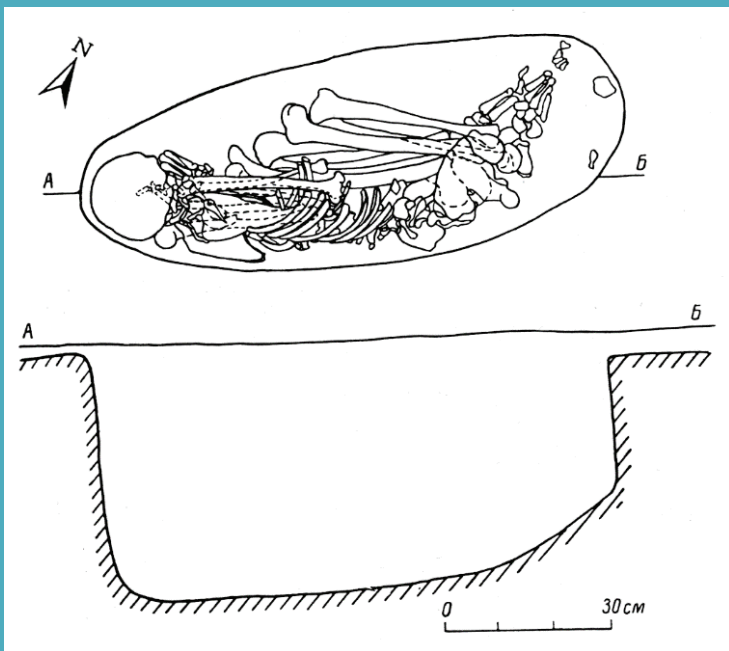
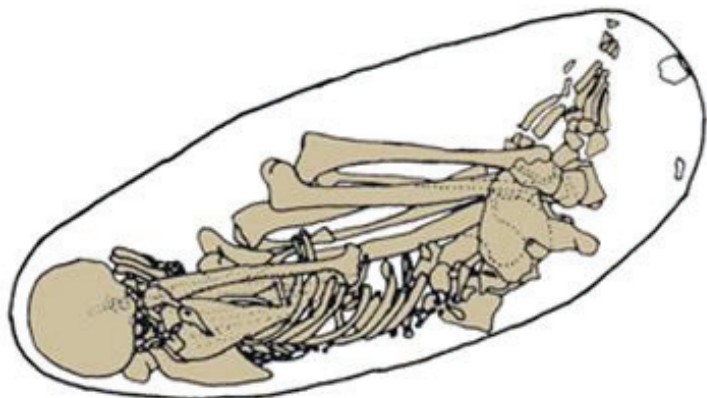
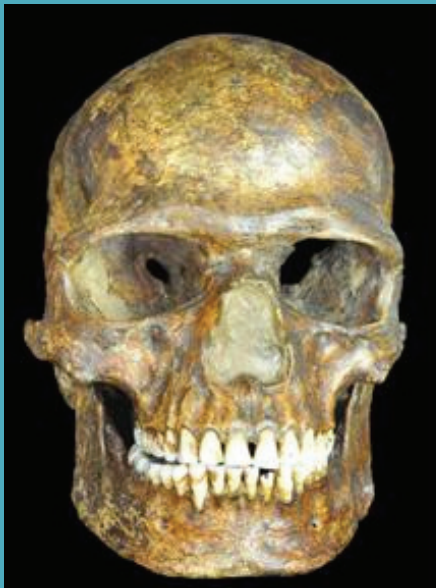
Skupina sídlišť se nachází v areálu Kostěnki – Borščevo, podél postranních roklí směřujících od západu k řece Donu. Na těchto lokalitách této oblasti bylo možné – a běžné – hloubení hrobových jam.

Hrob objevený v roce 1953 na lokalitě K-II náležel muži minimálně 50 let starému. Byl uložen v sedící poloze v zahloubeném objektu („komoře“), údajně vyloženém mamutími kostmi.

Hrob z roku 1954 ležel objeven na lokalitě K–XIV, Markina Gora. Dno bylo vysypáno tmavě červeným barvivem, na němž spočívalo tělo asi pětadvacetiletého muže. Ležel na levém boku v nepřírozeně skrčené poloze, evokující svázání.

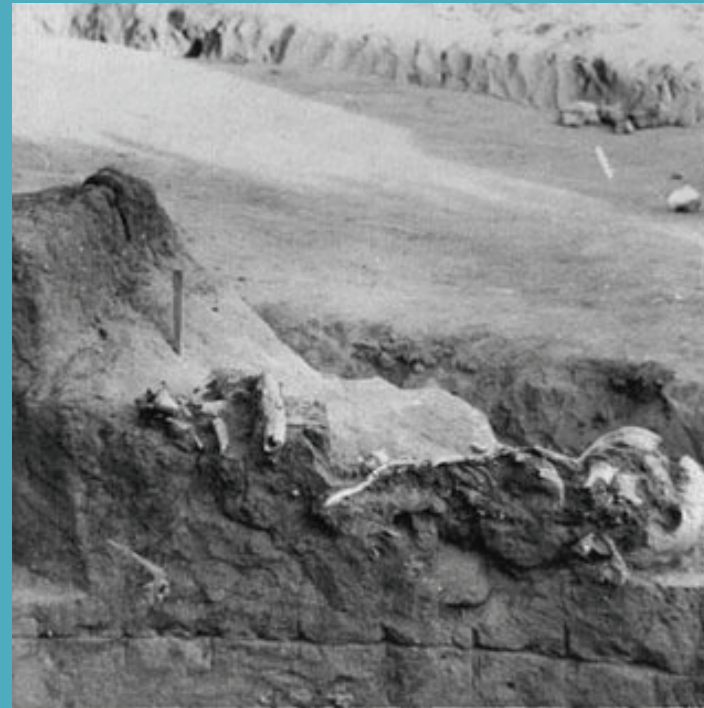
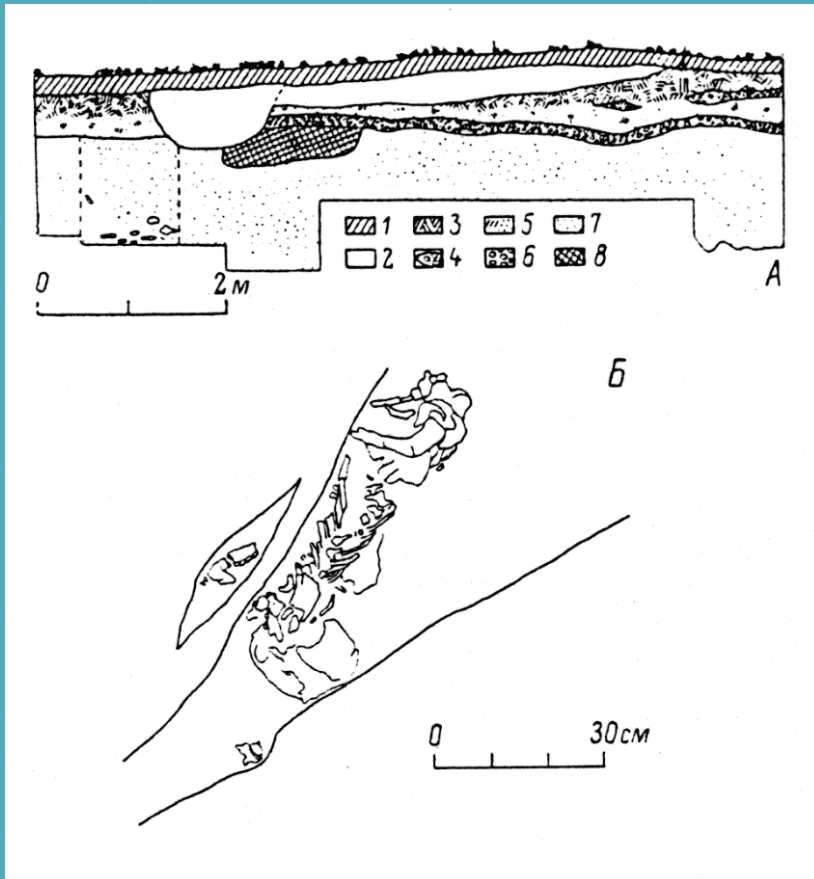

Погребение молодого мужчины со стоянки Костенки 14

Na lokalitě K–XV Gorodcovskaja objeven skelet 5- 7 letého chlapce. Byl pohřben na dně mělké (43 cm) oválné jámy. Dno pokrývala vrstva červeného a žlutého barviva a jáma byla překryta mamutí lopatkou. Kolem bylo roztroušeno na 70 kamenných artefaktů, kostěný nůž, hladidlo a jehla. Pokrývku hlavy zdobilo více než 150 provrtných zubů polární lišky.

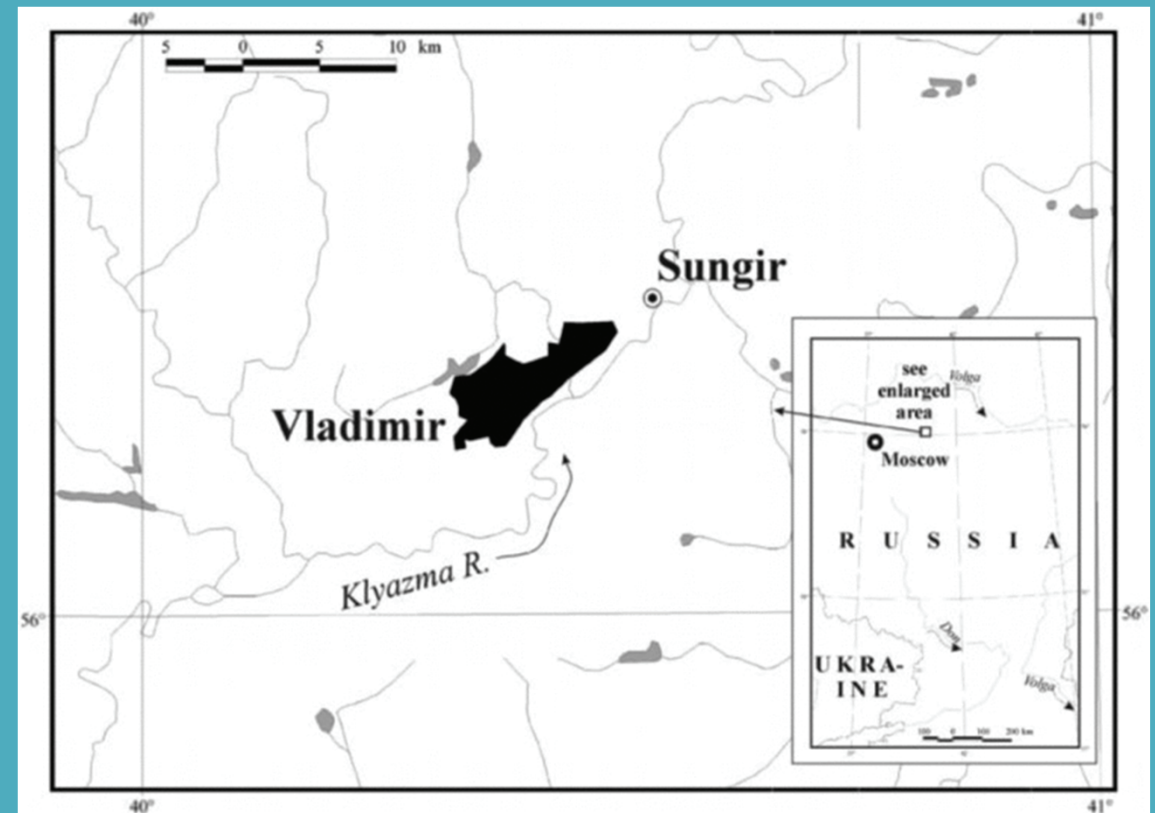

Další nález pochází z lokality K–XVIII Pokrovskij Log. Jde o dítě (chlapce?) ve věku 9–11 let, jehož hrob byl zahlouben do křídových písků a překryt velkými mamutími kostmi.

Sungir (Rusko)

Lokalita se nachází nedaleko města Vladimir asi 200 km od Moskvy. Jedná se o významný lovecký a sídelní areál který je datovaný cca 32 až 28 tis let BP. Na této lokalitě byly nalezeny pozůstatky cca 8 jedinců. Nejvýznamnější a nejlépe zachované jsou dva hroby. V jednom z nich ležely pozůstatky staršího muže a v druhém pozůstatky dvou dětí.

V roce 1964 objeven hrob muže (Sungir 1) starého 35 až 45 let. Na prvním hrudním obratli byla zaznamenána stopa po vstřeleném šípku, který pravděpodobně způsobil jeho smrt. Lebka muže byla ozdobena třemi pásy kostěných perel, které tvoří zbytky honosné pokrývky hlavy. Mrtvý měl 25 náramků z mamutoviny a tělo pokryté asi 3 500 kostěnými perlami, původně zřejmě našitými na celou plochu oděvu včetně obuvi. Na prsou měl upevněn provrtaný destičkovitý přívěsek. Na dně jámy byly roztroušeny uhlíky a skelet překrývalo několik vrstev okrového barviva.

Druhá významná situace sestává ze dvou hrobů uložených nad sebou. V horní vrstvě ležel poměrně špatně dochovaný pohřeb dospělého jedince (Hrob 2b nebo 2bis a jedinec Sungir 10). S jednotlivcem byly spojeny tři provrtané břidlicové přívěsky, korálky z mamutoviny, propíchnuté liščí špičáky, kostěné šídlo, opracovaný mamutí kel, malý prsten ze slonoviny, opracovaná skořápka fosilního měkkýše a dvě hole ze sobího parohu.

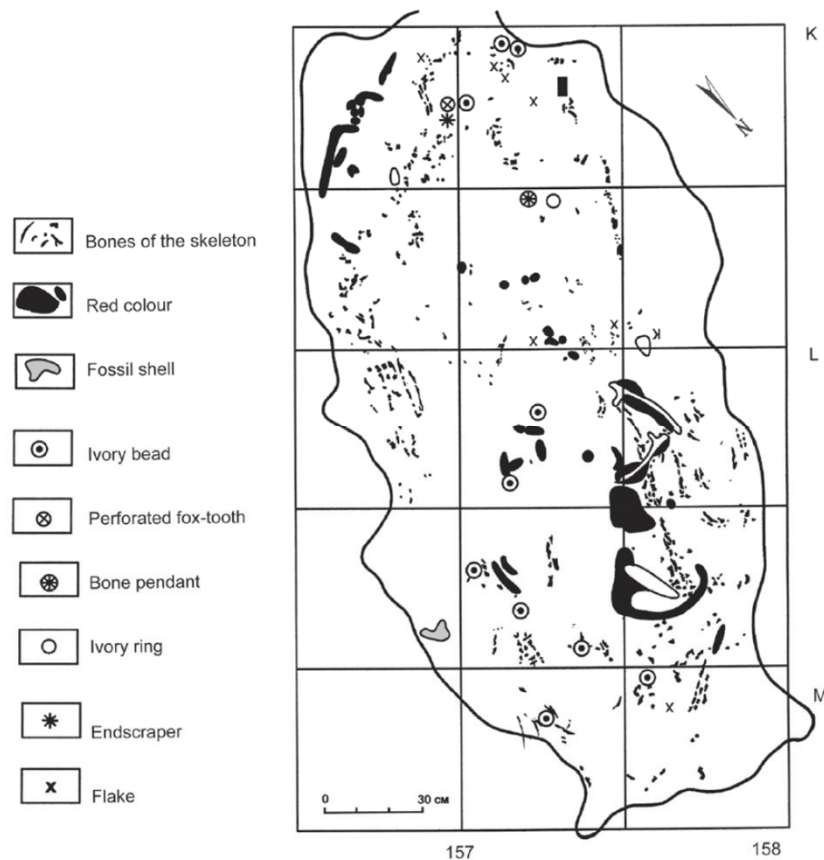

FIGURE 1. Sungir'. Plan of the grave above burial 2. Modified after Bader (1998).

FIGURE 2. Sungir'. Photographic plan of the grave above burial 2. After Bader (1998).

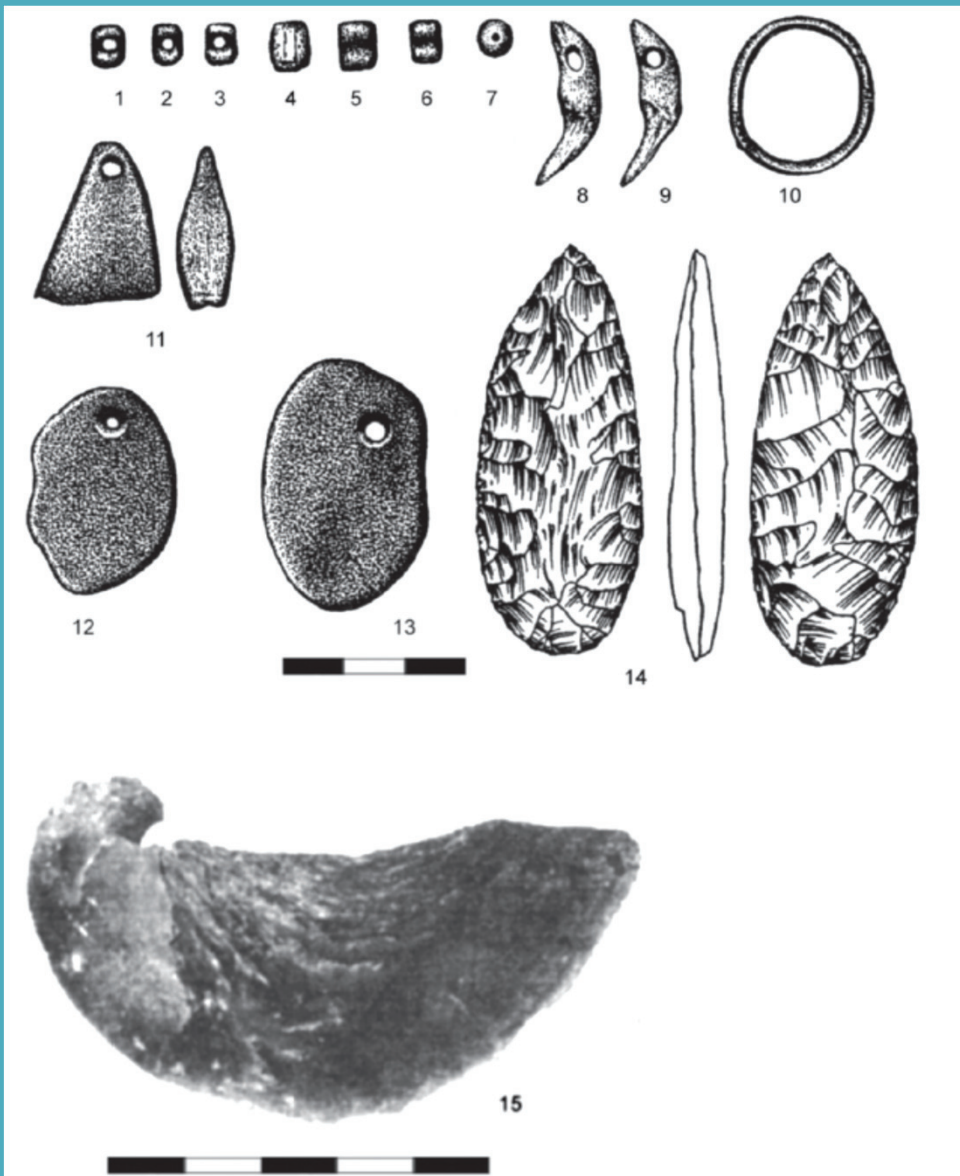

FIGURE 3. Sungir'. Finds from the grave above burial 2. 1–7, ivory-beads; 8–9, perforated fox-teeth; 10, ivory-ring; 11, bone-pendant; 12–13, perforated slate pebbles; 14, leaf-point; 15, fossil shell. After Bader (1998).

FIGURE 4. Sungir'. Reindeer antler clubs from the grave above burial 2. After Bader (1998).

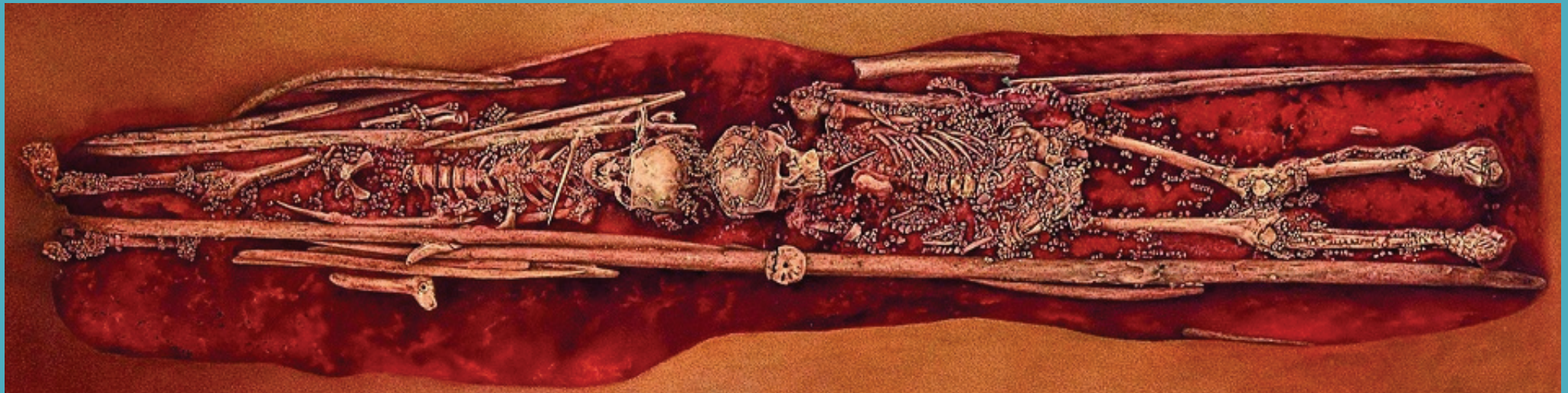
Asi 75 cm pod výše popsanou hrobovou situací byl objevena protáhlá oválná hrobová jáma (hrob Sungir 2) ve kterém byly uloženy pozůstatky dvou dětí (Sungir 2 cca 12 let a Sungir 3 cca 10 let) a diafýza femuru dospělého jedince (Sungir 4), která ležela u levé paže jedince Sungir 2 a jejíž dřevěná dutina byla vyplněna červeným barvivem. Jedinci leželi v natažené poloze hlavami k sobě. Oba jedinci byli postiženi anatomickými abnormalitami. Jedinec Sungir 2 měl neobvyklou stavbu obličeje s velmi gracilními úpony žvýkacích svalů a abnormalitami dentálního oblouku a zubů. Měl vysokou míru alveolárního prognatismu, která zcela vybočuje z variability normálních znaků. Jedinec Sungir 3 měl velmi výrazně zkrácené stehenní kosti s velkým zakřivením v předozadním směru.

Figure 4. Pathological abnormalities of the Sungir 2 face and dentition and the Sungir 3 femora. Images: E. Trinkaus.

Kostry byly pokryty červeným barvivem zejména v oblasti lebky a pánve. Obě kostry byly pokryty korálky z mamutoviny které byly součástí oblečení (Sungir 2 cca 5000 korálků a Sungir 3 cca 5400 korálků). Sugir 2 měl na lebce čelenku z více než 40 liščíh špičáků a pás z 250 špičáků. Nejnápadnější z hrobové výbavy je 16 kopí z mamutoviny. Pět z nich má špici na obou stranách. Většina z nich ležela u těla jedince Sungir 3. Délka kopí se pohybovala od 0,27 do 2,47 metru. Dále byl hrob vybaven kostěnými holemi, dýkami, jehlicemi a dvěma provrtanými disky. Objevily se i drobné umělecké předměty: provrtané figurky antilopy, bizona a mamuta.

Sungir 3

Sungir 2

Kresebná rekonstrukce hrobu od Libora Baláka.

Malta (Rusko)

V roce 1929 objeven hrob dítěte. Hrob byl mírně zahlouben pod úroveň hlavní kulturní vrstvy. Dítě bylo ozdobeno náhrdelníkem, sestaveným ze 126 závěsků a zvláštního zdobeného přívěsku, provrtanou destičkou a amuletem ve tvaru ptáka.

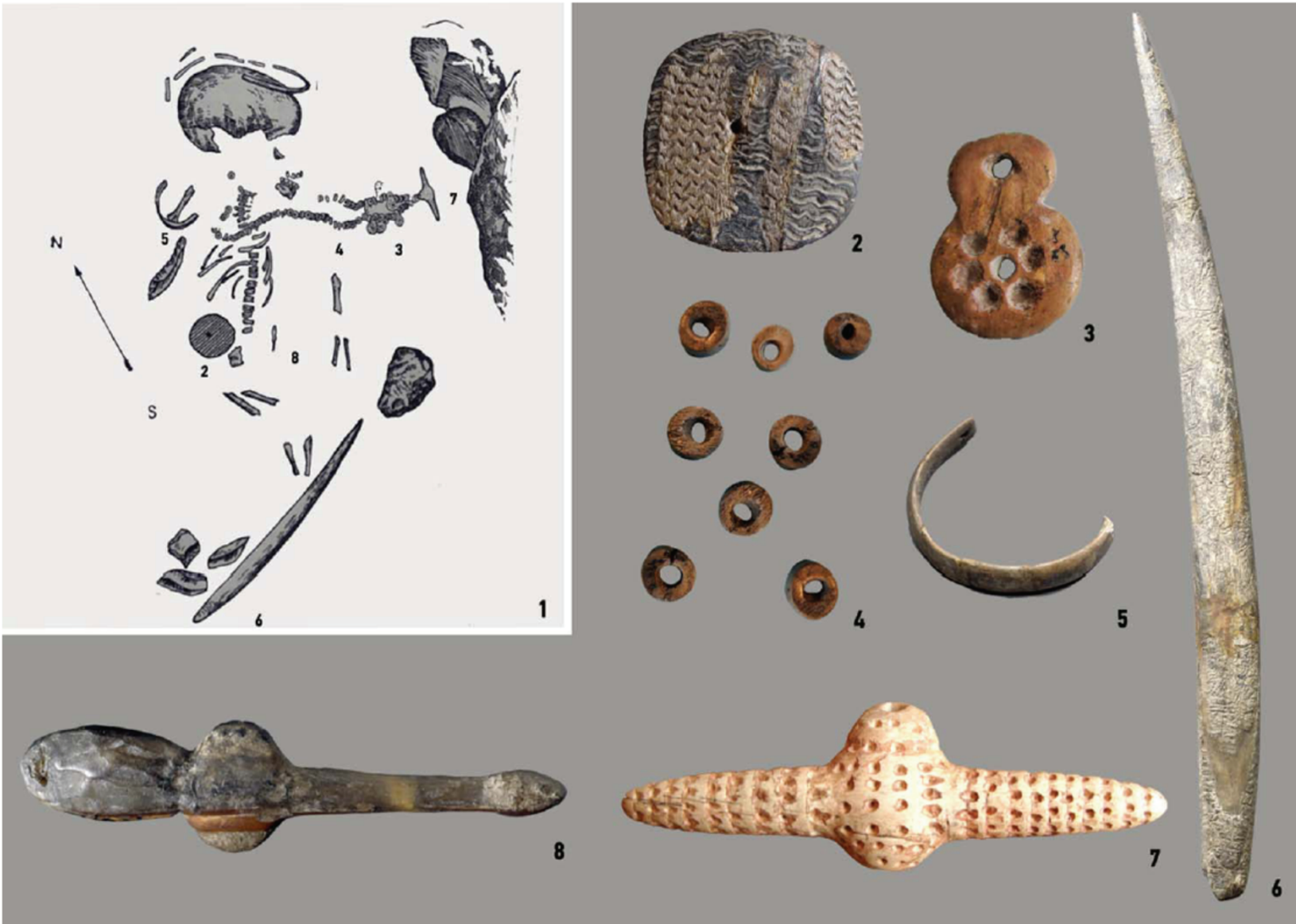
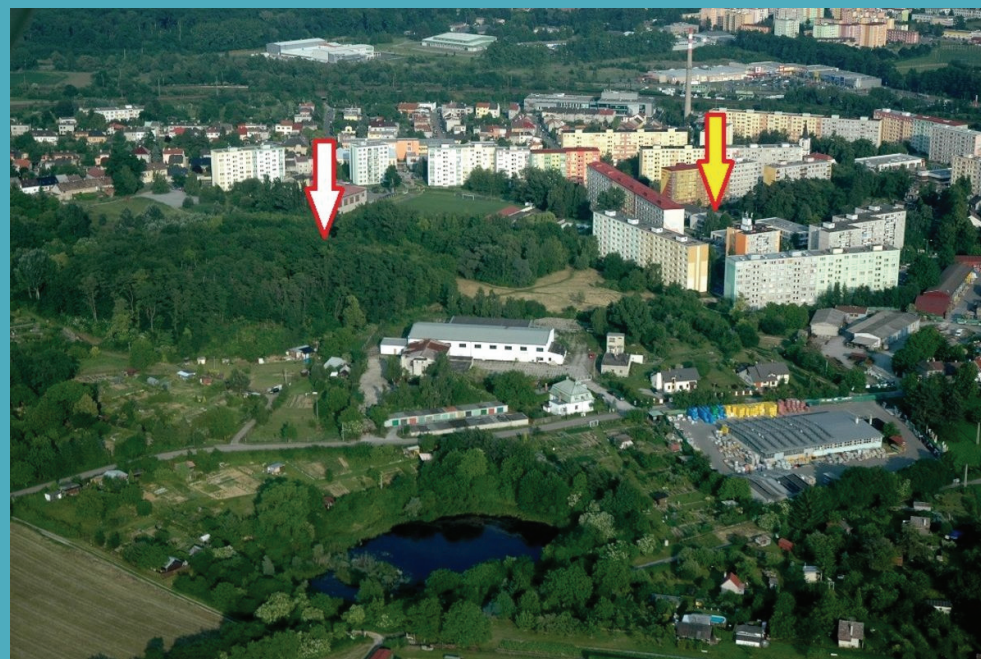
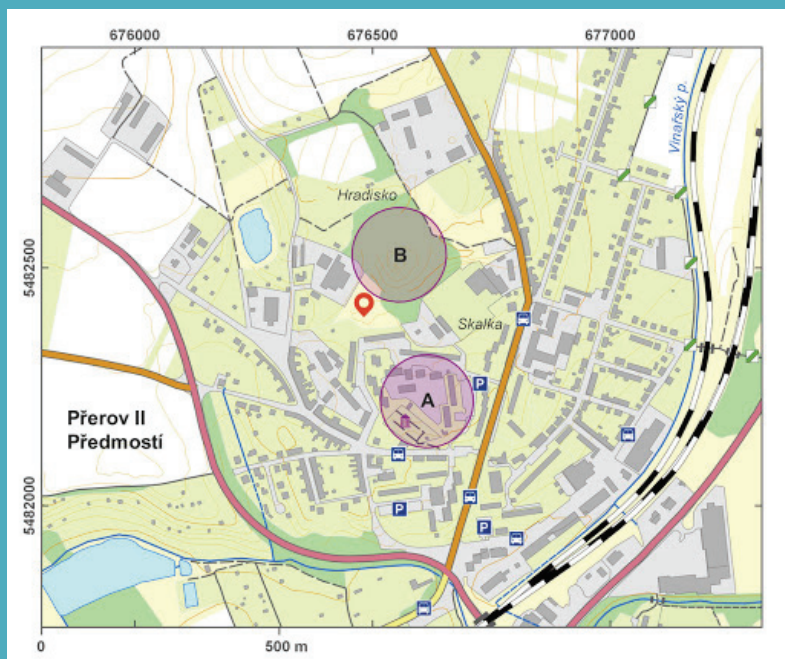

Figure 6. Mal'ta child burial. (1) Material from the Gerasimov excavation (from Gerasimov, 1931). (2–8) Funerary equipment: (2) ornamented disk, (3) 8-image pendant, (4) beads, (5) bracelet, (6) ivory point, (7) central pendant and (8) bird-image pendant (collection of State Hermitage).

Předmostí u Přerova (Česká republika)

V roce 1894 odkrýval K. J. Maška v rámci svého výzkumu část plochy velkého loveckého sídliště v Předmostí. Narazil na velké žároviště obklopené mamutími kostmi a nedaleko odtud sedm koster vlků v přirozené poloze.

V srpnu 1894 velkou kumulaci vesměs neúplných lidských koster, slavný „hrob“, respektive pohřební areál, který tvoří nejbohatší antropologický soubor mladého paleolitu vůbec. Většina kosterních pozůstatků se nacházela v prostoru 2,5 x 4 m. V této kumulaci se nacházelo cca 20 jedinců. Antropologicky jej zpracoval Jindřich Matiegka. Jednalo se o 8 dospělých a 12 nedospělých jedinců. 15 koster bylo poměrně kompletních a 5 pouze fragmentárních.

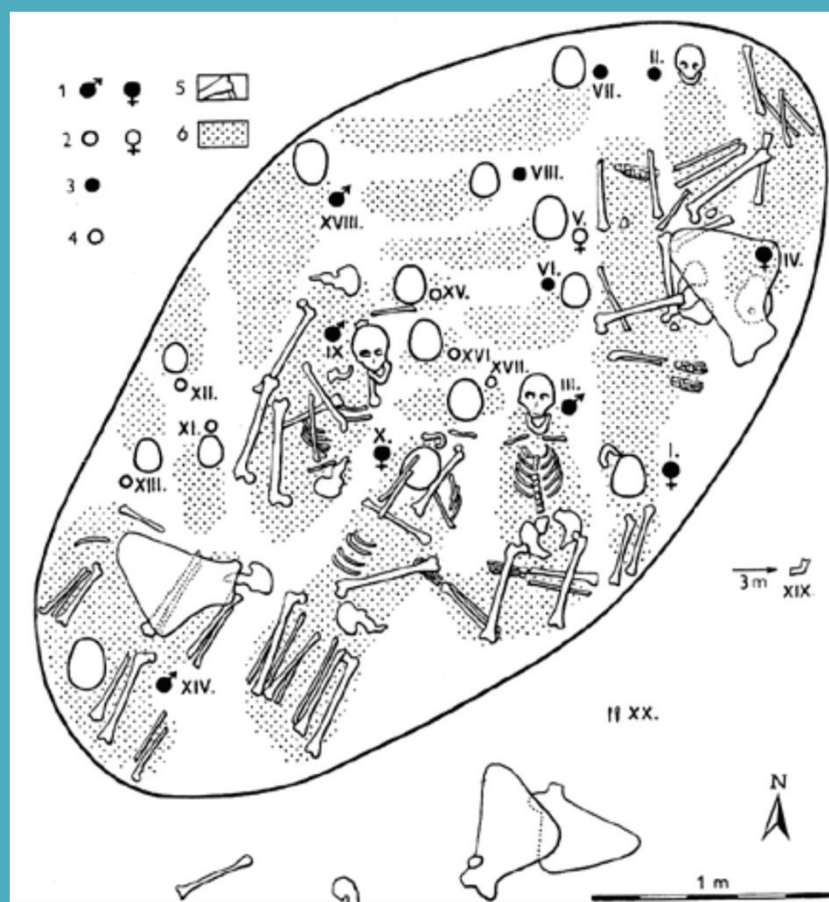
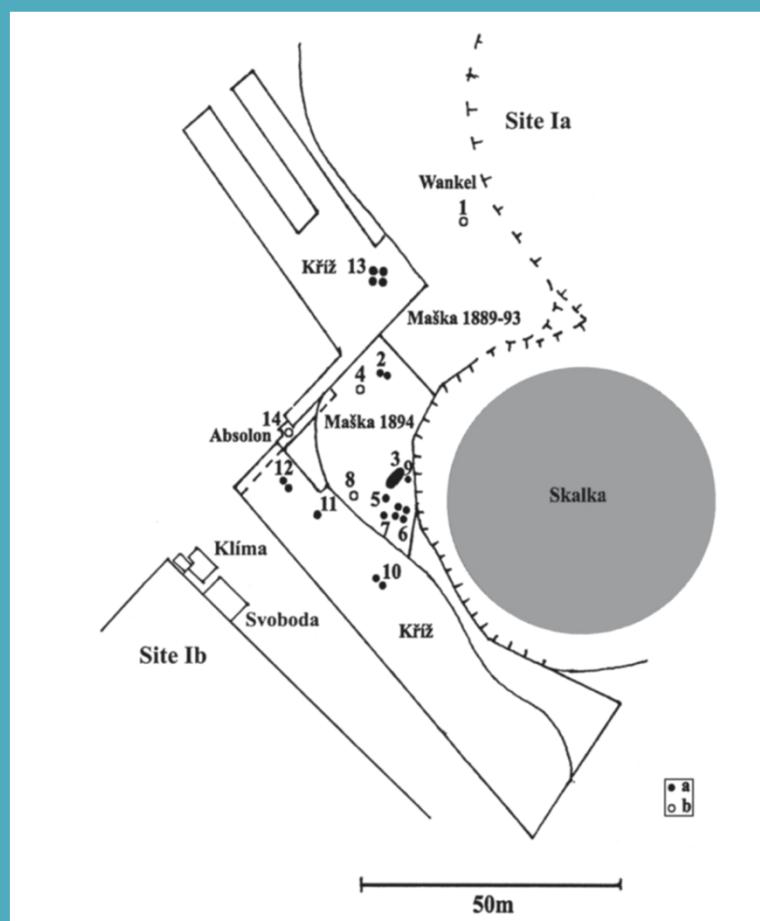

Vápencový relikt na lokalitě skalka s pamětní deskou z roku 1971.

Památník lovců mamutů v otevřený v roce 2006.

Rekonstrukcí této jedinečné nálezové situace se na základě Maškových náčrtů i zkušeností z Dolních Věstonic zabývali K. a B. Klíma a diskutuje se o ní dodnes. Nejasnosti působí nejen kontext, ale i počet jedinců fragmentárnost skeletů a statistický význam jednotlivých kostí v celkovém souboru. Při nedostatku původní planigrafické dokumentace lze stěží odhadnout, jakou roli sehrály při deformaci skeletů geologické procesy a při chybění originálního materiálu nelze ani objektivně posoudit zásahy šelem.

A protože jde o pohřbívání většího počtu jedinců v témže areálu, přibývá ještě další podstatný faktor – totiž porušování původních skeletů při všech pohřbech následných.

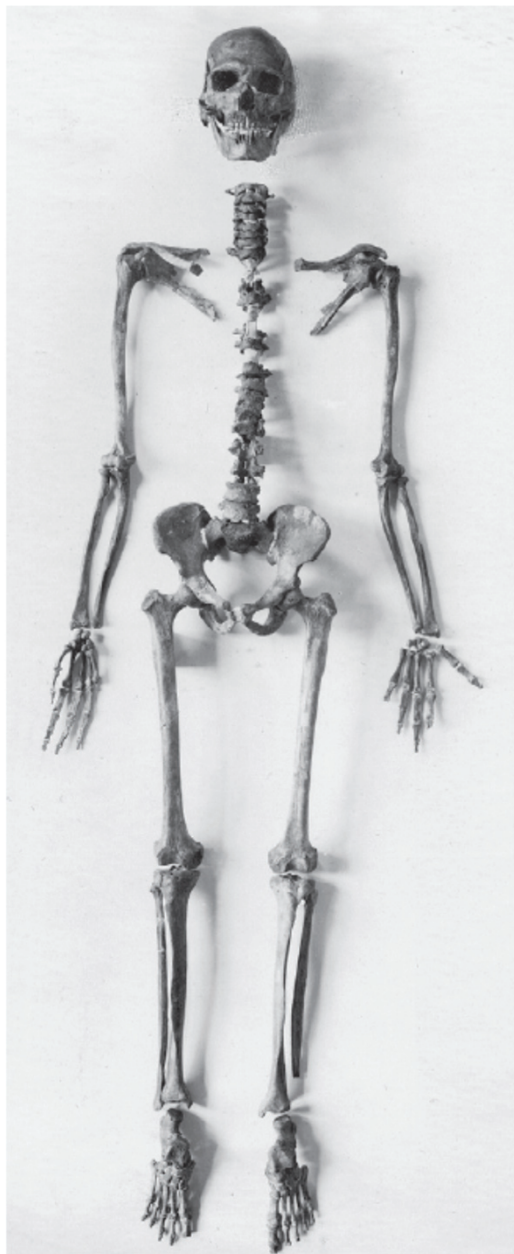

Fig. 6. Later reconstruction of the male Předmostí 3 from the 1930s, by K. Absolon for purposes of museum exhibition. Archive of the Institute of Archaeology, AS CR, Brno.

Některé skelety z kumulace byly chráněny mamutími lopatkami (pravděpodobně byly 3). Zajímavé je, že zde nebyly nalezeny stopy barviva, které je jinak typické pro mladopaleolitické pohřby.

Podle dostupné dokumentace lze usuzovat, že lidská těla byla na místě ukládána nikoliv najednou, ale postupně.

Kosterní pozůstatky byly bohužel zničeny při požáru zámku v Mikulově v roce 1945. Dochovalo se pouze pár fragmentů skeletu jako dvě fragmentární mandibuly (Předmostí 21 a 26).

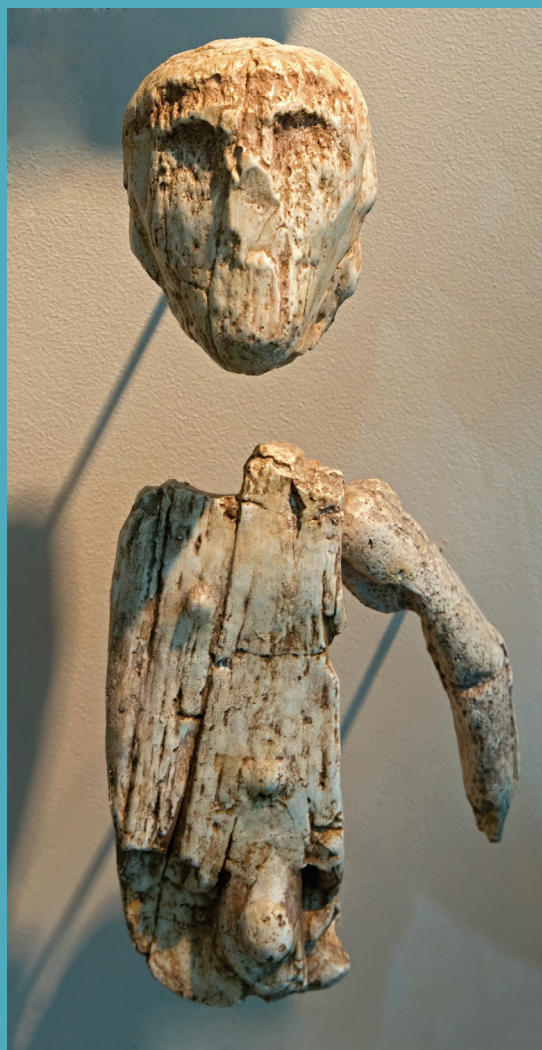
Brno – Francouzská ulice (Česká republika)

Hrob Brno 2 byl narušen v září 1891 při výkopech na Francouzské ulici a v prosinci téhož roku prozkoumán A. Makowským. Příslušnost ke gravettienu dokládá již sama bohatá výbava s analogiemi v Pavlově a Předmostí. Vzorek kosti datován metodou C 14 $23\,680 \pm 200$ B. P. Hrob se nacházel mimo jakýkoliv sídlištní kontext.

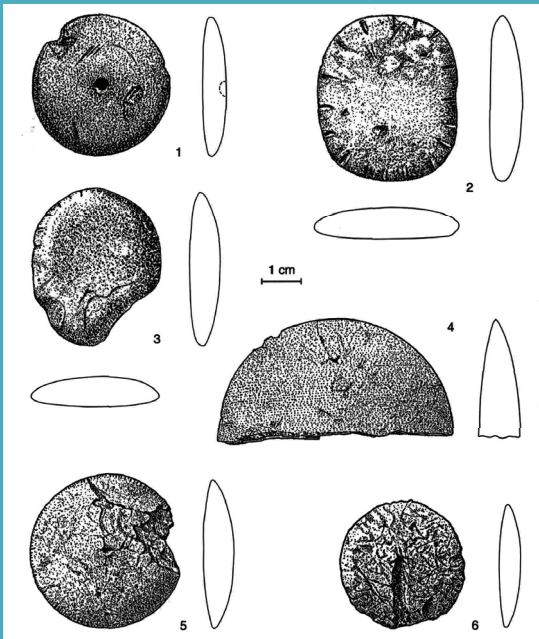
Nemáme žádnou dokumentaci situace. Pouze slovní popis. V hloubce 4,5 m byla červeně zbarvená spraš, v níž ležel asi 1 m dlouhý mamutí kel, který se během vyzvedávání rozpadl. Pod ním se nacházela téměř úplně zachovalá mamutí lopatka a těsně vedle ní lidská lebka. V červeně zbarvené spraši v okolí lebky ležely rozptýlené schránky měkkýšů (dentálie) cca 600 ks. Dále se našly až 1 m dlouhá žebra nosorožce, která se během vyzvedávání rozpadla.

Nalezené artefakty v přímém kontextu kostry jsou unikátní: mužská plastika z mamutoviny, dekorativní předměty z téže suroviny, z měkkých kamenů a terciérních měkkých schránek a zejména dva kamenné disky, provrtané kotouče z jílovce (průměr 14 cm a 15 cm). Řezba mužské postavy představuje námět v paleolitickém umění zcela nezvyklý a jistě nějak související s osobou zemřelého. Kotoučky, které Makowsky uvádí, jsou zase ozdoby, snad nášivky na oděvu, které mohly mít symbolický význam.

„Loutka“ z mamutoviny.
Rekonstrukce Libor Balák.

Shrnutí:

V mladém paleolitu již nacházíme četné přímé doklady intencionálních pohřbů.

Jedná se nejenom o konstrukce hrobových jam, ale typickým znakem mladopaleolitických pohřbů je častá přítomnost červeného barviva v hrobových situacích. Nacházíme také četné milodary potvrzující abstraktní myšlení a souvislost s pohřebními rituály.

Některé milodary se liší regionálně patrně v závislosti na dostupnosti materiálů a místní tradici. Např. špičáky jelenů v italských a francouzských lokalitách versus špičáky lišek v lokalitách severovýchodní Evropy, nebo přítomnost mušlí v Italských lokalitách versus mamutovina na severu Evropy.

Některé ozdoby a rituální předměty jsou až na úrovni individualizace a přináležejí konkrétnímu jedinci.

Nadále je diskutována otázka sociálního statusu a příslušnosti ke skupině vyjádřené v pohřebním ritu.